

myvoe.com

SAMPLE BOOK

Uyghur Nation

Reform and Revolution on the Russia- China Frontier

ئىلى

ရုရှား - တရုတ်နယ်စပ်ပေါ်က

တော်လှန်ရေးနှင့် ဖြုဖြင်ဖြောင်းလဲရေး

ထောင်မြတ်မိုး(မြန်မာပြန်)

David Brophy

myvoe.com

ISBN 20000 mak

9 794489 202529 >

ယဉ်ထွန်း စီစဉ်သည်

အမှတ် ၂၉၄/ B ၊ လမ်း ၄၀ (အပေါ်လမ်း) ကျောက်တံတားမြို့နယ်။ ရန်ကင်း။
Office - ၀၉ ၇၃၂၀၅၈၆၆ HOT Line ၀၉ ၇၇၉၉၄၉၉၁၆
yinmyo13@gmail.com
Facebook.Page /ယဉ်ထွန်းစီစဉ်သည်

ယဉ်ဖိုးစာအုပ် - ၄၄၈

ဝီဂါ

(ရုရှား - တရုတ်နယ်စပ်ပေါ်ကတော်လှန်ရေးနှင့် ပြုပြင်ပြောင်းလဲရေး)

မောင်မြတ်မိုး (မြန်မာပြန်)

Uyghur Nation

Reform and Revolution
on the Russia- China Frontier

DAVID BROPHY

ထုတ်ဝေသည့်အချိန်
၂၀၂၅ ခုနှစ်၊ စက်တင်ဘာလ

အုပ်ရှေ့

၅၀၀

မျက်နှာဖုံး

တင်ထွန်းနိုင်

အတွင်း CTP

EAGLE

အတွင်းကွန်ပျူတာစာပီ

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

စာအုပ်ချုပ်

တိုင်းလွင်

မျက်နှာဖုံးနှင့် အတွင်းပုံနှိပ်

ဦးမင်းမေတ္တ (စကားစုံပုံနှိပ်တိုက် ၀၀၀၅၃)

အမှတ် (၂၇၉/၈)၊ လမ်း (၄၀) ၉ ရပ်ကွက်

ကျောက်တံတား၊ ရန်ကင်း

ထုတ်ဝေသူ

ယဉ်ထွန်း (ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက် - ၀၁၁၀၆)

အမှတ် ၂၇၄/B လမ်း ၄၀ အပေါ်လမ်း

ကျောက်တံတားမြို့နယ်

တန်ဖိုး

၂၀၀၀၀ ကျပ်

ထုတ်ဝေသည့်ကတ်တလောက်အညွှန်း CIP

မောင်မြတ်စိုး (မြန်မာပြန်)

ပီအို - ၂၀၂၅

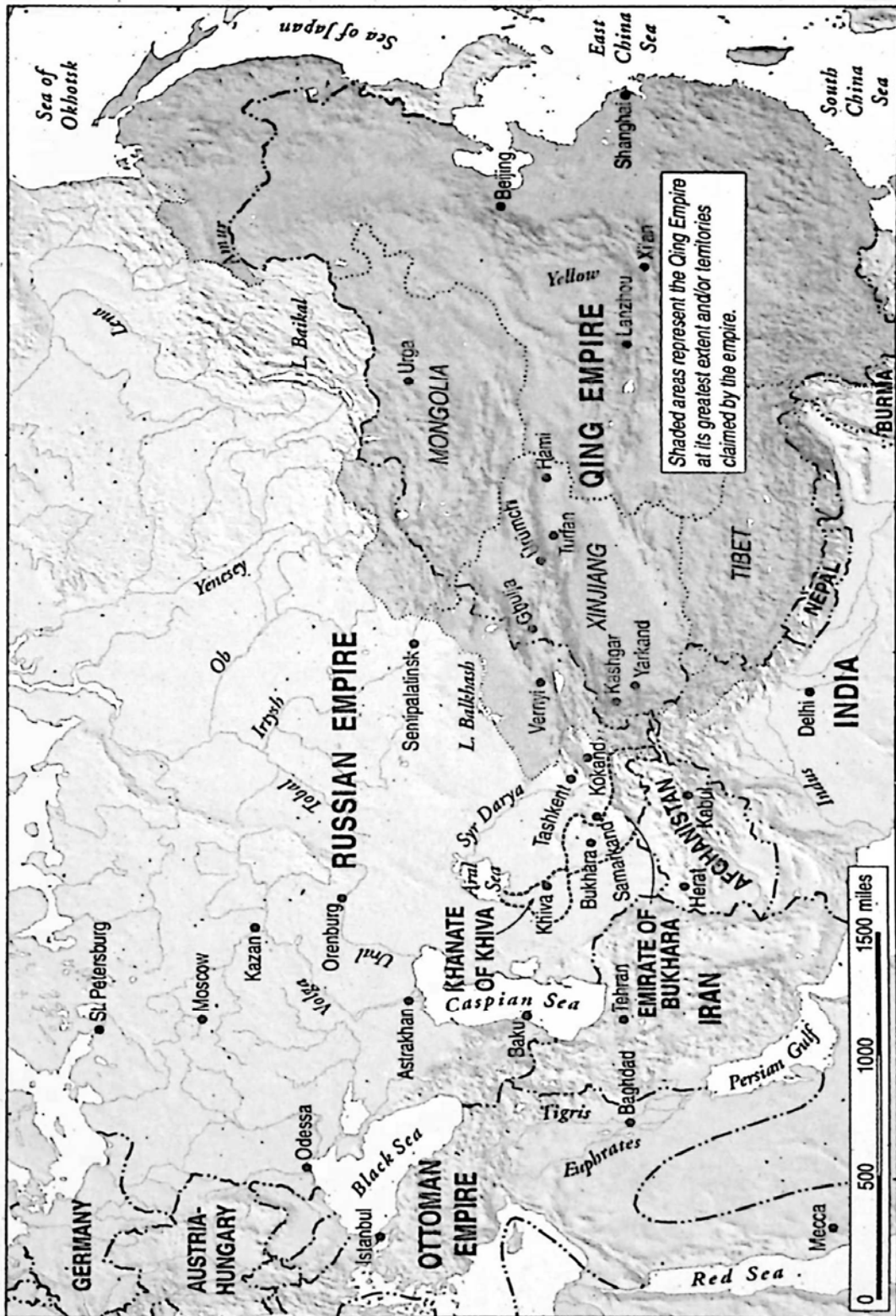
စာ ၂၇၉၊ အလျား - ၀၃-၃၄ စင်တီမီတာ၊ အနံ ၂၀.၉၆ စင်တီမီတာ

မာတိကာ

ဗိတ်ဆက်	၂
အခန်း(၁) တရုတ်တာကစွတန်ထဲကပြည်သူနှင့်နေရာဒေသ	၁၆
အခန်း(၂) ကိုလိုနီနယ်စပ်တစ်ခုဖန်းတီးခြင်း	၄၄
အခန်း(၃) တာကစွတန်နှင့်တူရကီအကြားကအင်ပါယာဆိုင်ရာနှင့် အစွလာမ်ဆိုင်ရာ ပြုပြင်ပြောင်းလဲမှု	၇၈
အခန်း(၄) အင်ပါယာနိဂုံးချုပ်ခြင်းနှင့်လူမျိုးဆိုင်ရာအလှည့်အပြောင်း	၁၁၀
အခန်း(၅) ပုန်ကန်ထကြွမှု၊ တော်လှန်ရေးနှင့်ပြည်တွင်းစစ်	၁၄၃
အခန်း(၆) ပါတီမှ နိုင်ငံသို့	၁၇၆
အခန်း(၇) တရုတ်တော်လှန်ရေးနှင့်စတာလင်တော်လှန်ရေးကြားကာလ	၂၀၅
အခန်း(၈) ရှင်ကျန်းနှင့်ဝီဂါလူမျိုးအတွက် တိုက်ပွဲ	၂၃၅
နိဂုံး	၂၆၇

စာအုပ်အကြောင်း

ယခုစာအုပ်မှာ David Brophy ရေးသားပြုစုပြီး ၂၀၁၆ ခုနှစ်တွင် Harveard University Press မှ ထုတ်ဝေ၍ အမေရိကန်၌ ရိုက်နှိပ်ဖြန့်ချိသော Uyghur Nation, Reform and Revolution on the Russia- China Frontier စာအုပ်ကို တိုက်ရိုက်ပြန်ဆိုရေးသားထားခြင်းဖြစ်သည်။

(၁၉) ရာစု နောင်းပိုင်း၊ ယူရေးရှား

ယဉ်မျိုးတအုပ်တိုက်

မိတ်ဆက်

ဤစာအုပ်သည် ရှင်ကျန်းပြည်နယ်မှ 'တာကစ်ဘာသာစကား' (Turkic-speaking) ပြောသော မူဆလင်များဖြစ်ကြသည့် 'ဝီဂါများ' ၏ ခေတ်ပေါ်သမိုင်းအား လေ့လာသောစာအုပ်ဖြစ်သည်။ ၎င်းက တော်လှန်ရေးအစိုးရမူဝါဒများအား တုံ့ပြန်မှုသမိုင်းတစ်ခုဖြစ်ပြီး သူတို့၏ဘဝဇာတ်လမ်းများက တရုတ်နှင့် ရုရှားနယ်စပ်အထိ ကျယ်ပြန့်ရုံမကဘဲ အော်တိုမန်အင်ပါယာသမိုင်းနှင့်ပါ ဆက်စပ်နေသော ပြည်သူများ၏ ရှုထောင့်အမြင်မှ ပြောပြထားခြင်းဖြစ်သည်။ တရုတ်အင်ပါယာနှင့် အော်တိုမန်အင်ပါယာတို့ တွေ့ဆုံကြသောနေရာ၌ နိုင်ငံရေးအကျယ်အဝန်းတစ်ခု ပေါ်ထွက်လာပြီး ၎င်းကို အင်ပါယာဆိုင်ရာနှင့် စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာသစ္စာခံမှုများ၊ ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်မှုနှင့် နယ်မြေကင်းလွတ်ခွင့် စသည်တို့ ဖွဲ့စည်းတည်ဆောက်မှု၊ အုပ်ချုပ်သူများနှင့် အုပ်ချုပ်ခံသူများအကြား စေ့စပ်ညှိနှိုင်းမှုများ၊ အပြန်အလှန်အကျိုးသက်ရောက်မှုဖြင့် တည်ဆောက်ထားသည်။

ကျွန်တော့် စာအုပ်က (၂၀) ရာစုနှစ် စောစောပိုင်းက အင်ပါယာဆိုင်ရာနှင့် အစ္စလာမ်ဆိုင်ရာ ပြုပြင်ပြောင်းလဲမှုသမိုင်းထဲက 'ရှင်ကျန်းဒေသ' (Xinjiang) ကို အသေးစိတ်ဖော်ပြပြီး ရုရှားတော်လှန်ရေး ဖြစ်ပြီး ပြီးခြင်းနောက်၌ 'တော်လှန်ရေးဖြစ်စဉ်' တွင် ဝင်ရောက်စွက်ဖက်ရန် ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို ရွေ့လျားစေမည့်ကြိုးစားအားထုတ်မှုများအကြောင်း ပြောပြသည်။ ထိုသို့ပြုလုပ်ရာတွင် ကျွန်တော်က ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များ၌ ဆိုဗီယက်နိုင်ငံတွင် 'ဝီဂါလူမျိုးသစ်' ပေါ်ထွက်လာမှုနောက်သို့ ခြေရာခံပြီး ၎င်းတို့ ရှင်ကျန်းသို့ ပြန်လည်စေလွှတ်ခံရမှုနောက်ကို လိုက်ကြည့်ခဲ့သည်။

'ဝီဂါလူမျိုး' စိတ်ကူးအယူအဆက ယနေ့ခေတ် 'ဝီဂါ' ကို အစ္စလာမ်မတိုင်မီ ဗဟိုအာရှသမိုင်းတွင် ထင်ပေါ်စွာ ပါဝင်ခဲ့သော ဝီဂါပြည်သူတစ်ရပ်နှင့် ဆက်စပ်သည်။ ဝီဂါလူမျိုးအကြောင်းပြောဆိုကြခြင်းက ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များစောစောပိုင်းက ဆန်းသစ်တီထွင်မှုတစ်ခုဖြစ်ပြီး ၎င်း၏အဓိပ္ပာယ်ကို မကြာခဏ မေးခွန်းထုတ်ကြသည်။ သို့သော် ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်များအလယ်၌ ဝီဂါများကို ဆိုဗီယက်ယူနီယံနှင့် တရုတ်ပြည်နယ်၊ ရှင်ကျန်းတွင် လူမျိုးတစ်မျိုးအဖြစ် တရားဝင် အသိအမှတ်ပြုခဲ့ကြသည်။ 'ဝီဂါလူမျိုး' ဖန်တီးခြင်းကို ဆိုဗီယက်နိုင်ငံသားဖြစ်ခြင်းမူဝါဒလေ့လာမှုအတွင်းမှ ရှုမြင်သုံးသပ်ခြင်းက အစဉ်အလာ ဖြစ်သော်လည်း ၎င်းက ၂၀ ရာစုနှစ်၏ ပထမတစ်ဝက်တွင် ကမ္ဘာတစ်ဝန်း၌ဖြစ်ပျက်သော အစွန်းရောက် အမျိုးသားရေး ပြန်လည်ကိုက်ညှိမှုများထဲကတစ်ခုအဖြစ် ပိုမိုကျယ်ပြန့်သော အညွှန်းဘောင်တစ်ခုထဲတွင်

ရှိနေထိုက်သည်။ ဤရှုထောင့်အမြင်အရဆိုလျှင် ၎င်းက အလွန်အောင်မြင်သောဆောင်ရွက်ချက်တစ်ခု ဖြစ်သည်။ သို့လင့်ကစား ဤပြန်လည် ကိုက်ညီမှုကို တွန်းအားပေးသော ပြင်းပြစိတ်များ၏ အနေ အထားအရ သုံးသပ်ရလျှင် ရလဒ်များက ရောထွေးနေသည်။ ဗဟိုအာရှနိုင်ငံများ ရင်ဆိုင်နေကြရသော ပြဿနာများကြောင့် ဥဇဘက်နှင့် ကာဇက်ကဲ့သို့ လွတ်လပ်သောနိုင်ငံများက စောစောပိုင်း ဆိုဗီယက် နိုင်ငံတည်ထောင်ခြင်းအတွေ့အကြုံအတွက် ပြဿနာ တစ်စုံတစ်ရာရှိနေသည်။ ဝီဂါအမျိုးသား စီမံကိန်း၏ ရလဒ်များက များစွာ ပိုမိုအဓိပ္ပာယ် မတိကျချေ။

‘ရှင်ကျန်း’၌ ဖြစ်ပျက်နေသောပဋိပက္ခများကြောင့် ယနေ့အခါတွင် ‘ဝီဂါ’ကို ဤစာအုပ် ကျွန်တော် ပထမဆုံး စတင်သုတေသနပြုလုပ်သည့်အချိန်ကထက် များစွာ ပိုမိုလူသိလာကြသည်။ အရေအတွက် (၁၀) သန်းလောက်ရှိသော သူတို့က တရုတ်ပြည်လူမျိုး၏ အကြီးဆုံးထဲက အစိတ် အပိုင်းတစ်ခုအဖြစ် ပါဝင်သည်။ ‘ရှင်ကျန်း’အား သူတို့၏ သမိုင်းဝင်တောင်းဆိုမှုကို ရှင်ကျန်းဝီဂါ ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်မှုဒေသပုံစံဖြင့် ကန့်သတ်လျက် အသိအမှတ်ပြုသည်။ ကြီးမားသော ဝီဂါအသိုက် အဝန်းတစ်ခုက တရုတ်ပြည်နယ်စပ်ကို ဖြတ်ကျော်နေထိုင်နေကြသည်ဟူသော အဖြစ်မှန်ကို သိပ်ကောင်းကောင်း မသိကြချေ။ ၎င်းက ရုရှားအင်ပါယာထဲသို့ ရောက်နေပြီး ယခုအခါ၌ လွတ်လပ်သော ကာဇက်စတန်၊ ကာဂျစ္စတန်နှင့် ဥဘက်ကစွတန်သမ္မတနိုင်ငံများ ပါဝင်သည်။ ရုရှားတော်လှန်ရေးအချိန်က လူအရေအတွက် (၁) သန်းလောက်ရှိသော ဤရွှေ့ပြောင်းအခြေချအသိုက်အဝန်းမှာ ရှင်ကျန်းက ဝီဂါတို့နှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် အရွယ်အစား မပြောပလောက်ချေ။ ဗဟိုအာရှအတွင်း၌လည်း သူတို့မှာ ဒေသသမိုင်းထဲ၌ မှတ်တမ်းတင်ခံရခဲ့လှပြီ။ ယခုအခါတွင် ဘေးဖယ်ခံရအောင် အသိုက်အဝန်းတစ်ခု ဖြစ်နေသည်။ သို့သော်လည်း ရှင်ကျန်း၊ အစ္စလာမ်ကမ္ဘာနှင့် ဆိုဗီယက်ကမ္ဘာတို့အကြား တံတားတစ်စင်း အဖြစ် ပြုမူဆောင်ရွက်ရာတွင် သူတို့က ဤစာအုပ်ထဲတွင် ပြောပြမည့်ဇာတ်လမ်းကြောင့် အလွန် အရေးကြီးသည်။

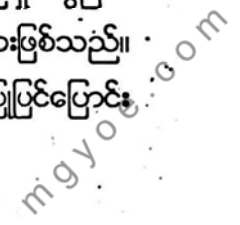
ဗဟိုအာရှကို နှစ်ပိုင်းခွဲထားသော ‘ဖော့လိုင်း’ (Fault Line) တစ်လျှောက် နေထိုင်ကြသည့် ဝီဂါများ၏ သမိုင်းကလည်း အလားတူ နှစ်ပိုင်းကွဲနေသည်။ သေးငယ်သော ရှင်ကျန်းပညာတတ် အသိုက်အဝန်းထဲတွင် ဆိုဗီယက်ဝီဂါနှင့် ရှင်ကျန်းဝီဂါဟူ၍ ကွဲပြားခြားနားသောအုပ်စုများအား ညွှန်းဆိုခြင်းက တွေ့မြင်နေကြအရာဖြစ်သည်။ ဤကွဲစိတ်မှုက အခြားလူများက သူတို့ကို ပိုင်းပတ်ရေး ဆွဲထားသော နိုင်ငံရေးနယ်နိမိတ်အတွင်းက သူတို့၏ ကိုယ်ပိုင်သမိုင်းကို စာတမ်းထိုးရန် ဝီဂါများ ရင်ဆိုင်ရသော ဖိအားကို တင်ဟပ်ပြသနေသည်။ ၂၀ ရာစုနှစ်အတွင်းတွင် နိုင်ငံရေးအခြေအနေများက ဆိုဗီယက်ဝီဂါများကို ရှင်ကျန်းထဲက သူတို့၏ ညီရင်းအစ်ကိုလူမျိုးစုနှင့် သွေးစည်းညီညွတ်မှုကို ပြသ ခွင့်ပြုခဲ့သော အချိန်အခါများ ရှိခဲ့သည်။ သို့သော် ဤအရာက ဆိုဗီယက်ယူနီယံ၏ ပိုမိုအခွင့်သာနေသော အခြေအနေများတွင် ဝီဂါယဉ်ကျေးမှု ပွင့်လမ်းခြင်းအား ဆင်ယင်ကျင်းပခြင်းလောက် အရေးမပါချေ။ အလားတူစွာပင် တရုတ်ပြည်သူ့သမ္မတနိုင်ငံတွင် လူမျိုးအသီးသီးကို မိမိဟာနှင့် မိမိပြည့်စုံ သောတရုတ်လူမျိုးစုဝင်တစ်ခုအဖြစ် မှတ်ယူကြပြီး ပြည်မအဆက်အသွယ် အနည်းအကျဉ်းကိုသာ သူတို့ ရရှိကြသည်။

ဤအခြေအနေကို ထိပ်တိုက်ရင်ဆိုင်ရာတွင် ကျွန်တော့်စာအုပ်က ဤနယ်စပ်နှစ်ဖက်ကို လွှမ်းခြုံသောဇာတ်လမ်းတစ်ပုဒ်ကို ပြန်လည်ပြောပြရန် ကြိုးစားထားသည်။ ဤအရာက ဝီဂါသမိုင်း စာအုပ်တစ်အုပ်သာမကဘဲ ဗဟိုအာရှသမိုင်းစာအုပ်လည်း ဖြစ်သည်။ ဤစာအုပ်ထဲတွင် တရုတ်- ရုရှားခွဲစိတ်မှု၏ တစ်ဖက်တစ်ချပ်အခြမ်းအသီးသီးကို အညီအမျှ လေ့လာမှုပြုလုပ်ထားသည်။ ဗဟို အာရှဆိုင်ရာ သမိုင်းပညာရှင်များက ထိုဒေသကို တရုတ်နယ်စပ် (သို့မဟုတ်) ရုရှားနယ်စပ်တစ်ခုခုအဖြစ် ချဉ်းကပ်တတ်ကြပြီး ရံဖန်ရံခါမှသာ ခြံစည်းရိုးကိုကျော်၍ အိမ်နီးချင်းခြံထဲသို့ ကြည့်တတ်ကြသည်။ လူမျိုးပေါင်းစုံပါဝင်သော သမိုင်းအပေါ် လတ်တလော အလေးထားကြသော်လည်း တာကစ္စတန်နှင့်ခါဇာ သမိုင်းအား ပေါင်းစပ်သည့်အလုပ်ကို လုပ်ခဲ့လှသည်။ ဤအိမ်နီးချင်းဒေသနှစ်ခုက ပညာရပ်နယ်ပယ်၌ ပေါင်းစပ်လာသည့် အတိုင်းအတာရောက်လောက်အောင် ၎င်းက တရုတ်- ရုရှားကုန်သွယ်မှုသမိုင်း ထဲတွင် အဓိကရှိနေသည်။ ကျွန်တော့်စာအုပ်က နည်းလမ်းအတော်များများဖြင့် စာများကို ပိုင်းစိတ်ထား သည်။ သို့သော်လည်း ဒေသတွင်းရှုထောင့်အမြင်တစ်ခုအရ ပိုင်းစိတ်ထားခြင်းဖြစ်သည်။

ဤနေရာ၌ ကျွန်တော်၏ ရည်ရွယ်ချက်က ဆိုဗီယက်ဝါဒီ၏သမိုင်းကို ရှင်ကျန်းဝီဂါ၏ သမိုင်းနှင့် ရိုးရိုးရှင်းရှင်း ပေါင်းစပ်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ ဤအမျိုးအစားများ ဖုံးကွယ်နေသောအရာကို ဖော်ထုတ်ရန် နှစ်ခုကို ပေါင်းစပ်ခြင်းဖြစ်သည်။ ဤအချက်၌ အရေးအကြီးဆုံးအရာက ဤအုပ်စုနှစ်ခု အကြားတွင် ရွှေ့ပြောင်းနေကြသောလူများ၏ သမိုင်းကို အလင်းပြရန်ဖြစ်သည်။ သူတို့က ရှင်ကျန်းနှင့် ဆက်နွယ်သောတရုတ်နိုင်ငံသားများဖြစ်နေကြသော်လည်း ဆိုဗီယက်ယူနီယံထဲတွင် တက်ကြွလှုပ်ရှား ကြသည်။ (၂၀) ရာစုစောစောပိုင်း ရှင်ကျန်းသမိုင်းတွင် သူတို့၏ ဘဝဇာတ်ကြောင်းက ဆိုဗီယက်ယူနီယံ နှင့် တစ်နည်းနည်း အပြန်အလှန် ပိုင်းဖြတ်မှုမရှိသော ထင်ပေါ်သည့်လူတစ်ယောက် ရှိခဲ့လှသည်။ သို့သော် ထိုကဲ့သို့ စည်းနှောင်မှုက ဒဏ္ဍာရီဆန်နေပြီး အထောက်အထား တိကျမှု မရှိပေ။ ဆိုဗီယက် အခြမ်းတွင်း ဆိုဗီယက်ယူနီယံထဲ၌ ဝီဂါလူမျိုး တည်ဆောက်ခြင်းသမိုင်းက ဤရှင်ကျန်းတိုင်းရင်းသား များအတွက် နေရာအနည်းအကျဉ်းသာပေးပြီး ၎င်းက ဆိုဗီယက်မြေပေါ်၌ မွေးဖွားသောလူများနှင့် ဆိုဗီယက်လူမျိုးအဖြစ် ဝီဂါများ ပေါ်ထွက်လာမှုအပေါ် အထူးသီးသန့် စူးစိုက်သည်။ ခေတ္တခဏ နေထိုင်သော တရုတ်နိုင်ငံသားများ၏ ဇာတ်လမ်းကို ပြန်လည်ဖော်ထုတ်ခြင်းဖြင့် ကျွန်တော့်စာအုပ်က ဤလူမျိုးဖွဲ့စည်းခြင်းဇာတ်လမ်းကို ရှင်းပြရန် ကြိုးစားထားသည်။

များစွာသော ပညာရှင်များအဖို့မူ ဆိုဗီယက်လူမျိုးများအတွက် အဓိက အညွှန်းမူဆောင်က 'ပြည်နယ်' ဖြစ်သည်။ ပြည်နယ်တွင် ၎င်း၏အမျိုးအစားခွဲခြားခြင်း အစီအစဉ်များနှင့် လူမျိုးများဖြစ်ခြင်း မူဝါဒဖြစ်သည်။ 'ဝီဂါလူမျိုး' ပေါ်ထွက်လာခြင်းအကြောင်းကို အခြားနေရာ၌ ပြောပြရလိမ့်မည်ဟု ဤစာအုပ်ထဲတွင် ကျွန်တော်ကျိုးကြောင်းသင့် ပြောသည်။ ကျွန်တော်က ၎င်းကို ကွဲပြားခြားနားသော ဇာတ်လမ်းပေါင်းစုံအဖြစ် ဖော်ပြသည်။ ဤဇာတ်လမ်းများထဲမှတစ်ခုက ရုရှားမူဆလင်နှင့် အော်တိုမန် မူဆလင်ကမ္ဘာတို့ ဆက်နွယ်နေသော ပညာတတ်များအကြားမှ အတိတ်အား ပြန်လည်ရှာဖွေခြင်း ဖြစ်သည်။ ဤအရာက ကိုယ်ပိုင်ပုံစံဖြင့် ခေတ်မီအောင် ပြုလုပ်သူများ၏ စာပေလက်ရာများဖြစ်သည်။ သူတို့က တော်လှန်ရေးမတိုင်မီ ပညာရေးဆိုင်ရာပြုပြင်ပြောင်းလဲရေးနှင့် ဂျာဒစ် (မူဆလင်ပြုပြင်ပြောင်း

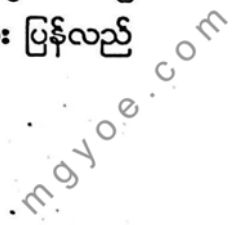

လဲရေး)အစဉ်အလာနှင့် တစ်ထပ်တည်းရပ်တည်ကြသည်။ ဒုတိယက ရှင်ကျန်းတွင် နိုင်ငံရေးအပြောင်းအလဲ ဖြစ်လောက်အောင် ရှုရှားတော်လှန်ရေးက ဖန်တီးသော ချိုးဖောက်မှုများကို အရင်းအနှီးပြုလုပ်ရန် ကြိုးစားသောသမိုင်းဖြစ်သည်။ ဝီဂါတို့၏ သမိုင်းအမွေအနှစ်က ဤဝင်ရောက်နှောင့်ယှက်မှုအတွက် ဆုံမှတ်တစ်ခုအဖြစ် အသုံးတည့်ပြီး ၎င်း၏ နိုင်ငံရေးထူးခြားမှုက လူမျိုးရေးအဓိပ္ပာယ် သက်ဝင်မှုထက် ပိုမို အရေးပါသည်။ ဤအရာက ရှုပ်ထွေးသောဖြစ်စဉ်တစ်ခုဖြစ်ပြီး ၎င်းအထဲက အများအပြားက 'ဆိုဗီယက်မူဝါဒ' ဖန်တီးခြင်းနယ်ပယ်ကို ကျော်လွန်၍ ဖြစ်ပျက်သည်။

ဤစာအုပ်ထဲတွင် ဖော်ပြသော တက်ကြွလှုပ်ရှားမှုတစ်ခုက 'မျိုးချစ်ဝါဒ' အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုချက် တစ်ခုနှင့် ကိုက်ညီသည်။ သမိုင်းဝင်သင်္ကေတတစ်ခုအဖြစ် 'ဝီဂါအမွေအနှစ်'က ၂၀ ရာစုစောစောပိုင်းက အတူနေ လူမျိုးစုဆိုင်ရာဇာတ်ကြောင်းတစ်ခုနှင့် ကိုက်ညီမှုရှိသည်။ 'ဝီဂါယဉ်ကျေးမှု' အား ပြန်လည်ရှာဖွေတွေ့ရှိမှုက ဝီဂါများကို ရွှေခေတ်တစ်ခေတ်နှင့် တစ်ထပ်တည်းထားရှိသော ဇာတ်ကြောင်းများ အကြား၌ နှစ်ပိုင်းကွဲနေသော ဟောပြောပို့ချမှုတစ်ခု ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာ မျိုးရိုးဆင်းသက်လာပုံ ဝိသေသလက္ခဏာတစ်ခုအဖြစ် 'ဝီဂါ'က 'တာကစ်'အားလုံးနှင့်ဆိုင်သော လူမျိုးစုမျိုးချစ်စိတ်ဆိုင်ရာ အဓိပ္ပာယ်ဆိုလိုချက်များ ပါရှိသည်။ 'တာကစ်'အားလုံးနှင့်ဆိုင်သော အဓိပ္ပာယ်ဆိုလိုချက်နှင့် လူမျိုးစု မျိုးချစ်စိတ်ဆိုင်ရာ အဓိပ္ပာယ်ဆိုလိုချက် နှစ်ခုစလုံးကို (၂၀) ရာစု စောစောပိုင်းတစ်လျှောက်တွင် ဆွေးနွေးပြောဆိုကြသည်။ ကျွန်တော်က ဤစာအုပ်ထဲ၌ ဝီဂါနိုင်ငံရေးပုံစံများကို ညွှန်းဆိုသည်။ ဝီဂါများ၏ အမျိုးသားသမိုင်းကို လှစ်ဟပြရန် ကြိုးစားရာတွင် 'တာကစ်'အားလုံးနှင့်ဆိုင်သော အထူးသီးသန့်ဝါဒီများ၏ ဇာတ်ကြောင်းကို တွေ့မြင်နိုင်သည်။

၎င်း၏အဓိပ္ပာယ်များစွာရှိမှုကြောင့် 'ဝီဂါသင်္ကေတ'ကို အမျိုးသားဝိသေသ လက္ခဏာပုံစံတစ်ခုအဖြစ် ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် မစဉ်းစားကြမီ ၎င်းက နိုင်ငံရေးဆုံမှတ်တစ်ခုအဖြစ် ရေပန်းစားလာခြင်းမှာ အံ့ဩစရာမဟုတ်ပေ။ ထိုကဲ့သို့ အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာ ဝိသေသလက္ခဏာကို အောက်ခြေသိမ်းပြုပြင်ခြင်းကို အောင်မြင်စွာ ဆောင်ရွက်ရမည်ဖြစ်သောကြောင့် နိုင်ငံရေးလုပ်ငန်းတစ်ခု လိုအပ်သည်။ တည်ရှိနေသော 'ဝီဂါ'အကြောင်းပြန်ပြောပြချက်များက ဆိုဗီယက်ခေတ်ကာလ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များက ဝီဂါလူမျိုးတစ်မျိုးအကြောင်း ဟောပြောပို့ချမှု အလျင်အမြန်ပေါ်ထွက်လာခြင်းကို ညွှန်းဆိုပြနေသော်လည်း လူမျိုးစုအသိုက်အဝန်းအား ပြန်လည်အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုခြင်းက အစွန်းရောက်သော တော်လှန်ရေးအပြုအမူတစ်ခု ဖြစ်သည်။ ရှင်ကျန်းမူဆလင်အသိုက်အဝန်းကလာသော ပကတိအသိစိတ်က ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များက ဝီဂါအဖြစ် လူတစ်ယောက်ကို ဝိသေသလက္ခဏာခွဲခြားရန် တိုက်တွန်းဖို့ မလုံလောက်ပေ။ ဆိုဗီယက်ယူနီယံကလည်း ၎င်း၏ ပြည်သူများအပေါ် လူမျိုးဝိသေသလက္ခဏာများ ချမှတ်ရန် ရည်ရွယ်ချက်မရှိပေ။ ဆိုဗီယက်နိုင်ငံရေးနှင့် လူမျိုးများဆိုင်ရာ အလုပ်တာဝန်က လူမျိုးအမျိုးအစားခွဲခြားခြင်းကို ကျိုးကြောင်းဆင်ခြင်ပြီး ခွဲခြားသတ်မှတ်ရန် ဖြစ်သည်။ ဗဟိုအာရှက အခြားလူမျိုးများ (ဥပမာ-ကာဇက်)၏ အမှုကိစ္စတွင် ပြည်သူများကို ဤအနေအထားများဖြင့် ခွဲခြားသတ်မှတ်ဖို့အတွက် အစဉ်အလာရှိသည်။ 'ဝီဂါ'ကဲ့သို့ ကာလကြာရှည်ပျောက်ဆုံးနေသော လူမျိုးနာမည်များအား ပြန်လည်အသက်သွင်းခြင်းက ဆိုဗီယက်မူဝါဒ၏ ရည်မှန်းချက် မည်သည့်အခါမျှ မဖြစ်ခဲ့ချေ။

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

‘ချင်မင်းဆက်’ (Qing dynasty) ၏ သမိုင်းတွင် ထင်ရှားသော အဖြစ်အပျက်တစ်ခုက နှိုင်းယှဉ် စရာတစ်ခု ထောက်ပံ့ပေးသည်။ ၁၆၃၅ ခုနှစ်တွင် ‘ခန်ဟောင်တိုင်ဂျီ’ (Khan Hong Taiji) က ထိုအချိန်မှစ၍ သူ၏ ပြည်သူတွေကို ‘မန်ချူး’ (Manchus) အဖြစ် သိရှိရမည်ဟု အမိန့်ထုတ်သောအခါ ရင်းနှီးကျွမ်းဝင် မှုမရှိသော လူမျိုးနာမည်က တရုတ်ပြည်အား မန်ချူးတို့ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ဖို့အတွက် ဆုံမှတ်တစ်ခု အဖြစ် အသုံးတည့်လေသည်။ ဤအဓိပ္ပာယ်ပြန်လည်ဖွင့်ဆိုမှုက ‘ချင်မင်းဆက်’ ကာလအတွင်း လူမျိုးစုဆိုင်ရာ ထူးခြားမှုရှိသည့်အတိုင်းအတာကို ချင်သမိုင်းပညာရှင်များက ဆက်လက် အချေအတင် ဆွေးနွေးကြသည်။ သို့သော်လည်း ကြီးကျယ်သော ချင်အောင်နိုင်မှုမရှိလျှင် ‘ဟောင်တိုင်ဂျီ’ ၏ မန်ချူး ဝိသေသလက္ခဏာအသစ်ကြေညာချက်က အဓိပ္ပာယ်မဲ့လိမ့်မည်ဟု လူအားလုံးက သဘောတူကြသည်။ ‘ဝီဂါ’ အား ကျွန်တော်၏ ချဉ်းကပ်မှုက အလားတူဖြစ်သည်။

ရုရှားတော်လှန်ရေးက တည်ငြိမ်နေသော လူ့အဖွဲ့အစည်းအမျိုးအစားများကို ကွဲစိတ်စေပြီး ၎င်းတို့ကို အဓိပ္ပာယ်ပြန်လည်ဖွင့်ဆိုစေသည်။ ပီတာဟိုကွစ် (Peter Holquist) ၏ ‘ဒွန်ကော့ဆက်အား လေ့လာမှု’ (study of the Don Cossacks) က ပြသသည့်အတိုင်း တော်လှန်ရေးနှင့် ပြည်တွင်းစစ်သည် ဥစ္စာပစ္စည်းခွဲဝေမှု၊ နိုင်ငံရေးအဖွဲ့အစည်းများနှင့် နိုင်ငံသားဖြစ်မှုအကြားက မျဉ်းကြောင်းဝေဝါးလာသော အချိန်ကာလတစ်ခုဖြစ်ပြီး ‘နိုင်ငံရေးသစ္စာခံမှု’ က လူမှုရေးဝိသေသလက္ခဏာကို သတ်မှတ်ပြဋ္ဌာန်းနိုင် သည်။ ဤအချိန်ကာလအတွင်း၌ တက်ကြွလှုပ်ရှားသူများက တရုတ်တာကစွတန် မူဆလင်များ၏ ‘ဝီဂါအမြင်သစ်’ ကို ပြုစုပျိုးထောင်ကြသည်။

ဤနေရာ၌ ကျွန်တော်၏ ချဉ်းကပ်နည်းကို ဝီဂါဝိသေသလက္ခဏာ (သို့မဟုတ်) ဝီဂါလူမျိုးစု အဖြစ် ကျွန်တော်တို့ ယခု ရည်ညွှန်းသော အရာအား သမိုင်းဝင်လေ့လာမှုနှင့် ကျွန်တော် ခွဲခြားသင့်သည်။ ဝီဂါနှင့်ပတ်သက်သော ပညာရပ်ဆိုင်ရာစာပေများက ဤအမျိုးအစားများကို ဖော်ထုတ်ပြီး ‘တာရစ်မြစ်ဝှမ်း မူဆလင်’ (Tarim Basin Muslims) များအကြားတွင် ဝိသေသလက္ခဏာနှင့် ကွဲပြားခြား နားမှုကိုဖော်ပြသော သမိုင်းအလားအလာကို စုံစမ်းစစ်ဆေးကြသည်။ ထို့အတူ ဝီဂါဝိသေသလက္ခဏာ အား မည်ကဲ့သို့တည်ဆောက်ပုံနှင့် တရုတ်မူဝါဒများအား ဝီဂါဝိသေသလက္ခဏာများ၏ ဆန့်ကျင်နိုင်ပုံ တွေကိုလည်း စုံစမ်းစစ်ဆေးကြသည်။ ကျွန်တော်၏ သုတေသနပြုလုပ်ချက်ကြောင့် ပေါ်ထွက်လာနေသော ဝီဂါအကြောင်း ဟောပြောပို့ချမှုက ဤလူမျိုးစုဆိုင်ရာ ဝိသေသလက္ခဏာများထဲတွင် ကနဦး အခြေမခံ ကြောင်းကို ကျွန်တော် သုံးသပ်ချက်ချသည်။

အင်ပါယာများနှင့် ရှင်ကျန်းနိုင်ငံခြားကုန်သွယ်ဆိပ်ကမ်းမြို့များကို ကန့်လန့်ဖြတ်ခြင်း

အမျိုးသားသမိုင်းတစ်ခုခုကဲ့သို့ ဝီဂါအမျိုးသားသင်္ကေတ၏ အဓိပ္ပာယ်သက်ဝင်မှုတွေက စိတ်ခံစားမှုဖြစ်သော ဆွဲဆောင်မှုရှိခြင်း၏ အကြောင်းရင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ပြောပြရန် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ဇာတ်လမ်းတစ်ပုဒ်ရှိသည်။ အခန်း (၁) က မူလဝီဂါများ၏ သမိုင်းကို ခြေရာခံခြင်းဖြင့် ထိုနောက်ကြောင်း ရာဇဝင်ကို ပြောပြသည်။ ထိုနေရာမှစ၍ ကျွန်တော်၏ စိတ်ဝင်စားမှုက ရှင်ကျန်း-ရုရှားနယ်စပ်တစ် လျှောက် နိုင်ငံရေးတည်ဆောက်မှုပုံစံနှင့် ၎င်းနယ်စပ်တစ်လျှောက် ပေါ်ထွန်းလာသော လူနေမှုအသိုက်

အဝန်း ပျံ့နှံ့ပုံတို့ဖြစ်ကြသည်။ ခေတ်မီစေသော ပြုပြင်ပြောင်းလဲမှုနှင့် တော်လှန်ရေးကာလတစ်လျှောက် တွင် ဤတည်ဆောက်မှုများနှင့် ကျင့်စဉ်များက တရွေ့ရွေ့ တိုးတက်ပြောင်းလဲခဲ့သည်။

၁၉ ရာစုနှစ်က လူများစွာတို့အဖို့မူ ရှင်ကျန်းတွင် ချင်အုပ်စိုးမှုက ကြာရှည်ဟန် မတူပေ။ ၁၈၂၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ရုရှားအော်သိုဒေါ့ဘုန်းကြီးနှင့် တရုတ်ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်း ကျွမ်းကျင်သူ 'နီကိုလိုင် ဘစ်ချာရင်' (Nikolai Bichurin) က တရုတ်တာကစ္စတန်လူမျိုးသည် ဒေသအတွက် အမည်မှား ခြင်းဖြစ်ကြောင်း၊ အဘယ့်ကြောင့်ဆိုသော် အရှေ့တာကစ္စတန်က တရုတ်အုပ်ချုပ်မှုအောက်တွင် အမြဲတမ်း ရှိမနေနိုင်သောကြောင့်ဖြစ်ကြောင်း အခိုင်အမာပြောဆိုသည်။ အာရှတွင် အင်ပါယာဆိုင်ရာ ပြိုင်ဆိုင်မှု ပြင်းထန်လာသောအခါ ချင်အင်ပါယာကအတွင်းပိုင်း ပုန်ကန်ထကြွမှုကြောင့် ကျိုးပျက်တော့ မည့်အဆင့်ရောက်အောင် ပြန့်ကားလာသည်။ နန်းတော်က တိုင်ပင်ပေးမင်လီနိုင်ငံ (Taiping Heavenly Kingdom 1854-64) နှင့် စစ်ပြေငြိမ်းပြီးသည့်နှင့်တပြိုင်နက် အနောက်မြောက်ဘက်က ကြီးကျယ်သော မူဆလင်ပုန်ကန်ထကြွမှု ဖြစ်ပေါ်သည်။ ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များတွင် အကြမ်းဖက်မှုက ရှင်ကျန်းဆီသို့ ပျံ့နှံ့လာသောအခါ ပြည်နယ်က သူပုန်အုပ်ချုပ်မှုများဖြင့် ကွဲစိတ်သွားသည်။ 'ကက်ရှီဂါ' (Kashgar) မှ 'ယာကပ်ဘက်' (Yaqub Beg) (၁၈၇၇ ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်)၏ စော်ဘွားနိုင်ငံက အရှည်ကြာဆုံး တည်တံ့ပြီးနောက်ဆုံး၌ အကူအညီနှင့် အတည်ပြုမှုအတွက် အော်တိုမန်အင်ပါယာကို မျှော်ကိုးကြသည်။

၎င်း၏ မြောက်ဘက်တွင် လွတ်လပ်သောဆူလတန်စော်ဘွားတစ်ယောက်ကို အီလီတောင်ကြား (Ili Valley) ၌ ထီးနန်းတင်မြှောက်ကြသည်။ သို့သော် မကြာခင်၌ ရုရှားများက သူ့ကို ထီးနန်းဖြုတ်ချလိုက် ပြီး တိုင်းတစ်ပါးသို့ နှင်ထုတ်လိုက်ကြသည်။ ရုရှားများက 'အီလီ' ကို ၁၈၇၁ ခုနှစ်မှ ၁၈၈၂ ခုနှစ်အထိ သိမ်းပိုက်ထားကြသည်။ ထိုအတောအတွင်း၌ ယနေ့အခါတွင် 'ရှင်ကျန်းဝီဂါ' ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ခွင့်ရ ဒေသ၏မြို့တော်ဖြစ်သော 'အူရန်ချီ' (Ürümchi) တွင် တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်(ဟွေ့၊ Hui)ဘုရင် တစ်ပါး ပေါ်ထွက်လာသည်။ ပြည်နယ်၏ လမ်း (၃) သွယ်ကွဲစိတ်မှုတွင် ရှင်ကျန်းတွင်ရှိသော ဘောဂျင်း ဗဟိုပြုသည့်အုပ်ချုပ်ရေးအတွက် အစားထိုးစရာတစ်စုံကို ကျွန်တော်တို့ တွေ့မြင်ကြသည်။

၁၈၇၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ရလဒ်က ဤအရာများ တစ်ခုမှမဟုတ်ဘဲ 'ဇူအိုဇောင်တန်' (Zuo Zongtang) ၏ ဟူနန်စစ်တပ်က 'ချင်' အတွက် ရှင်ကျန်းကို ပြန်လည်အောင်နိုင်သည်။ လောလောဆယ်၌ တရုတ်တာကစ္စတန်က တရုတ်ဖြစ်နေသည်။ သို့သော်လည်း တော်လှန်ရေးနှင့် ရုရှားသိမ်းပိုက်မှုက ထူးခြားသော အမှတ်အသားတစ်ခု ကျန်ရစ်စေခဲ့ပြီး ရွှေ့ပြောင်းသွားသော ရုရှားများက အီလီတောင် ကြားမူဆလင်ပြည်သူအများစုကို သူတို့နှင့်အတူ ခေါ်သွားကြသည်။ ဤရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှုက ရုရှားပိုင်နက်နယ်မြေထဲတွင် ပိုမိုတစ်စည်းတစ်လုံးရှိသော ရှင်ကျန်းမူဆလင်များအတွက် အခြေခံအုတ်မြစ် ချပေးသည်။ သိမ်းပိုက်ထားသော 'အီလီ' မှ ရုရှားတို့ ဆုတ်ခွာခြင်း၏ ဒုတိယအကျိုးဆက်က ၁၈၈၁ ခုနှစ် 'စိန်ပီတာစဘတ်သဘောတူစာချုပ်' ဖြစ်သည်။ ဤသဘောတူစာချုပ်က တရုတ်ပြည်၏ အနောက် မြောက်ထဲသို့ ရုရှားကူးသန်းရောင်းဝယ်မှုများ အများအပြားရောက်ရှိလာခြင်းကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။

ရှင်ကျင်အုပ်ချုပ်ရေးများက ရှင်ကျန်းအနောက်ဘက်အား ရှင်းလင်းသော နယ်နမိတ် သတ်မှတ်ရန် အနည်းငယ်သာ လိုအပ်သည်ဟု ခံစားမိကြပြီး ၎င်းကို ဝေးလံသော လက်အောက်ခံပြည်

နယ်များ၏ ဇန်တစ်ခုအဖြစ် ရှုမြင်ကြသော်လည်း ကွယ်လွန်သူ 'ချင်' က ဤအမြင်ကို ထိန်းထားနိုင် သည့်အခြေအနေ မရှိပေ။ ရှုရှားတာကစွတန်က ရှုရှားဖြစ်လာပြီး အိန္ဒိယအားလုံးက ဗြိတိသျှဖြစ်လာ သောအခါ ဤအိမ်နီးချင်းအသီးသီးက ရှင်ကျန်းကို ၎င်းတို့၏ ကိုလိုနီနယ်ပယ်ထဲသို့ ဆွဲသွင်းကြသည်။ ရှင်ကျန်းတွင် ၎င်း၏ အမိန့်အာဏာကို 'ချင်နန်းတော်' ထိန်းထားနိုင်စွမ်းက ဤကြီးကျယ်သော ပြိုင်ဘက်နှစ်ယောက်၏ စိတ်နေစိတ်ထားပေါ်တွင် မူတည်နေသည်။

ရှုရှားနှင့် တရုတ်ပြည်က ဂျာဒစ်ဝါဒ (Jadidism) နှင့် လူမျိုး

ရှုရှားနှင့် 'ချင်' အကြားက စီးပွားရေးနှင့်သံတမန်ရေး မညီမျှမှုကို ဤနေရာ၌ ကျွန်တော် အလေးထားသည်။ မန်ချူးကေရာဇ်များက သူတို့၏ မူဆလင်တိုင်းသူပြည်သားများကို ဇာဘုရင်များ ရှုမြင်သကဲ့သို့ မည်သည့်အခါမျှ မရှုမြင်ကြပေ။ ရှုရှားက အော်တိုမန်အင်ပါယာနှင့် နယ်စပ်ထိကပ်နေသော တိုင်းပြည်တစ်ပြည်ဖြစ်ပြီး ကော်ကေးရှပ်၊ ပင်လယ်နက်နှင့် ဘော်လ်ကန်တို့တွင် အော်တိုမန်နှင့် မကြာခဏ တိုက်ခိုက်သည်။ အော်တိုမန်နှင့် သံတမန်ဆက်ဆံရာတွင်လည်း ရှုရှားက ၎င်းကိုယ်၎င်း အော်သိုဒေါ့ အယူမှန်ခရစ်ယာန်ဝါဒကို ကာကွယ်သူနှင့် ဆလားဗစ်အကျိုးစီးပွားကို ထောက်ခံသူအဖြစ် နေရာချထားပြီး ၎င်း၏ မူဆလင်ပြည်သူများကို အစွလားဗစ်မဟာ၏ အစိတ်အပိုင်းတစ်ခုအဖြစ် ရှုမြင်သည်။ 'ချင်' ကမူ ပထဝီနိုင်ငံရေးမဟာဗျူဟာဖြင့် သြဇာလွှမ်းမိုးမခံဘဲ အစွလားဗစ်အပေါ် ကွဲပြားခြားနားသော အမြင်ရှိသည်။ ချင်အဖို့ အင်ပါယာထဲက မူဆလင်များက ခြိမ်းခြောက်နေကြလျှင်လည်း ၎င်းမှာ အော်တိုမန်ဆူလတန်စော်ဘွားနှင့် ဆက်သွယ်မှုကြောင့် မဟုတ်ဘဲ ကြည်ညိုလေးစားစရာကောင်းသော ဆူဖီခေါင်းဆောင်များကို မျက်စိမှိတ်နာခံခြင်းကဲ့သို့သော ထုံးတမ်းစလေ့များကြောင့် ဖြစ်သည်ဟု ယူဆသည်။ ဤပတ်ဝန်းကျင်အခြေအနေ၌ ချင်အရာရှိများက တရုတ်စကားပြောသော 'ဟွီများ' အကြားတွင် ဆူဖီညီနောင်များကို အနီး ကပ်စောင့်ကြပ်ကြည့်ရှုသော်လည်း အော်တိုမန်ဆူလတန် စော်ဘွားအပေါ် မူဆလင်အားလုံး၏ခေါင်းဆောင်အပေါ် သစ္စာရှိမှုပြသခြင်းကို ခြိမ်းခြောက်မှုတစ်ခုအဖြစ် မမှတ်ယူပေ။

၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်များမှအစပြု၍ မန်ချူးအုပ်ချုပ်သူများနှင့် တရုတ်ပညာရှိအမတ်များက အင်ပါယာအား အမျိုးသားရေးပုံဖော်ခြင်းနှင့် မူဆလင်များအကြားတွင် တရုတ်ယဉ်ကျေးမှု ဝိသေသ လက္ခဏာများသွတ်သွင်းခြင်းကို တဖြည်းဖြည်းပြုလုပ်သည်။ ရှင်ကျန်းကို ပြည်နယ်တစ်ခုအဖြစ် ပြောင်းလဲခြင်းနှင့် တရုတ်အခြေခံသင်ကြားမှုစိတ်ဆက်ခြင်းတို့က တရုတ်အပြန်အလှန် ရှင်သန်စေခြင်း၏ အသွင်အပြင်လက္ခဏာများ ဖြစ်ကြသည်။ သို့လင့်ကစား ၁၉၁၁ ခုနှစ်ရောက်ချိန်တွင် ဤကြိုးစားအား ထုတ်မှုများကို ကျဆုံးသွားသည်ဟု ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် မြင်ကြသည်။ တရုတ်တော်လှန်ရေးသမားများက နိုင်ငံ၏ ပြည်နယ်များကိုကိုယ်စားပြုရန် သူတို့၏အလံပေါ်တွင် ကြယ်များရေးဆွဲကြသောအခါ 'ချိုင်းနား ပရောပါး' (China proper) ဟု ကျွန်တော်တို့ ခေါ်ဆိုနိုင်သောအရာ၏ (၁၈) ခုကိုသာလျှင် သူတို့ ရေးဆွဲကြသည်။ အင်ပါယာ၏ (၁၉) ခုမြောက်ပြည်နယ်ဖြစ်သော 'ရှင်ကျန်း' က နိုင်ငံသစ်၏ ကိုယ်ပိုင် စိတ်ကူးထဲတွင် ကိုလိုနီနယ်တစ်ခုဖြစ်နေသည်။ လူတစ်ချို့က စွန့်ပစ်ချင်ကြသော ပြည်နယ်ဖြစ်နေသည်။

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

လက်တွေ့အားဖြင့်လည်း ‘ရှင်ကျန်’တွင် တရုတ်ရီပတ်ဘလစ်ကို ထောက်ခံခြင်းက နေရောင်၏ နွေးထွေးမှုကို ခဏတဖြုတ်သာ ခံစားရသည်။ ပြည်နယ်၏ ပထမဆုံး ရီပတ်ဘလစ်ကန်အုပ်ချုပ်ရေးမှူး ယန်ဇင်ရှင် (Yang Zengxin) (၁၈၆၄-၁၉၂၈) က ချင်ခေတ်နောက်ပိုင်း ကွန်ဆာပေးတစ်နိုင်ငံရေးပုံစံကို ကျင့်သုံးပြီး တရုတ်မဟုတ်သော အထက်တန်းလူတန်းစား၏ အကျိုးကျေးဇူးကို ဂရုတစိုက် ဟန်ချက် ထိန်းပေး၍ နိုင်ငံ၏အပြင်ဘက်နယ်စပ်ကို ကိုလိုနီပြုလုပ်ရန် ပြိုင်ဘက်စစ်ဘုရင်များနှင့် မျိုးချစ်များ၏ တောင်းဆိုချက်ကို ဆန့်ကျင်သည်။

‘ချင်မင်းဆက်’၏ ချိန်မှုနှင့် ‘ရှင်ကျန်’ထဲက မူဆလင်အပေါ် ၎င်း၏ ဝင်ရောက် မစွက်ဖက်ခြင်း ချဉ်းကပ်နည်းကြောင့် ပြင်ပကမ္ဘာမှ ပညာတတ်များ ‘ရှင်ကျန်’ထဲသို့ စီးဝင်လာမှုကို လွယ်ကူစေသည်။ ထိုကဲ့သို့ အလားအလာများအတွက် နည်းလမ်းများစွာ ရှိသည်။ တရုတ်ပြည်ကို အစွလားကမ္ဘာတစ်ခုလုံး နှင့် ဆက်သွယ်ပေးသောဘာသာရေးနှင့် ပညာရေးဆိုင်ရာကွန်ရက်ကို ယခုအခါ ပုံနှိပ်သတင်းစာ ဖြန့်ဝေမှုက အားပြည့်ပေးသည်။ အော်တိုမန်မူဆလင်အနည်းငယ်နှင့်အတူ ရှင်ကျန်တွင် နေတိုင်းအလုပ် လုပ်နေကြသော ရှားမူဆလင်များစွာ ရှိကြသည်။ ထိုကဲ့သို့ စည်းနှောင်မှုများကို ရှင်သန်ဖွံ့ဖြိုးခွင့်ပြုသော အခြေအနေများကြောင့် နိုင်ငံခြားမူဆလင်များက တရုတ်ပြည်ထဲက အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာ လွတ်လပ် မှုကို အကောင်းမြင်ကြသည်။ ၎င်းက ရှားထဲက မူဆလင်ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်မှုအား ချုပ်ချယ်မှုနှင့် ဆန့်ကျင်ကွဲလွဲနေသည်။ သို့လင့်ကစား ချင်မင်းဆက်၏ ပျော့ပျောင်းမှုက အစွလားကမ္ဘာထဲက အကြပ်အတည်းအပေါ် တိုင်းတစ်ပါး ထင်မြင်ချက်များနှင့် ခေတ်မှီရန် တိုက်တွန်းနှိုးဆော်ခြင်းတို့ကို ရှင်ကျန်တွင် နားမထောင်ကြဟုလည်း ဆိုလိုနေသည်။ ရှားနှင့် အော်တိုမန်အင်ပါယာထဲတွင် နိုင်ငံရေး အခြေအနေအသစ်ထဲသို့ သူတို့ရောက်ရှိနေကြသည်ကို တွေ့ရှိကြသူများက အဓိကအားဖြင့် ရှင်ကျန် မူဆလင်များ ဖြစ်ကြသည်။

ဘာသာရေးဦးစားပေးသောအင်ပါယာ၏ ဖိအားပေးမှုကို ရှားထဲက မူဆလင်များအကြား အထူးခြားဆုံးတုံ့ပြန်မှုက ‘ဂျာဒစ်ဝါဒ’အဖြစ် သိရှိကြသော ခေတ်မီခြင်း ဟောပြောပုံရိပ်တစ်ခု ဖြစ်သည်။ အခြေခံကျောင်းစာသင်ခြင်းနည်းစနစ်သစ်အား အကောင်အထည်ဖော်ခြင်းအပေါ် ကနဦး စူးစိုက်သော ‘ဂျာဒစ်အယူအဆ ဝေဖန်ချက်စာတမ်းက ပေါင်းသင်းဆက်ဆံနိုင်စွမ်းနယ်ပယ်များစွာထဲသို့ ထိုးဖောက်ပျံ့နှံ့ လာသည်။ ဂျာဒစ်ဝါဒက ကိုလိုနီကမ္ဘာတွင် ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့်ခံစားရသော ပြင်းပြစိတ်ကို ဖော်ပြခြင်း ဖြစ်သည်။ ‘အဒီးခါလစ်’ (Adeeb Khalid) ဆွေးနွေးခဲ့သည့်အတိုင်း ဂျာဒစ်ဝါဒီများက အချုပ်အချာအာဏာ ပြဿနာများကို ရှောင်ရှားကြပြီး ထိုအစား မူဆလင်များကို ပညာရေးပြုပြင်ပြောင်းလဲမှု လမ်းကြောင်းဖြင့် ခေတ်မီခြင်းဆီသို့ ပထမဆုံးချီတက်ရန် တိုက်တွန်းကြသည်။ ‘ရှင်ကျန်’က ကမ္ဘာပေါ်တွင် ရှားအပြင် ဘက်၌ ဂျာဒစ်အယူဝါဒသင်ကြားမှုနှင့် ယဉ်ကျေးမှုစမ်းသပ်တီထွင်မှုတို့ကို ပြုလုပ်သောနေရာတစ်ခု ဖြစ်သည်။ ရှားပြည်နယ်၊ ဆီမီနာချီနှင့် ရှင်ကျန်ကို ဆက်သွယ်ထားသော အီလီတောင်ကြားက ‘တက်တာဂျာဒစ်ဝါဒ’ (Tatar Jadidism) အတွက် ရေသွယ်မြောင်းတစ်ခုအဖြစ် အသုံးတည့်သော်လည်း ပြည်နယ်ထဲရှိ အခြားနေရာများက သင်ကြားမှုဆိုင်ရာ စမ်းသပ်မှုများက ‘ဘတ်ခရာ’ (Bukharan)နှင့် အော်တိုမန်ညွတ်ယိမ်းမှုများ ရှိကြသည်။

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

အော်တိုမန်အင်ပါယာနှင့် ရှင်ကျန်း၏ ဆက်သွယ်မှုက ရှင်ကျန်းသမိုင်း၏ နိုင်ငံရေးပါသော ဇာတ်ထုပ်များတွင် အထင်အရှား ပါဝင်နေသည်။ တရုတ်ပညာရှင်များနှင့် သုတေသီများက ယနေ့ ရှင်ကျန်းထဲက တည်ငြိမ်မှုအား ခြိမ်းခြောက်မှုဖြစ်သော 'ပန်နှစ်ပန်'(ပန်-အစ္စလာမ်မစ်နှင့်ပန်-ပတာကစ်စ်) ("two pan's" (*shuang fan zhuyi*)— pan-Islamism and pan-Turkism—) နောက်သို့ ခြေရာ ခံလိုက်ကြသည်။ ၎င်းတို့ကို သူတို့က ပြည်နယ်အား (၁၉) ရာစုနှောင်းပိုင်း၌ ရောဂါပြန့်ပွားစေမှုအဖြစ် ဖော်ပြကြသည်။ ရာစုနှစ်အလှည့်အပြောင်းကာလတွင် ဗြိတိန်နှင့် ရုရှားတို့က အာရှထဲက သူတို့၏ ကိုလိုနီနယ်များအား ပန်အစ္စလာမ်မစ်နှင့် အော်တိုမန်ခြိမ်းခြောက်မှုအဖြစ် သူတို့မှတ်ယူသော အရာကို စောင့်ကြည့်နေကြသည်။ ဤခြိမ်းခြောက်မှုက ရံဖန်ရံခါ၌ တရုတ်တာကစ္စတန်ဒေသခံလူများအပေါ် အကျိုးသက်ရောက်မှု ရှိဟန်တူသည်။ သို့လင့်ကစား ထိတ်လန့်စရာကောင်းသော ဤဇာတ်ထုပ်များကို သံသယဖြစ်ရန် ကောင်းသောအကြောင်းရင်းရှိသည်။ မကြာသေးခင်က လေ့လာမှုများက ကြိုတင်လှုပ်ရှား သော ပန်အစ္စလာမ်မစ် သို့မဟုတ် ပန်တာကစ်အော်တိုမန်မှုဝါဒကို အထောက်အထား အနည်းငယ်သာ တွေ့ရသည်။

တရုတ်ကိစ္စတွင် ပန်အစ္စလာမ်မစ်ဝါဒနှင့် ပန်တာကစ်ဝါဒကို မကောင်းဆိုးဝါး ပုံပေါ်အောင် လုပ်ခြင်းက သံသယဖြစ်ဖွယ်ကောင်းစွာ နေရာလွဲနေသည်။ အစ္စတန်ဘူတွင်ဖြစ်စေ၊ ကာဇန်တွင်ဖြစ်စေ ချင်မင်းဆက်ကို ကြည့်နေကြသောမူဆလင်များက ရုရှားနှင့် ဗြိတိန်တို့ အစ္စလာမ်ကမ္ဘာအပေါ် ပြုလုပ်နေသော ခြိမ်းခြောက်မှုများနှင့် နှိုင်းယှဉ်နိုင်သော ဖိနှိပ်သည့်အင်ပါယာတစ်ခု ရှိသည်ကို မမြင် ကြချေ။ ပထမ၌ ခေတ်မီခြင်းအယူအဆရှိသော ပညာရှင်များက အရှေ့တိုင်းစိတ်ဝင်စားသူများ၏ အမြင်နှင့်များစွာ တူညီသော တရုတ်အမြင်တစ်ခုကို ရှင်းလင်းပြတ်သားစွာပြောကြပြီး ၎င်းကို မူဆလင် ကမ္ဘာနှင့် ကွဲပြားခြားနားသောယဉ်ကျေးမှုထွန်းကားခြင်းဆိုင်ရာ ညီညွတ်မှုတစ်ခုအဖြစ် ပြုမူသည်။ ဤအရာကို တရုတ်မူဆလင်လူဦးရေ၏ အရွယ်အစားနှင့် နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားမှုကို ချဲ့ကားတတ်သော ဟောပြောပို့ချမှုတစ်ခုက တစ်စတစ်စဖြင့် ပျော့ပျောင်းအောင် လုပ်သည်။

(၁၉) ရာစုနှစ်နှောင်းပိုင်းမှစ၍ အော်တိုမန်အင်ပါယာအတွင်း ပညာတတ်များ အရွှေ့အပြောင်း ဖြစ်ခြင်းက ရှင်ကျန်းမူဆလင်အုပ်စုကလေးတစ်ခုအကြား၌ တုံ့ပြန်မှုတစ်ခုဖြစ်စေသည်။ 'ဆူလတန် အဗ္ဗူဟာမစ်' (Sultan Abdulhamid) (အုပ်စိုးကာလ ၁၈၇၆-၁၉၀၉) အတွင်း၌ အနောက်တိုင်းယဉ်ကျေးမှု ဆိုင်ရာစံနှုန်းများကို အမှီလိုက်ခြင်းဖြင့် အင်ပါယာကျူးကျော်မှုကို တားဆီးမည့် ကြိုးစားအားထုတ်မှုဖြင့် အမြင်မှန်ရခြင်းက ပန်အစ္စလာမ်မစ်ဟောပြောပို့ချမှုဘက်သို့ အော်တိုမန်လှည့်သွားစေရန် တွန်းအားပေး သည်။ ဤအရာက အပြန်အလှန်အားဖြင့် ပညာတတ်များအကြားတွင် တာကစ်ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ ဇာတ်ကြောင်းကို သူတို့အတွက် ကန့်သတ်ရန် လမ်းဖွင့်ပေးသည်။ ဤအရာကို အော်တိုမန်ပြည်နယ် များထဲက အာရပ်-တရုတ်ပဋိပက္ခက တစ်စိတ်တစ်ပိုင်း လောင်စာထိုးပေးသကဲ့သို့ ရှေးခေတ်တာကစ် အတိတ်ကို ပြန်လည်တွေ့ရှိခြင်းကလည်း လောင်စာ ထိုးပေးသည်။ ထိုကဲ့သို့ ပြန်လည်ပြင်ဆင်ခြင်း တစ်ခုက တရုတ်တို့၏ ဇာတိမြေအဖြစ် တာကစ္စတန်ဂုဏ်ဒြပ်ကို မြှင့်တင်သကဲ့သို့ တာကစ်ယဉ်ကျေးမှုကို စွန့်ခွာတီထွင်သူများအဖြစ် ဝီဂါတို့၏ ဂုဏ်ဒြပ်ကို မြှင့်တင်သည်။

ယဉ်ကျေးစာအုပ်တိုက်

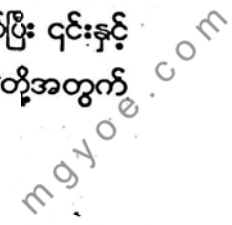
mgyoe.com

ကန္တာရခရီးသည်စုနှင့် ကွန်မြူနစ်များ

ပြုပြင်ပြောင်းလဲခြင်းမှ တော်လှန်ရေးဆီသို့ အသွင်ကူးပြောင်းခြင်းက ဟောင်းနွမ်းနေသော သမိုင်းလမ်းကြောင်းတစ်ခု ဖြစ်သည်။ သို့လင့်ကစား ဆိုဗီယက်ဗဟိုအာရှတွင် ထင်ပေါ်လာသောလူတိုင်း ဂျာဒစ်နောက်ခံရာဇဝင်ရှိကြသည်တော့ မဟုတ်ပေ။ တော်လှန်သော တာကာစွတန်ရာဇဝင်ကို တော်လှန် ရေးအကြံဖြစ်သော ဂျာဒစ်ဝါဒ၏ မပြီးစီးသေးသောလုပ်ငန်းမှ ထွက်ပေါ်လာသောအရာအဖြစ် မှတ်ယူ ခြင်းက မှားယွင်းသည်။ ရှုရှားတော်လှန်ရေးသမိုင်းပညာရှင်များ သိရှိကြသည့်အတိုင်း သူတို့၏ မိန့်ခွန်း များနှင့် ပုံနှိပ်ထုတ်ဝေမှုများဖြင့် ရှုရှားအစွန်းရောက်သူများအကြားက နိုင်ငံရေးသတင်းစာဆရာများနှင့် သီအိုရီထုတ်သူများကို လေ့လာရန် လွယ်ကူသည်။ မြေအောက်တော်လှန်ရေးထဲက အန္တရာယ်ရှိသော အလုပ်ဖြင့် အဆက်အသွယ်ကွန်ရက်ကို တည်ဆောက်သော သိပ်မထင်ပေါ်သည့် တော်လှန်ရေးသမား များ၏ ဘဝကို ခြေရာခံလိုက်ရန် ပိုမိုခက်ခဲသည်။ ဗဟိုအာရှတွင် ဂျာဒစ်ဝါဒီဟောင်းများက အမျိုးသား အကျိုးစီးပွားအတွက် စာပေတတ်မြောက်ခြင်း အမွေအနှစ်တစ်ခု ထားရစ်ခဲ့ကြသည်။

တော်လှန်ရေးက ပညာတတ်များနှင့် အသေးစားလုပ်ငန်းရှင်များအုပ်စုကို ပူးပေါင်းဆောင်ရွက် အောင် တွန်းပို့သလောက် ၎င်းက သူတို့အကြားက ကြီးမားသော လူမှုရေးကွာဟချက်ကိုလည်း မီးမောင်းထိုးပြနေသည်။ ရှုရှားပြည်မှာ ဂျာဒစ်ဝါဒီများက သူတို့ကိုယ်သူတို့ အလွန် နှစ်သက်စရာ ကောင်းသောအသိုင်း၏ ခေတ်မီဆန်းပြားသော ပြောရေးဆိုခွင့်ရှိသူများအဖြစ် ပုံဖော်ကြသည်။ သူတို့၏ အသက်မွေးဝမ်းကြောင်းအလုပ်က ဆိုဗီယက်မြေယာပြုပြင်ပြောင်းလဲခြင်းဖြစ်စဉ်မှ အကျိုးအမြတ်ရရှိမှု အပေါ် မှီခိုအားထားနေသည်။ ဆန်ကျင်ဘက်အားဖြင့် ကက်ရှိုဂါရီများက ယာယီနေထိုင်ကြသော ကုန်သည်များနှင့် အလုပ်သမားများဖြစ်ကြပြီး သူတို့က အတော်ကွဲပြားခြားနားသော အလုပ်အကိုင် များ ရှိကြသည်။ ဂရုဏာသက်သော ဆိုဗီယက်အရာရှိများ၏ ရံဖန်ရံခါ ထောက်ခံမှုကို ရရှိကြသော ဤအုပ်စုနှစ်ခုစလုံးက 'တောင်ခြေရင်းအခြေခံသဘောတရား' (piedmont principle) ဟု 'တာရီမာတင်' (Terry Martin) ခေါ်ဆိုသောအရာကို လက်ကိုင်ပြုကြသည်။ ဆိုလိုသည်က အခြားသူတစ်ယောက်၏ နိုင်ငံထဲတွင် မထင်မရှားလူနည်းစုကလေးတစ်ခုဖြစ်နေခြင်းထက် တရုတ်ပြည်ထဲသို့ဝင်မည့် တော်လှန်ရေး တွန်းအားသစ်၏ တပ်ဦးဖြစ်ခြင်းက သီအိုရီအရများစွာ ပိုမို ကောင်းမွန်သည်။ သို့လင့်ကစား သူတို့က ဤအခြေခံသဘောတရားကို ကွဲပြားခြားနားသောနည်းလမ်းဖြင့် စွဲကိုင်ကြသည်။ တရုတ်ပြည် ထဲက နိုင်ငံရေးနှင့် တိုက်ရိုက်ဆက်သွယ်မှုမရှိသော ဆိုဗီယက်နိုင်ငံသားဖြစ်ကြသည့်လူများက ရှင်ကျန်း မူဆလင်များ၊ ဝီဂါများနှင့် စိတ်ကူးထားသော အမျိုးသားစည်းလုံးရေးအပေါ် အလေးထားကြသည်။ ဤဂျာဒစ်ဝါဒီများက အမျိုးသားဝိသေသလက္ခဏာနိုင်ငံရေးတွင် အများဆုံး ရင်းနှီးမြှုပ်နှံမှုပြုလုပ် ကြသော ရွှေပြောင်းအခြေချအသိုင်းအဝိုင်း၏ အစိတ်အပိုင်းဖြစ်ပြီး ရှင်ကျန်းထဲက အဖြစ်အပျက်များနှင့် သူတို့ သီးခြားခွဲနေခြင်းက ဤအရာကို မြှင့်တင်သည်။ ဆန်ကျင်ဘက်အားဖြင့် ကက်ရှိုဂါရီကုန်သည် များအတွက်မူ ရှင်ကျန်းထဲက အလားအလာရှိသော တော်လှန်ရေးတစ်ခုနှင့် သူတို့၏ ဆက်သွယ်မှုကို ညွှန်ပြရန် အမျိုးသားရေးစိတ်ကူးယဉ်မှုအသစ် မလိုအပ်ပေ။ ကက်ရှိုဂါရီ သူတို့၏အိမ်ဖြစ်ပြီး ၎င်းနှင့် ၎င်း၏ နိုင်ငံရေးကို သူတို့ ရင်းရင်းနှီးနှီး သိရှိကြသည်။ ဤသို့ဖြင့် ဝီဂါပြဿနာက သူတို့အတွက်

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

လူမျိုးသဘော တရားအသစ်က အလွန်အရေးကြီးသော ဂျာဒစ်အုပ်စုတစ်စုနှင့် အမျိုးသားရေးဝိသေသ လက္ခဏာအား ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာစူးစမ်းရှာဖွေမှုများကို လစ်လျူရှုကြသော ကက်ရှိုဂါ မြို့သားများ အကြားတွင် စစ်မြေပြင်တစ်ခုဖြစ်လာသည်။

ဆိုဗီယက်ယူနီယံထဲမှ ပေါ်ထွက်လာသော အခြားလူမျိုးများနှင့်မတူဘဲ ဝီဂါများကို ရှုထောင့် အမြင်နှစ်ခုမှ ကြည့်ရှုရပေမည်။ အမျိုးသားတည်ဆောက်ရေးရှုထောင့်အမြင်မှမကဘဲ တော်လှန်ရေး ဆိုင်ရာ 'နိုင်ငံတကာအမျိုးသားဝါဒ' ရှုထောင့်အမြင်မှလည်း ကြည့်ရှုရမည်။ ပထမက ဘုံယဉ်ကျေးမှု တစ်ခုတွင် ဖော်ပြထားသော စိတ်ပညာဆိုင်ရာ ဖွဲ့စည်းမှု တူညီသော ဘာသာစကား၊ ပိုင်နက်နယ်မြေ စီးပွားရေးဘဝ စသည်တို့၏ စတာလင်စံနှုန်းနှင့် ကိုက်ညီအောင်ပြုပြင်ထားသောလူမျိုး ဖန်တီးခြင်း ဇာတ်လမ်းဖြစ်သည်။ ဒုတိယက ကိုလိုနီကမ္ဘာသို့ ဘော်ရှ်တစ်တော်လှန်ရေးပျံ့နှံ့သွားခြင်း၏ အစိတ် အပိုင်းအဖြစ် ရှင်ကျန်းမူဆလင်များ၏ ဇာတ်လမ်းဖြစ်သည်။ ဤရှုထောင့်အမြင်နှစ်ခုစလုံးအတွက် ကျွန်တော်တို့တွင် ပညာရပ်ဆိုင်ရာလေ့လာမှုများ ရှိကြသည်။ ဝီဂါအမှုကို ထင်ရှားစေသော အရာက ဤဇာတ်လမ်းနှစ်ခုကို ဟောပြောခြင်းပုံစံဖြင့် စစ်ဆေးပုံဖြစ်သည်။

၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် တာရှ်ကင် (Tashkent) ၌ ပြုလုပ်သောညီလာခံတစ်ခုက ဤဇာတ်လမ်းနှစ်ခု တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ပထမဆုံးကန့်လန့်ဖြတ်သည့်နေရာ ဖြစ်သည်။ 'ကက်ရှိုဂါရီ' နှင့် 'ဂျန်ဂါရီယံအလုပ်သမား များ (Junggharian Workers) ၏ ကွန်ဂရက်ကို ရှင်ကျန်းမူ တာကစ်စကားပြောသော မူဆလင်များက သူတို့ကိုယ်သူတို့အတွက် 'ဝီဂါ' နာမည်အသစ်ကို အသုံးပြုသောနေရာအဖြစ် မကြာခဏဖော်ပြကြသည်။ ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် တာရှ်ကင်ကွန်ဂရက်က ရှင်ကျန်းမူဆလင်များအတွက် မှန်ကန်သောလူမျိုးသတ်မှတ် ချက်နှင့်ပတ်သက်၍ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ အချေအတင်ဆွေးနွေးဖို့အတွက် နေရာမဟုတ်ပေ။ တရားဝင်ပြောရ လျှင် ၎င်းက အမျိုးသားရေးဖိုရမ်တစ်ခု လုံးဝမဟုတ်ပေ။ ဆိုဗီယက် တာကစ်တစ်ခုထဲတွင်နေထိုင်သော တရုတ် နိုင်ငံသားအားလုံးအား ကိုယ်စားပြုမှုအတွက် အဖြစ်အပျက်တစ်ခုသာဖြစ်သည်။ သူတို့က သူတို့၏ အသိုက်အဝန်းနှင့် တရုတ်ပြည်တွင် သူတို့နှင့်အဆက်အသွယ်ရှိသူများအတွက် တော်လှန်ရေး ဖြစ်စဉ်၏ အဓိပ္ပာယ်ဆိုလိုချက်ကို သတ်မှတ်ပြဋ္ဌာန်းရန် တွေ့ဆုံကြသည်။ စောစောပိုင်းလအခန်းကတင် ရေနံထွက်သောမြို့ 'ဘာကူ' (Baku) ၌ ကူမင်တန်များက အရှေ့ ပြည်သူများအကြားက ၎င်း၏ မဟာမိတ် များကို ကိုလိုနီစနစ်အား တတ်နိုင်သည့်နေရာတိုင်း၌ ဆန့်ကျင်ရန် တောင်းဆိုသည်။ ဘူခါရာနှင့် 'ခီဗာ' (Khiva) တွင် 'တော်လှန်ရေးကောင်စီ' များက 'ယခုအခါ၌ ရှေးဇာတုရင်နေရာ၌ အုပ်ချုပ်နေကြ သည်။ မွန်ဂိုလီးယားတွင် ဆိုဗီယက်မြင်းစီးတပ်နှင့် မွန်ဂိုလီးယားပြောက်ကျားစစ်သားများက ဝီဂါကို ထိန်း ချုပ်ရန်အတွက် တပ်ဖြူများကို တိုက်ခိုက်နေကြပြီး တပ်ဦးများက ၎င်းတို့၏ ပြည်တွင်းစစ် ရန်သူများကို အမြစ်နှုတ်ရန် ရှင်ကျန်းမူထံသို့ အလားတူ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ရန် ပြင်ဆင်နေကြသည်။ အရှေ့ဖျားတွင် တရုတ်ကွန်မြူနစ်ပါတီတည်ထောင်ခြင်း ကွန်ဂရက်အစည်းအဝေးတွင် ပြင်ဆင်မှုများ ပြုလုပ်နေပြီး အစည်းအဝေးကို ထိုနှစ်ဖွန်လတွင် ရှန်ဟိုင်း၌ လျှို့ဝှက်စွာကျင်းပသည်။ ဤတော်လှန်ရေး ဆိုင်ရာအနေအထားအတွင်း၌ ပါဝင်လှုပ်ရှားသူအားလုံးအတွက် အဓိက ဖိုးရိမ်ပူပန်စရာက အထိရောက် ဆုံး မဟာမိတ်အဖွဲ့ ဖွဲ့စည်းခြင်းဖြစ်သည်။

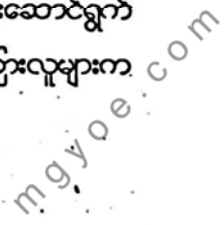

၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များတွင် တော်လှန်ရေးဆိုင်ရာ မဟာဗျူဟာရေးဆွဲခြင်းက ရှင်ကျန်းမှ မူဆလင်များကို ဖြစ်နိုင်သောနည်းလမ်း (၃) ခုဖြင့် ပါဝင်ပတ်သက်စေသည်။ ပထမဆုံးက အစ္စလာမ် ကမ္ဘာ၏ အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် ပါဝင်ပတ်သက်စေခြင်းဖြစ်သည်။ ဒုတိယက တရုတ်ပြည်၏ အပြင် နယ်နိမိတ်အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် ပါဝင်ပတ်သက်စေခြင်းဖြစ်သည်။ တတိယက တရုတ်ကွန်မြူနစ်ပါတီ၏ ဆိုဗီယက်ကျောထောက်နောက်ခံပေးသော မဟာမိတ်အဖြစ် ပါဝင်ပတ်သက်ခြင်းဖြစ်သည်။ သို့လင့်ကစား ဤတော်လှန်ရေး ဇာတ်ညွှန်းများက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို ခေါင်းဆောင်နေရာက သရုပ်ဆောင်မခိုင်း ကြပေ။ အဖွဲ့အစည်းဆိုင်ရာဖြစ်နိုင်မှုများနှင့် နိုင်ငံရေးမိန့်ခွန်းအား မှတ်ပုံတင်ခြင်းတွေကိုသာ သူတို့ ဖန်တီးနိုင်ကြသည်။

၎င်းက ရည်ရွယ်ချက်မဟုတ်သော်လည်း ၁၉၂၁ ခုနှစ်တွင် တာရှ်ကင်၌ တည်ထောင်သော ရှင်ကျန်းရွှေ့ပြောင်းအခြေချသူများအဖွဲ့အစည်းက ဖိုရမ်တစ်ခုကျင်းပပြီး ထိုဖိုရမ်၌ ဂျာဒစ်ဝါဒီအုပ်စု ကလေးတစ်ခုက ဆီမီရာချီမြို့ပြထဲက ယဉ်ကျေးသော အသိုင်းအဝိုင်းထဲတွင် သူတို့ပြုစုပျိုးထောင်ခဲ့သော 'ဝီဂါဝါဒ' ဟောပြောပို့ချချက်ကို မိတ်ဆက်နိုင်ကြသည်။ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များ စောစောပိုင်း၏ အလှည့် အပြောင်းတစ်လျှောက်တွင် ရွှေ့ပြောင်းနေသော စိတ်တူကိုယ်တူအုပ်စုတစ်ခုက ဆိုဗီယက်နိုင်ငံရေးထဲတွင် သူတို့အတွက် နေရာတစ်ခုရယူရန် ဤဟောပြောပို့ချမှုကို ဆက်လက်အသုံးပြုကြသည်။ ဤစောစော ပိုင်းအချိန်ကာလက ဝီဂါလူမျိုးအကြောင်းပြောဆိုရန်အတွက် အစဉ်အလာတစ်ခု ချမှတ်ရာတွင် အရေး ကြီးလေသည်။

တော်လှန်ရေးကမ္ဘာတစ်ခုထဲက ရှင်ကျန်း

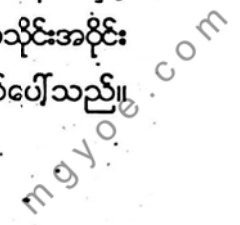
ဆိုဗီယက်အရာရှိများက ရှင်ကျန်းနှင့်အဆက်အသွယ်တစ်ခု ပြုစုပျိုးထောင်သည့် အဖြစ်မှန်မှာ တရုတ်ပြည်အနောက်မြောက်ထဲက ၎င်း၏ တော်လှန်ရေးဆိုင်ရာ အကျိုးကျေးဇူးကြောင့် ဖြစ်သည်။ တစ်ချိန်လုံး၌ ရှင်ကျန်းအပေါ်ထားရှိသော ဆိုဗီယက်မူဝါဒကို စီးပွားရေးရည်မှန်းချက်များက အညီအမျှ တွန်းအားပေးသည်။ အစပထမ၌ ဆီမီရီချီ (Semireche) မှ ငတ်မွတ်မှုကို သက်သာလျော့ပါးစေရန် ပြည်နယ်အရင်းအမြစ်များကို ချဉ်းကပ်ခွင့်ရရန် ရည်မှန်းချက်ထားသည်။ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များအလယ်တွင် ပြည်နယ်ထဲကို ဆိုဗီယက်ပို့ကုန်များ အလုံးအရင်း တင်ပို့ခြင်းဖြင့် နိုင်ငံခြားယှဉ်ပြိုင်သူများကို အမှီလိုက် ရန်ဖြစ်သည်။ ဆယ်စုနှစ်အကုန်တွင် ဆိုဗီယက်ယူနီယံအား တိုက်ခိုက်မည့်နယ်ချဲ့စစ်ပွဲကို တိုက်ခိုက်ရန် အတွက် အရင်းအမြစ်အခြေခံတစ်ခု ရယူရန်ဖြစ်သည်။ ရှင်ကျန်းနှင့် ထိစပ်နေသော ဆိုဗီယက် ယူနီယံနယ်စပ်တစ်လျှောက်တွင် တက်ကြွလှုပ်ရှားသူများက သံတမန်မဟာမိတ်များနှင့် ကုန်သွယ် ဖက်များကို ရှာဖွေခြင်းဖြင့် ၎င်း၏နယ်နိမိတ်များအတွင်း၌ ဆိုဗီယက်ယူနီယံနှင့် တစ်စုတစ်ပေါင်း တည်းဖြစ်အောင်လုပ်ရမည့် မဖြစ်မနေပြုလုပ်ရမှုနှင့် ကူမင်တန်ကို ကတိပေးသော တော်လှန်ရေးအောင် နိုင်မှုအသစ်များအကြားက ကျယ်ပြန့်လာနေသော ဆန့်ကျင်ကွဲလွဲမှုကို ခံစားမိကြသည်။ ဤဖြစ်စဉ်က တက်ကြွလှုပ်ရှားသူများကို ပါတီလမ်းညွှန်ချက်များ၏ အလှည့်အပြောင်းများနှင့်အညီ လှုပ်ရှားဆောင်ရွက် ရန် တိုး၍တိုး၍ တင်းကျပ်စွာ တောင်းဆိုလာသည်။ အချို့က လိုက်နာကြသည်။ သို့သော် အခြားလူများက

လွတ်လပ်ပြီး တရားမဝင်သော တော်လှန်ရေးလှုပ်ရှားမှုကို ရွေးချယ်ကြသည်။

၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များနှင့် ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ရှင်ကျန်းက များစွာသော ဆိုဗီယက်နယ်စပ် ကုန်းမြေများထဲမှ တစ်ခုဖြစ်ပြီး ဘော်ရ်တစ်အသွင်ပြောင်းမှုဖြစ်နေစဉ် နယ်စပ်နေထိုင်သူများက ကြည့်နေကြပြီး ၎င်းနှင့်တစ်ထပ်တည်း ရပ်တည်ရမည့်အကျိုးအပြစ်ကို ချင့်ချိန်နေကြသည်။ ပိုမို နက်ရှိုင်းသော နိုင်ငံရေးပြဿနာများကို ဝိသေသလက္ခဏာနှင့်ပတ်သက်သော ကြွေးကြော်သံများက ဖုံးအုပ်ကြသည်။ ဤနိုင်ငံရေးပြဿနာများကို ၁၉၄၉ ခုနှစ်ရောက်ပြီး ရှင်ကျန်းကို တရုတ်ပြည်သူ့သမ္မတ နိုင်ငံထဲ ပေါင်းထည့်သောအခါကြာမှ အပြည့်အဝ ဖြေရှင်းကြသည်။ တော်လှန်ရေးမတိုင်မီကာလက ရုရှားနှင့် ဆက်သွယ်မှုများထဲတွင် ရင်းနှီးမြှုပ်နှံခဲ့ကြသော ရှင်ကျန်းထဲက ဒေသခံများအတွက်မူ ဆိုဗီယက်တို့နှင့် လိုက်လျောညီထွေနေရန်မှလွဲ၍ ရွေးချယ်စရာအနည်းငယ်သာ ရှိသည်။ ရုရှားနှင့် ဒေသဝေးလံစွာ ကုန်သွယ်မှုပြုလုပ်ရာတွင် ပါဝင်ကြသူများက ရှင်ကျန်းထဲက ဆိုဗီယက်ထောက်ခံသူများ ထဲတွင် ထင်ပေါ်ကြသည်။ ၁၉၂၄ ပြည့်နှစ်များတွင် အမေရိကန်စူးစမ်းရှာဖွေသူ 'အိုဝင်လက်တီမိုး' (Owen Lattimore) က 'တာဖန်' ကို ဖြတ်၍ ခရီးသွားသောအခါ အိုအေစစ်ထဲတွင် ဝါဂွမ်းလုပ်ငန်းရှင်များ နှင့် တွေ့ဆုံသည်။ ရုရှားစကားပြောသောလူငယ်တစ်ယောက်က ဝီဂါအမွေအနှစ်အား စိတ်အားထက် သန်စွာ တောင်းဆိုနေသူတစ်ယောက်ဖြစ်သည်ကို သူတွေ့ရှိရသည်။ တက်သစ်စပီဂါဝါဒီက ရုရှားပြည် တွင် နစ်ဇနီ-နိုဂိုရော့ကုန်သွယ်ပြပွဲ (Nizhni-Novgorod trading fair) ကို (၂) ကြိမ်သွားရောက်ကြည့်ရှုပြီး တောက်ပသောအဝါရောင် ဘွတ်ဖိနပ်များနှင့် တရွေ့ရွေ့ပြောင်းလဲခြင်းသီအိုရီတို့ကို ပြန်လည်ယူဆောင် လာခဲ့သည်။ သို့လင့်ကစား ထိုကဲ့သို့ ကိုယ်ပိုင်ပုံစံရှိသောတိုးတက်မှုလိုလားသူများက ရှင်ကျန်းတွင် သေးငယ်သော လူနည်းစုဖြစ်ကြသည်။ ဆိုဗီယက်နိုင်ငံ တည်ဆောက်ခြင်းနိုင်ငံရေးနှင့် အဆက်အသွယ် အနည်းငယ်သာရှိသော ပြည်နယ်ထဲက လူအများစုအဖို့မူ ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များတွင် 'ဝီဂါ'က တစ်စုံ တစ်ရာကို ဆိုလိုလျှင် ၎င်းက 'ကွန်မြူနစ်' ကို ဆိုလိုသည်။

ရှင်ကျန်းအား ဆိုဗီယက်ပုံစံသွင်းခြင်းကို ရှောင်ရှားလိုသူများအတွက်မူ အစားထိုးနည်းလမ်းက တရုတ်နိုင်ငံရေးထဲသို့ ဝင်ရောက်ခြင်းဖြစ်သည်။ အင်ပါယာမှ နိုင်ငံအဖြစ်သို့ တရုတ်ပြည်၏ မပြီးပြည့်စုံသော အသွင်ကူးပြောင်းမှုက ၁၉၂၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ချင်အာဏာပိုင်၏ အဖွဲ့အစည်းဆိုင်ရာ အကြွေးအကျန်ကို မူဆလင်ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်မှု၏ခံတပ်အဖြစ် တွေ့မြင်နေကြသေးသည်ဟု ဆိုလိုနေ သည်။ (၁၈) ရာစုနှစ်တွင် ၎င်းတို့ကို ပထမဆုံးဖန်တီးစဉ်ကထက် ပိုမိုချိန်သည်ဟု မှတ်ယူကြသော်လည်း ပြည်နယ်၏ များမတ်မျိုးရိုးကို မြို့တော်နှင့် အဆက်အသွယ်ရှိသော မူဆလင်အထက်တန်းစားကွန်ရက်က ပိုင်ဆိုင်ကြသည်။ ဤနေရာ၌ အဓိကပြဿနာက ရှင်ကျန်း၏ တာကစ်စကားပြောသော မူဆလင်နှင့် တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်အကြား ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မှု ဖြစ်နိုင်ချေ ဖြစ်သည်။ လူတစ်ချို့အဖို့မူ ဤအရာက လုပ်၍ရနိုင်သော မဟာဗျူဟာတစ်ခု ဖြစ်ဟန်တူသည်။ သို့သော် အခြားလူများက အတွင်းပိုင်းမျိုးချစ်များနှင့် တိုက်ရိုက်ဆက်သွယ်ရန် ကြိုးစားကြပြီး တရုတ်ရီပတ်ဘလစ်ကန်ဝါဒနှင့် ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မည့် ဂျာဒစ်ရည်မှန်းချက်ပန်းတိုင်ကို ပြန်လည်ရှင်သန်စေကြသည်။ ဤအသိုင်းအဝိုင်း များထဲတွင် 'ဆိုဗီယက်ဝီဂါ' ရပ်တည်ချက်အတွက် တန်ပြန်ဟောပြောပို့ချချက်တစ်ခု ဖြစ်ပေါ်သည်။

ဤဒေသတွင်း ပြင်းပြစိတ်များအဖြစ် ရှင်ကျန်းက ဆိုဗိယက်ဖိနပ်မှုမှ ထွက်ပြေးလွတ်မြောက်လာသော ဗဟိုအာရှမူဆလင်များအတွက် ခိုလှုံရာနေရာတစ်ခုအဖြစ်လည်း အသုံးတည့်လေသည်။ သူတို့က အရှေ့အလယ်ပိုင်းနှင့် ဥရောပရှိ နိုင်ငံရေးလုပ်သော တာကာစွတန်အုပ်စုများနှင့် ဆက်သွယ်နေကြသည်။

ရုရှားတော်လှန်ရေးကြောင့် ဖြစ်ပေါ်သော ရှင်ကျန်းပြဿနာများက ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်များက မူဆလင်တော်လှန်ပုန်ကန်မှုတွင် ရှေ့တန်းသို့ ရောက်ရှိလာသည်။ ပြည်နယ်၏အရှေ့ပိုင်းတွင် ဖြစ်ပွားခဲ့သော ပုန်ကန်ထကြွမှုကြောင့် တရုတ်စကားပြောသော ဂန်ဆူမူဆလင်များ၏ ဝင်ရောက်စွက်ဖက်မှု ပထမဆုံးဖြစ်ပေါ်သည်။ ထို့နောက် မွန်ဂိုလီးယားပြည်သူ့သမ္မတနိုင်ငံ၏ ဝင်ရောက်စွက်ဖက်မှု ဖြစ်ပေါ်သည်။ နောက်ဆုံးအနေဖြင့် ဆိုဗိယက်ယူနီယံ၏ ဝင်ရောက်စွက်ဖက်မှု ဖြစ်ပေါ်သည်။ ရှုထောင့်အမြင် တစ်ခုမှကြည့်လျှင် ၎င်းက ချင်မင်းဆက်ထံမှ သားစဉ်မြေးဆက် အမွေဆက်ခံခွင့်ကို ထိန်းသိမ်းရန် ရည်ရွယ်သော ပုန်ကန်ထကြွမှုတစ်ခုဖြစ်သည်။ အခြားလူများက ၎င်းကို အမျိုးသားလွတ်မြောက်ရေးကြိုးပမ်းမှုအစအဖြစ် တွေ့မြင်ကြသည်။

၁၉၃၄ ခုနှစ်တွင် အူရမ်ချီဗ် ဆိုဗိယက်နှင့် အညီအညွတ်ပြုလုပ်သော တရုတ်အုပ်ချုပ်ရေး ဖန်တီးခြင်းနှင့် ဝီဂါကို ရှင်ကျန်း၏ တရားဝင်လူမျိုးအဖြစ် အသိအမှတ်ပြုခြင်းက ဤစာအုပ်အဆုံးသတ်သည့် နေရာဖြစ်သည်။ ရှင်ကျန်းတွင် ဝီဂါလူမျိုးတစ်မျိုးအား ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်မှုပေးရာတွင် စစ်ဘုရင် 'ရှန်ရှီကိုင်း' (Sheng Shicai) က တိုင်းရင်းသား ပညာတတ်လူတစ်စုကို ရွေးချယ်ရန် ကြိုးစားပြီး တစ်ချိန်တည်း၌ မူဆလင်အတိုက်အခံများ၏ ခြိမ်းခြောက်မှုကို မျက်ကွယ်ပြုထားသည်။ ဤအရာက ရှင်ကျန်းတွင် ထိုကဲ့သို့ ကြိုးစားအားထုတ်မှုများ အစီအရီပြုလုပ်မှုထဲက ပထမဆုံးကြိုးစားအားထုတ်မှု ဖြစ်သည်။ ယခုအခါကဲ့သို့ပင် ထိုစဉ်က အစပျိုးမှုက ဆန့်ကျင်ကွဲလွဲမှုများ အများအပြား ရှိနေသည်။ 'ဝီဂါအမျိုးသားစီမံကိန်း' က ဆိုဗိယက် သို့မဟုတ် တရုတ်မူဝါဒ၏ ထွက်ကုန်ပစ္စည်းတစ်ခု မဟုတ်ပေ။ ထိုမူဝါဒများကလည်း ၎င်းကို လုံးဝ ထိန်းချုပ်မထားနိုင်ကြပေ။ ၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်များ စောစောပိုင်းတွင် ဆိုဗိယက်ဗဟိုအာရှထဲက ရုန်းရင်းဆန်ခတ်ဖြစ်မှုကြောင့် နိုင်ငံသားဖြစ်ခြင်း ဆိုဗိယက် အယူအဆများကို ဆိုဗိယက်ယူနီယံမှ ထွက်ပြေးကြသူများဖြစ်ကြသော သဘောကွဲလွဲသည့် ဝီဂါများက ရှင်ကျန်း၌ မိတ်ဆက်ပေးကြသည်။ ဤတိုင်းမာမှုက ဆိုဗိယက်လူမျိုးစုအမျိုးအစားများကို အလွန် ဖိနှိပ်သောဖြစ်စဉ်ဖြင့် ရှင်ကျန်းတွင် တရားဝင်အကောင်အထည်ဖော်သည်ဟု ဆိုလိုနေသည်။

အခန်း (၁)

တရုတ်တာကစွတန်ထဲက ပြည်သူနှင့် နေရာဒေသ

ဝိဂါများ၏ (၂၀) ရာစုနှစ် တောင်းပန်တိုးလျှိုးမှုများက ကြာရှည်ခံသော လူမျိုးဖြစ်ခြင်း ဇာတ်ကြောင်းတစ်ခုကို ဖန်တီးသည်။ ဤ 'ဝိဂါလူမျိုးဖြစ်ခြင်း' ဟောပြောပို့ချချက်က ကြွယ်ဝသော သမိုင်းဆိုင်ရာနှင့် အတွေးအခေါ်ဆိုင်ရာ အမွေအနှစ်ကို ထုတ်ယူအံ့သ့ချသည်။ ၎င်းက လိုတကြီးသော ပြန်လည် အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုခြင်းအပြုအမူတစ်ခု ဖြစ်သည်။ သို့လင့်ကစား ဤဟောပြောပို့ချချက်ကို စွန့်ဦးတီထွင်ကြသူများသည် ၎င်း၏ သမိုင်းဝင်တောင်းဆိုမှုများက တရားမျှတမှုရှိကြောင်း၊ ဝိဂါမူလ ဇာစ်မြစ်ဇာတ်လမ်းက တည်ရှိနေသော အမှန်တကယ်ဖြစ်မှုနှင့် ကိုက်ညီကြောင်းကို အလုံအလောက် ယုံကြည်ရလိမ့်မည်။ ဤအကြောင်းရင်းကြောင့် ဤလေ့လာမှုကို ပထမ ဝိဂါ၏သမိုင်းအမြင်ဖြင့် သာမကဘဲ (၂၀) ရာစုအစ၌ တရုတ်တာကစွတန်မူဆလင်များအကြား၌ ရှိနေသော အမျိုးမျိုးသော အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာဇာတ်ကြောင်းများ၏ သမိုင်းအမြင်ဖြင့်ပါ အစပြုရန် လိုအပ်သည်။ ဤဝိသေသ လက္ခဏာခွဲခြားခြင်းမှတ်တမ်းများကို အထက်နှင့် အောက် နှစ်ခုစလုံးမှလည်းကောင်း၊ အုပ်ချုပ်သူများနှင့် အုပ်ချုပ်ခံသူများ၏ ပြောဆိုဆက်ဆံမှုများမှလည်းကောင်း၊ တရုတ်တာကစွတန်မူဆလင်များနှင့် ပြင်ပ ကမ္ဘာတို့၏ ပြောဆိုဆက် ဆံမှုများမှလည်းကောင်း ဖန်တီးကြသည်။ ဝိဂါလူမျိုးဖြစ်ခြင်းဇာတ်ကြောင်းက ရှင်ကျန်းဒေသတွင်းအစ္စလာမ်ထုံးတမ်းစဉ်လာများကို များစွာ ကောက်နုတ်ယူထားသည်။ သို့သော်လည်း ၎င်းက ဤသင်္ကေတလက္ခဏာများကို တာကစ်ယဉ်ကျေးမှုအသစ်ဇာတ်ကြောင်းတစ်ခုထဲတွင် ပြန်လည် နေရာချထားသည်။ ဤအသွင်ပြောင်းမှုကို ရှင်းပြရန် ကျွန်တော်တို့ ရှင်ကျန်းကို ကျော်လွန်ရွှေ့လျားပြီး တာကစ်သမိုင်းဇာတ်လမ်းကို ကြည့်ကြရမည်။

၎င်းတို့၏ နိုင်ငံသားများကို အတန်းအစားပြန်လည်ခွဲခြားပြီး နေရာပြန်လည်ချထားနိုင် သောအစိုးရ၏ အရည်အချင်း၊ ဘာသာရေးအပြောင်းအလဲဖြစ်ပြီးပြီးချင်းနောက်၌ လိုက်ပါလာသော ယဉ်ကျေးမှုအပြောင်းအလဲများနှင့် ပညာရှင်ဆိုင်ရာအစဉ်အလာများ၏ ဂုဏ်သိက္ခာစသည်တို့က တရုတ်တာကစွတန်နှင့်ပတ်သက်သော သမိုင်းဇာစ်မြစ်များထဲတွင် ကျွန်တော်တို့ တွေ့ရှိကြရမည့်လူများနှင့် နေရာများအား အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုခြင်းကို အထောက်အကူပြုကြသည်။ ယခုအခါ ရှင်ကျန်းအဖြစ် သိရှိလာကြသောဒေသက နေအိမ်အတည်တကျမရှိသော လှည့်လည်သွားလာနေကြသူများနှင့် အတည် တကျ နေထိုင်သူများ၏ အသိုက်အဝန်းများ ဆုံတွေ့သည့်နေရာတစ်ခု အမြဲတမ်းဖြစ်ခဲ့သည်။ စတယ်

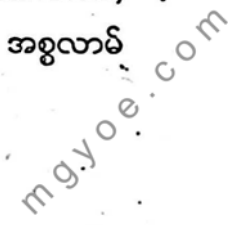
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

မြက်ခင်းထဲက နိုင်ငံများ အတက်အကျဖြစ်ခြင်းက ဒေသ၏သမိုင်းထဲတွင် အမှတ်အသားများ ကျန်ရစ် စေခဲ့သည်။ သို့သော် အဓိကအဖြစ်အပျက် (၃) ခုက ဤအချက်တွင် ထင်ပေါ်နေသည်။ ၎င်းတို့က မွန်ဂိုလီးယားတွင် မူလဝိဂါနိုင်ငံပျက်စီးခြင်းနှင့် ဝိဂါများ တောင်ဘက်သို့ ထွက်ပြေးခြင်း၊ ဒေသကို ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ ကမ္ဘာ့အင်ပါယာထဲသို့ သိမ်းသွင်းခြင်းနှင့် (၁၇) ရာစုနှစ်နှင့် (၁၈) ရာစုနှစ်များတွင် ဂျန်ဂိုလီးယား၏ ဗိုလ်ကျစိုးမိုးခြင်းဖြစ်သည်။ ဤအုပ်ချုပ်ရေးများ ထားရစ်ခဲ့သော အတူနေလူမျိုးစု ဆိုင်ရာ ဇာတ်လမ်းများနှင့် စီမံအုပ်ချုပ်ရေးအစီအစဉ်များ၏ အနယ်အနှစ်များက ဗဟိုအာရှတစ်ဝက်ကို ၁၇၅၀ ပြည့်နှစ်များက ချင်အောင်နိုင်မှုမတိုင်မီ၌ ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သောပုံသွဏ္ဍန်ထဲသို့ ပုံသွင်းသည်။

စတယ်မြက်ခင်းမှ ဆောင်းသဲကန္တာရသို့၊ ဝီဂါနှင့် ဝီဂါကုန်းမြေ

‘ဝီဂါ’ ဟုခေါ်သော အတည်တကျ မနေထိုင်ဘဲ လှည့်လည်သွားလာနေကြသော လူများက တန်မင်းဆက် (Tang dynasty) နှင့် တာ့ခ်အင်ပါယာ (empire of the Turks) အကြားက အလယ်ကုန်း မြေကို သိမ်းပိုက်ရယူသော အုပ်စုများထဲမှ တစ်ခုအဖြစ် (၆) ရာစုနှစ်တွင် သမိုင်းမှတ်တမ်းထဲသို့ ဝင်လာကြသည်။ သူတို့က ဘာသာစကားနှင့် ယဉ်ကျေးမှုတွင် တာ့ခ်များနှင့် များစွာတူညီကြသည်။ (၈) ရာစုနှစ်တွင် တာ့ခ်အင်ပါယာ ပြိုကွဲကျသောအခါ ဝီဂါများက ဟာကွက်ကို ဖြည့်ပေးကြပြီး ယခု မွန်ဂိုလီးယားဖြစ်နေသောနေရာတွင် သူတို့၏ အုပ်ချုပ်မှုကို တည်ဆောက်ကြသည်။ တရုတ်ဖြစ်စဉ် မှတ်တမ်းများက ဝီဂါအင်ပါယာကို အပြင်ဘက်လူမျိုးစုများဖြင့် ဝိုင်းရံထားသော အတွင်းပိုင်းလူမျိုးစုများ၏ အထက်တန်းလွှာဖြင့် ဖွဲ့စည်းထားသည်ဟု ဖော်ပြသည်။ ပေါင်းစည်းခြင်းက ရာစုနှစ်တစ်ခုနီးပါး တည်တံ့ခဲ့ပြီး နောက်ဆုံး၌ မြောက်ဘက်မှ ကျူးကျော်တိုက်ခိုက်မှုတစ်ခုက ဝီဂါတွေကို စတက်မြက်ခင်းမှ မောင်းထုတ်ပစ်လိုက်ကြသည်။ တောင်ဘက်သို့ ထွက်ပြေးကြသောအခါ တစ်ချို့က တန်ကေရာဇ်များထံ အသနားခံကြသည်။ အခြားလူများက တရုတ်ပြည်နှင့် ဗဟိုအာရှအကြားက ကြားခံနေရာတွင် ဂန်ချီ၊ ဟာမီနှင့် ‘တာဖန်’ အိုအေစစ် (oases of Ganzhou, Hami, and Turfan) တို့ထဲတွင် အခြေချကြသည်။ ဤဝီဂါအပိုင်စားနယ်မြေများက သူတို့၏ အိမ်နှင့် တရုတ်အိမ်နီးချင်းများထံမှ ဗုဒ္ဓဝါဒကို ခံယူကျင့်သုံးပြီး တာကစ်ဗုဒ္ဓဘာသာယဉ်ကျေးမှုအသစ်တစ်ခုကို ပြုစုပျိုးထောင်ကြသည်။ ဝီဂါကုန်းမြေ(ဝီဂါရစ္စတန်) (Uyghuristan) က မူဆလင်ပထဝီပညာရှင်များက ဤဒေသကို ပေးသောနာမည်ဖြစ်သည်။

အောင်မြင်နေချိန်၌ ဝီဂါထိန်းချုပ်မှုက ကူချာနှင့် အိုင်စစ်ကိုလ်ရေကန် (Lake Issiq Köl) လောက်အထိ အနောက်ဘက်သို့ ပျံ့နှံ့သည်။ ကာလပ် (Qarluq) ကဲ့သို့ ဝီဂါပေါင်းစုအဖွဲ့ဝင်ဟောင်းများ ပြုလုပ်ကြသည့်အတိုင်း ဝီဂါများက ပါမီရာဒေသလောက်အထိ ဝေးလံစွာ ရွှေ့ပြောင်း အခြေချကြသည်ဟု တရုတ်သတင်းအစစ်မြစ်များက သက်သေခံကြသည်။ (၁၀) ရာစုနှစ်တွင် ဤလူမျိုးစုအစဉ်အလာကို ထိန်းသိမ်းပြီး အစ္စလာမ်ကို ခံယူကျင့်သုံးသော ‘တာကစ်’ စကားပြောသည့် ပထမဆုံးလှည့်လည် သွားလာသူများ ဖြစ်ကြသည်။ ကက်ရှ်ဂါနှင့် ဘာလာဆာဂန် (Balasaghun) (ယခုကာဂျစ္စတန်) ရှိ ညီနောင်မြို့တော်များမှနေ၍ ကာရာခါနစ်တို့က တက္ကလာမာကန်သဲကန္တာရ (Taklamakan Desert) အစပ်တစ်လျှောက် ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ကြပြီး တာရင်ဘက်ဆင်အား ပထမဆုံးအကြိမ် အစ္စလာမ်

သွတ်သွင်းခြင်းကို ဆောင်ရွက်သည်။ (၁၁) ရာစုနှစ်ကုန်ဆုံးချိန်တွင် သူတို့က ခိုတန်ဗုဒ္ဓဘာသာ ဘုရင့်နိုင်ငံအား ဖြိုလှဲချရာတွင် အောင်မြင်ကြသည်။ သို့သော် အနောက်တိုင်း 'လီယိုမင်းဆက်' (Liao dynasty) ရောက်ရှိလာခြင်းက ဝီဂါကုန်းမြေထဲသို့ အဝင်လမ်းများကို တားဆီးထားသည်။ သူတို့ နောက်တွင် ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ မွန်ဂိုများ ရောက်ရှိလာသည်။ ခိုတန်နှင့် ဝီဂါကုန်းမြေထဲက ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် များနှင့် စစ်ပွဲများဖြစ်ခြင်းက 'ကာရင်ဘက်ဆင်' တွင် နေရာဒေသအလိုက် သူတော်ကောင်းဆန်သော အစဉ်အလာများ ရလဒ်ထွက်ပြီး မြင့်မြတ်သော စစ်သည်များနှင့် အာဇာနည်မူဆလင်ခေါင်းဆောင်များ၏ အုတ်ဂူများ ထွက်ပေါ်လာသည်။ ရာစုနှစ်များကုန်လွန်လာသောအခါ လာရာခါနစ်ဘုရင် 'ဆက်တပ်ဘူဂရာခန်' (Satuq Bughra Khan, fl. 930-950) အား ကြည်ညိုကိုးကွယ်မှုက ရေပန်းစား လာသည်။ သူ၏အုတ်ဂူက အယ်တွတ် (Artush) ဆင်ခြေဖုံး၌ ရှိသည်။

အတော်တည်ငြိမ်သော ယဉ်ကျေးမှု၏ အဆောင်အယောင်များက ဝီဂါကုန်းမြေတွင် နေထိုင် ကြသူများအတွက် ရောနှောနေသော ကောင်းချီးပေးမှုတစ်ခုဖြစ်ကြောင်း သက်သေပြသည်။ (၁၃) ရာစုနှစ်စောစောပိုင်းတွင် မွန်ဂိုများက ဝီဂါတို့၏ စာတတ်မြောက်မှုကို အလွန်သဘောကျလွန်းသဖြင့် သူတို့၏ ရုံးဌာနများနှင့် စစ်တပ်များတွင် ဝီဂါစာရေးများကို အလုပ်ခန့်ကြပြီး သူတို့ကို ဥရောပအာရှ တိုက်အစွန်အဖျားဆီသို့ စေလွှတ်ကြသည်။ ဤဝီဂါများထဲမှ လူသိအများဆုံးလူများမှာ ယွမ်မင်းဆက် (Yuan dynasty) (၁၂၇၁-၁၃၆၈)၏ ပညာရှိမှူးမတ်များအဖြစ် တရုတ်ပြည်သို့ ရောက်ကြသည်။ တရုတ်ပြည်မှာ ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ ကျယ်ပြန့်သောအင်ပါယာကို အမွေဆက်ခံသော ပြည်နယ်များစွာထဲမှ တစ်ခုဖြစ်သည်။ 'ယွမ်' ကျဆုံးသောအခါ ဤမှူးမတ်မိသားစုများထဲမှ အနည်းငယ်က ဝီဂါကုန်းမြေသို့ ပြန်လာကြပြီး အခြားလူများက ကိုရီးယားသို့ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချကြသည်။ မွန်ဂိုများထံတွင် အမှုထမ်း ဆောင်ကြသူများက တောင်တရုတ်ဆီသို့ ရောက်ကြပြီး ထိုနေရာတွင် နောက်ဆုံး၌ သူတို့က အစွလာမ် ဘာသာကို ခံယူကျင့်သုံး၍ တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်(ဟွီ)များနှင့် ရောနှောကြသည်။ အခြား သူများက ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ ပထမသား၊ ဂျီချီ၏ စစ်တပ်များနှင့်အတူ အနောက်ဘက်သို့ ရှုရှားစတက်မြက် ခင်းဆီသို့ ချီတက်ကြပြီး ရာစုနှစ်များစွာကြာပြီးနောက်တွင် ဥဘောက်ကဲ့သို့ လူမျိုးစုဆိုင်ရာ မဟာမိတ် အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် တာကစ္စတန်သို့ ပြန်လာကြသည်။ ကျန်ရှိသောအခြားလူများက အခြားနေရာများ က မွန်ဂိုအမွေဆက်ခံသော ပြည်နယ်များတွင် အမှုထမ်းဆောင်ကြသည်။ (၁၄) ရာစုနှစ် အလယ်တွင် မူဆလင်ကမ္ဘာ၌ လှုပ်ရှားလှုပ်ရှားထသော မွန်ဂိုအုပ်ချုပ်မှုနောက်ပိုင်းတွင် အနာတိုလီယာ၏ လွတ်လပ်သော မင်းဆက်များထဲမှ တစ်ခုအဖြစ် မိသားစုတစ်စုက ထင်ပေါ်လာသည်။ ၎င်းက အီရက်နာ၏ သားများ (Sons of Eretna (Eretna oAU-Yullar1)) ဖြစ်ကြသည်။

ကျယ်ပြန့်စွာ ပျံ့နှံ့နေသော ဝီဂါများထဲမှ မည်သည့်အစိတ်အပိုင်းက သူတို့ကိုယ်သူတို့ လူမျိုးစု တစ်စုတည်း၏ အစိတ်အပိုင်း (သို့မဟုတ်) ပျံ့နှံ့နေသောလူများထဲမှ အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် ခံယူသည်ကို တိုင်းတာတွက်ချက်ရန် ခက်ခဲသည်။ ယွမ်မင်းဆက်အတွင်း၌ တရုတ်ပြည်အထက်တန်းစားဝီဂါများက ဝီဂါကုန်းမြေနှင့် လူမှုရေးစည်းနှောင်မှုကို ထိန်းသိမ်းထားပြီး သူတို့၏ကလေးများကို ဝီဂါနာမည်များ ပေးကြကာ တစ်ချိန်တည်း၌ တရုတ်ပညာတတ်လူ့အဖွဲ့အစည်းနှင့် လိုက်လျောညီထွေစွာ နေထိုင်ကြ

သည်။ ဝီဂီကုန်းမြေကဲ့သို့ ချိန်သောအသိုက်အဝန်း၏ ပြန့်ကျဲတတ်သော အရည်အသွေးများက ၎င်း၏ ထင်ရှားသောနိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေးဝိသေသလက္ခဏာများကို ဆုံးရှုံးသည်ဟု မှတ်ယူခြင်းက အဓိပ္ပာယ် ရှိသည်။ မွန်ဂိုအင်ပါယာပြိုကွဲနေစဉ်အတွင်း၌ ဝီဂီကုန်းမြေက ယွမ်မင်းဆက်နှင့် ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ဒုတိယသား ချာဂါတေ (Chaghatay) ၏ အရှေ့ဘက်တစ်ဝက်အုပ်ချုပ်မှုအကြား၌ တည်ရှိနေသည်။ မင်မင်းဆက် (Ming dynasty) က ၎င်း၏အထူးသံတမန်များကို ဆာမာကန်ရှိ 'အမီရာတီမူရာ' (Amir Timur) ၏ နန်းတော်သို့ စေလွှတ်သောအခါ ဟာမီနှင့် တာဖန်ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် ဝီဂီများအကြားတွင် မူဆလင်များစွာ ရှိနေပြီ ဖြစ်သည်။ အထူးသံတမန် 'ချင်ချင်' (Chen Cheng) (၁၃၆၅-၁၄၅၇)၏အဆိုအရ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ နှင့် မူဆလင်ဘာသာဝင်များက တူညီသော တာကစ်ဘာသာစကားကို ပြောကြသည်။ သို့သော် ဘာသာရေးနှင့် ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာအမှတ်အသားများဖြင့် တစ်ဦးနှင့်တစ်ဦး ကွဲပြားခြားနားကြသည်။ ဥပမာအား ဝီဂီအမျိုးသားများက သူတို့၏ဆံပင်ကို အရှည်ထားကြပြီး မူဆလင်များကမူ ကတုံးတုံး ကြသည်။ ဝီဂီအမျိုးသမီးများက အနက်ရောင်မျက်နှာဖုံးဖာပုဝါ ဝတ်ဆင်ကြပြီး မူဆလင်အမျိုး သမီးများကမူ အဖြူရောင်ဝတ်ဆင်ကြသည်။

မင်နန်းတော်က ၁၅ ရာစုနှစ်စောစောပိုင်းတွင် ၎င်း၏မြို့စောင့်တပ်ကွန်ရက်ကို ဝီဂီကုန်းမြေထဲ သို့ ချဲ့ထွင်သောအခါ ဤကွဲပြားခြားနားမှုများကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားကြသည်။ ၁၄၀၆ ခုနှစ်တွင် မင်ကေရာဇ်က ချာဂါတာရစ်မျိုးရိုးရှိသော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် မျူးမတ်တစ်ယောက်ကို သစ္စာခံဘုရင်အဖြစ် နယ်မြေပိုင်စိုးပေးအပ်သည်။ သစ္စာခံဘုရင်က ဟာမီတွင် စစ်ဘုရင်ခံ (၃) ယောက်ကို ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲ သည်။ စစ်ဘုရင်ခံအသီးသီးက မူဆလင်များ၊ ဝီဂီများနှင့် (မွန်ဂိုအုပ်စုနှင့် အလွန်ထူသော) 'ဟာလာဟွီ' (Ha-la-hui) များအတွက် ဖြစ်သည်။ ဤအုပ်စုသုံးခုအကြားကံ ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာနယ်နိမိတ်များက တစ်စတစ်စ တိုက်စားနေကြသော်လည်း ဤအဖွဲ့အစည်းဆိုင်ရာနယ်နိမိတ်များက ဝီဂီများကို ကွဲပြား ခြားနားသော အသိုက်အဝန်းတစ်ခုအဖြစ် ထိန်းသိမ်းထားသည်။

(၁၆) ရာစုနှစ်စောစောပိုင်း၊ ဗဟိုအာရှ၌ 'မင်'ဩဇာအာဏာ ကျဆင်းလာသောအခါ ဝီဂီ ကုန်းမြေက မူဆလင်ချာဂါတာရစ်၏ ဩဇာအာဏာအောက်သို့ ကျရောက်လာသည်။ ဤပဋိပက္ခဖြစ်စဉ် တွင် မူဆလင်ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုနှင့် 'မင်'၏ လက်တုံ့ပြန်မှုတို့ကြောင့် ဝီဂီအတော်များများက အရှေ့ဘက်ဆီ၊ ဂန်ဆူဒေသထဲသို့ ထွက်ပြေးကြသည်။ ထိုနေရာတွင် သူတို့က ဆူချီနှင့် ဂန်ချီ နယ်စပ်မြို့များတစ်ဝိုက်တွင် အခြေချကြသည်။ ချာဂါတာရစ်ဘာသာရေးစစ်သည်များ၏ ခြေရာနောက်သို့ လိုက်သောအခါ ဆူဖီသာသနာပြုပုဂ္ဂိုလ်များက ဝီဂီကုန်းမြေဆီသို့ ခရီးသွားကြပြီး ၎င်းအထဲက ကျန်ရှိ နေသော ဘာသာရေးမယုံကြည်သူများကို ဘာသာကူးပြောင်းအောင် ကြိုးစားကြသည်။ အစ္စလာမ် သတင်းစာဖြစ်တစ်ခုထဲတွင် မူဆလင်မဟုတ်သော ဝီဂီများအား နောက်ဆုံးညွှန်းဆိုမှုက (၁၆) ရာစုနှောင်းပိုင်းက ဆူဖီသူတော်စင်တစ်ယောက်ဖြစ်သော 'အီရှတ်ဗာလီ' (Ishaq Vall) ၏ ဝေပုပ္ပတ္တိ ထဲမှ လာသည်။ ထိုအထဲ၌ သူတော်စင်၏ နောက်လိုက်တပည့်တစ်ယောက်က 'ယာကန်' (Yarkand)မှ ဆူချီ (Suzhou) သို့ ကုန်သွယ်ခရီးသွားပုံကို ဖော်ပြထားသည်။ 'ဆူချီ'တွင် သူက ဒေသခံအစ္စလာမ် တရားသူကြီး(ကာဒီ) 'ခိုဂျာအဗ္ဗဒူဆတ်တာ' (Khoja Abdusattar) နှင့်အတူ နေထိုင်သည်။ တရားသူ

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

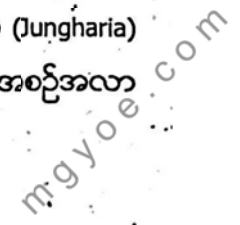
ကြီး၏ သမီးက အပြင်းအထန်များနာနေသည်။ သူ့နောက်လိုက်တပည့်၏ တောင်းပန်တိုးလျှိုးမှုကြောင့် 'အီရှက်ဗာလီ' က မိုင်းများစွာအဝေးတွင်ရှိသော ယာကန်မှ သူ့ကိုယ်သူ့ ကိုယ်ထင်ပြုပြီး တရားသူကြီး၏ သမီးကို ဆန်းကြယ်စွာ ကုသပေးသည်။ ထိုအချိန်က ဘာသာတရားမယုံကြည်သူ ဝီဂါ (၃,၀၀၀) လောက်က ဒိုဂျာတစ်ဝိုက်တွင် စုဝေးနေခဲ့ကြသည်။ သူတို့အားလုံး မူဆလင်များဖြစ်လာကြပြီး သူတော်စင် 'အီရှက်ဗာလီ' ကို ကိုးကွယ်သူများ လျှို့ဝှက်စွာဖြစ်လာကြသည်ဟု ထေရုပ္ပတ္တိထဲတွင် ဖော်ပြထားသည်။

အစ္စလာမ်သို့ ဘာသာကူးပြောင်းခြင်းက ဝီဂါများကို တာကစ်စကားပြောသော မူဆလင် ကမ္ဘာ၏ အရှေ့ဘက်အစပ်တွင် နေရာပြန်လည် ချထားသည်။ မူဆလင်ကမ္ဘာ၏ နိုင်ငံရေးဗဟိုချက်က တောင်ဘက်ရှိ ယာကန်၏ 'ချာဂါတာရစ်နန်းတော်' (Chaghatayid court) ဖြစ်သည်။ သို့သော်လည်း အစ္စလာမ်ကို ဘာသာကူးပြောင်းခြင်းက ဆာမာကန်နှင့် ဘူခါရာရှိ တီမူရစ်နန်းတော်များမှ ယဉ်ကျေးမှု ပုံစံများကို ဆွဲထုတ်ယူသည်။ ယုံကြည်မှုအသစ်က ၎င်းနှင့်အတူ 'ချာဂါတေ' (Chaghatay) ဟု သိရှိ ကြသော တာကစ်စာပေဘာသာစကားအသစ်တစ်ခုနှင့် ဆူဖီကဗျာနှင့် ထေရုပ္ပတ္တိကျမ်းဂန်အသစ် တစ်ခုတို့ကို သယ်ဆောင်လာသည်။ ဤဖြစ်စဉ်တွင်း ဒေသတွင်း ဝီဂါဒေသန္တရစကားများက တာရင် ဘက်ဆင်စံနန်းတစ်ခုအဖြစ်သို့ စုစည်းသွားပြီး 'ဆိုဂိုယံ-ဝီဂါ' (Sogdian-Uyghur) လက်ရေးက အာရပ်ဘာသာစကားအတွက် လမ်းဖွင့်ပေးသည်။ (၁၆) ရာစု နှစ်နှောင်းပိုင်းရောက်ချိန်တွင် တာဖန်နှင့် ဟာစီတို့နှင့် စာအဆက်အသွယ်လုပ်ရန် ဒေါင်လိုက်ရေးသော ဝီဂါလက်ရေးစာကို လေ့လာသင်ယူခဲ့ကြ သော မင်နန်းတော် ဘာသာပြန်ဆိုသူများက သူတို့၏ လေ့လာသင်ယူမှု ခေတ်မမီတော့သည်ကို တွေ့ရှိကြသည်။ ဤဒေသ အစိတ်အပိုင်းများမှ လက်ဆောင်ပဏ္ဏာပေးသော သံတမန်အဖွဲ့များက ယခုအခါ အာရပ်လက်ရေးဖြင့် စာများ သယ်ဆောင်လာကြသောကြောင့် သူတို့ကို မူဆလင်ဗျူရှိတွင် တာဝန်ချထားကြသည်။ မူဆလင်ဗျူရှိက ယခင်က အနောက်ဘက်က ပြည်သူများနှင့် အစိုးရများကို ကိုင်တွယ်သည်။ ဤဘာသာပြန်ဗျူရှိများက ပုံနှိပ်ထုတ်ဝေသော ဘာသာစကားဆိုင်ရာ လက်စွဲစာအုပ် များက ဖြစ်ပေါ်နေသော အသွင်ကူးပြောင်းမှုများကို ညွှန်းဆိုပြနေကြသည်။ မူဆလင်ဗျူရှိတွင် အသုံး ပြုသော ဝေါဟာရစကားလုံးစာရင်းတစ်ခုထဲတွင် တာဖန်နှင့် ၎င်း၏ပြည်သူများ(ရိုချောင်)အတွက် တရုတ်နာမည်ကို 'တာကီ' (Turki) အဖြစ် ရိုးရိုးရှင်းရှင်း ခက်ဆစ်အဓိပ္ပာယ်ဖော်ပြသည်။ ယခုအခါ အိုအေစစ်တွင် နေထိုင်သော တာကစ္စတန်အသိုက်အဝန်းများ၏ ဘာသာစကားကို ထိုနာမည်ဖြင့် သိရှိကြသည်။

တာကို-မွန်ဂို (Turko- Mongol) အမွေအနှစ်

နိုင်ငံရေးအရှိတရားတစ်ခုအဖြစ် ဝီဂါကုန်းမြေက မြင်ကွင်းထဲမှ မှေးမှိန်လာစဉ် 'ချာဂါတာရစ်' က ၎င်းကို 'မိုဂူကစ္စတန်' (Moghulistan) ဟု သူတို့ခေါ်သောနယ်ပယ်တစ်ခုထဲသို့ ထည့်သွင်းခဲ့သည်။ ချာဂါတာရစ်အုပ်ချုပ်ရေး၏ အစောပိုင်းသမိုင်းကာလအတွင်း၌ ၎င်းက 'တီရန်ရှန်' (Tianshán) ၏ မြောက်ဘက်သို့ ဗဟိုချက်ထားသော်လည်း 'မိုဂူလစ္စတန်' က ဤတောင်များနှင့် ဂျန်ဂါရီယာ (Junggharia) ကို ညွှန်းဆိုသည်။ ဤအရာက သူတို့၏ တီမူရစ်ဝမ်းကွဲညီအစ်ကိုများနှင့် ဆန့်ကျင်လျက် အစဉ်အလာ

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

လိုက်သော မွန်ဂိုများ ပိုမိုနှစ်သက်သည့် စတက်မြက်ခင်းနေ ဖြစ်သည်။ တီမူရစ်ညီအစ်ကိုဝမ်းကွဲများက ယခုအခါ ထရန်ဆိုဒီယန်နာမြို့တော် (cities of Transoxiana) များမှ အုပ်ချုပ်နေကြသည်။ တောင်ဘက်၊ တာရင်ဘက်ဆင်သို့ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချကြသော မွန်ဂိုများထဲမှလူများ 'မိုဂူလစ္စတန်' ကို သူတို့ စွန့်ခွာလာ ခဲ့ကြသည်ဟု ကနဦး၌ ခံစားမိကြသည်။ သို့သော်လည်း (၁၆) ရာစုနှစ်စောစောပိုင်းတွင် ချာဂါတာရစ်က ယာကန်တွင် နန်းတော်အသစ် တည်ဆောက်သောအခါ ၎င်းက တာရင်ဘက်ဆင်ကို လွှမ်းခြုံခြင်းကဲ့သို့ 'မိုဂူလစ္စတန်' အဓိပ္ပာယ်တစ်ခုကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ လှည့်လည်သွားလာကြသော မွန်ဂိုများက မကြာခင်၌ ဒေသတွင်းမူဆလင်အသိုက်အဝန်းနှင့် 'ရောနှောပြီး သူတို့၏ ထင်ရှားသော ဝိသေသလက္ခဏာတို့ ပျောက်ဆုံးသွားကြသော်လည်း မိုဂူလစ္စတန်အယူအဆက ရပ်တည်ရှင်သန်နေခဲ့သည်။

'ချာဂါတာရစ်' က စစ်ရေးနည်းလမ်းနှင့် ဘာသာရေးခေါင်းဆောင်(ခိုဂျာ၊ Khoja) များ လှုပ်ရှားမှု ကို အထောက်အကူပြုခြင်းတို့ဖြင့် တာရင်ဘက်ဆင်၌ ဒုတိယအကြိမ် အစ္စလာမ် ဘာသာသွတ်သွင်းခြင်း ကို စီစဉ်ညွှန်ကြားသည်။ ဤခိုဂျာများထဲမှ တစ်ချို့က ဒေသတွင်း သူတော်စင်မိသားစုများမှ ဖြစ်ကြသည်။ သို့သော် များစွာသော 'ခိုဂျာများ' က အနောက်ဘက်မှ ညီနောင်များနှင့် ဆက်သွယ်ထားကြသည်။ ဘာသာကူးပြောင်းခြင်း ဇာတ်လမ်းများက ဗဟိုအာရှထဲက အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာ ဝိသေသလက္ခဏာ အတွက် အရေးကြီးသော အခြေခံအုတ်မြစ်များအဖြစ် ထောက်ပံ့ပေးသည်။ အစ္စလာမ်အုပ်ချုပ်သူများနှင့် ထင်ပေါ်သော ဘာသာရေးခေါင်းဆောင်များက 'ထရင်ဘက်ဆင်' ၏ တော်ဝင်အစဉ်အလာနှစ်ခု (ကာရာ ခါနစ်နှင့် ချာဂါတာရစ်) တို့နှင့် ပြေလည်သင့်မြတ်အောင် ပြုလုပ်ရာတွင်လည်းကောင်း၊ သူတို့ ကိုယ်သူတို့ အစ္စလာမ်အချုပ်အခြာအာဏာ၏ မကျိုးမဖျက်သော အမွေအနှစ်ကို ဆက်ခံသူများအဖြစ် ဖော်ပြရာတွင် လည်းကောင်း၊ အကျိုးကျေးဇူးတစ်ခု ရရှိကြသည်။ ဤဖြစ်စဉ်တွင် 'ခိုဂျာ မိုဟာမက်ရှရစ်' (Muhammad Sharif) ဟု အမည်ရှိသော (၁၆) ရာစု၊ ဘာသာရေးခေါင်းဆောင်၏ တက်ကြွလှုပ်ရှားမှုများက အရေးကြီးသောနေရာတစ်ခုကို ရယူထားသည်။ 'တာရင်ဘက်ဆင်' ကို လည်ပတ်ပြီး ဆတုဘူဂရာခန် (Satuq Bughra Khan) ကဲ့သို့ သမိုင်းဝင်ကာရာခါနစ်အစ္စလာမ် သာသနာပြုသူများ၏ ဂူဗိမ္မာန်များကို ပြန်လည်ရှာဖွေခြင်းဖြင့် 'မိုဟာမက်ရှရစ်' က ယာကန်နန်းတော်ရှိ သူ၏ ချာဂါတာရစ်အကြီးအမှူးများကို စောစောပိုင်းက တော်ဝင်အစဉ်အလာများနှင့် ဆက်သွယ်ခဲ့သည်။ လူမျိုး၊ ဘာသာ ရောစပ်လက်ထပ် ကြခြင်းနှင့် မျိုးရိုးရောစပ်ခြင်းတို့က အာဏာပိုင်ဇာတ်မြစ် ပေါ်ထွက်လာမှုကို လွယ်ကူချောမွေ့စေသည်။

ဘာသာကူးပြောင်းခြင်းက ဝီဂါတွေကို အနီးပတ်ဝန်းကျင်က အသိုက်အဝန်းများထဲသို့ ဆုတ်ယူရာတွင် အရေးကြီးသောကဏ္ဍတစ်ခုအဖြစ် ပါဝင်သည်။ သို့သော် ၎င်းက ဘူတို့၏ အမှတ်ရ စရာအားလုံးကို ဖျောက်ဖျက်မပစ်ချေ။ ၎င်း၏ ဘာသာတရားမယုံကြည်သော အသင်းအဖွဲ့များကို အလေးမမူဘဲ ဝီဂါယဉ်ကျေးမှုက အစ္စလာမ်ကမ္ဘာ၏ အစိတ်အပိုင်းများတွင် ဂုဏ်သိက္ခာတစ်ချို့ ရရှိခဲ့ သည်။ အထူးသဖြင့် တာကစ်အုပ်ချုပ်ရေး အထက်တန်းစားက အီရန်တို့၏ ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ သာလွန်ကောင်းမွန်မှု တောင်းဆိုခြင်းကို ထိပ်တိုက်ရင်ဆိုင်သောနေရာများ၌ ဖြစ်သည်။ ဥပမာအားဖြင့် 'ဆမတ်ခန်' (Samarkand) ၏ တီမူရစ်ဗဟိုတွင် ဝီဂါလက်ရေးစာက (၁၅) ရာစုနှစ်တွင် ပြန်လည်ရှင်သန်မှု တစ်စုံတစ်ရာကို ရရှိခဲ့သည်။ ယနေ့အခါတွင် ဘာသာဗေဒပညာရှင်များက ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်ဝီဂါစာ

အရေးအသားဘာသာစကားကို ၎င်းနေရာအား ဆက်ဆံသော ချာဂါတေ (Chaghatay) နှင့် ခွဲခြားကြသော်လည်း အားလုံးက ဤအရာကိုကြီးမားသောအပြောင်းအလဲတစ်ခုအဖြစ် မြင်ကြသည်တော့ မဟုတ်ပေ။ ဥပမာအားဖြင့် (၁၅) ရာစုနှစ်က စာရေးဆရာ 'ကျီဒါခန်ယာကန်ဒီ' (Qidir Khan Yarkandi) က ချာဂါတေကဗျာဆရာများ (Chaghatay poets) ဖြစ်ကြသော 'လပ်ဖီ' နှင့် 'ရှက်ကာကီ' (Lutfi and Sakkaki) တို့ကို သူ၏စာအုပ်ထဲတွင် ချီးကျူးပြီး သူတို့ကို ဝီဂါစကားပြောကောင်းမွန်ပြီး တာကီဘာသာစကားကျွမ်းကျင်သူများအဖြစ် ဖော်ပြသည်။ ထိုကဲ့သို့သော ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ ညွှန်းဆိုချက်များက နိုင်ငံရေးကျဆုံးပြီးနောက် ဝီဂါကုန်းမြေ၏ သဘာဝမြေမျက်နှာပြင်ဆိုင်ရာ အယူအဆတစ်ခုကို ကူညီထိန်းသိမ်းပေးသည်။ သမိုင်းပညာရှင် 'မာမုတ် ဘီ ဗာလီ' (Mahmud b. Valli) က (၁၇) ရာစုနှစ်အလယ်တွင် သမိုင်းရေးသားသောအခါ ဂျင်ဂျစ်ခန်အဆက်အနွယ်ဘုရင်များအုပ်ချုပ်သော ယာကန်ချာဂါတာရစ်ဒေသတစ်ခုလုံးအတွက် ဝီဂါရစ္စတန်(ဝီဂါကုန်းမြေ)ဝေါဟာရကို အသုံးပြုသည်။ ရာစုနှစ်တစ်ခုနှင့် တစ်ဝက်ကြားပြီးနောက် ဆာမာကန်တွင် ပြည်ပြေးနေထိုင်သော ကက်ရှ်ဂါတိုင်းရင်းသားတစ်ယောက်က 'ဝီဂါရစ္စတန်' ကို အလားတူ ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် အသုံးပြုသည်။ အချို့သော အပြင်ဘက်လူများက အလားတူ အယူအဆများကို ခံယူကြသည်။ ဥပမာအားဖြင့် (၁၉) ရာစုနှစ်စောစောပိုင်းတွင် ဝီဂါသို့ သွားသော အီရန်အထူးသံတမန်တစ်ယောက်ဖြစ်သည့် 'ရီဇာကျူလီခန်' (Riza Quli Khan) က ကက်ရှ်ဂါသည် တာကစ္စတန်က ဝီဂါများ၏ တိုင်းပြည်တွင် ဆဋ္ဌမမြောက်ဒေသ၏ လူသိများသောမြို့တစ်မြို့နှင့် ထိုဒေသ၏ မြို့တော်ဖြစ်သည်ဟု သူ၏ ခရီးသွားမှတ်တမ်းတွင် ရေးသားခဲ့သည်။

အစ္စလာမ်စ် တာကစ္စတန်ထဲက အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာ မူလဇာစ်မြစ်အကြောင်း ပြည်သူများ၏ ပြန်ပြောပြချက်များက အစ္စလာမ်အစပထမဇာတ်ထုပ်များ၊ တာကစ်နှင့် မွန်ဂိုလူမျိုးစုဆိုင်ရာ ဆွေစဉ်မျိုးဆက်ဆင်းသက်ပုံများနှင့် အီရန်ထုံးတမ်းစဉ်လာများကို စုစည်းပေါင်းစပ်ပေးသည်။ ဤဇာတ်ထုပ်များက ကမ္ဘာ့ပြည်သူများ၏ သမိုင်းတစ်ခုကို ထောက်ပံ့ပေးသည်။ သမိုင်းပညာရှင် ရာရှီဒူတင် (Rashiduddin) ၏ ၁၄ ရာစုနှစ်အစောပိုင်းက အဖြစ်အပျက်မှတ်တမ်းက ထိုကဲ့သို့ဇာတ်လမ်းများကို စုစည်းသို့လှောင်ထားခြင်းဖြစ်သည်။ ဤဒဏ္ဍာရီစက်ဝန်းထဲက အထူးတလှယ်အရေးကြီးသောအရာက အစ္စလာမ်ဘာသာကို ခံယူကျင့်သုံးသော 'တာခ်' များထဲမှ ပထမဆုံး ဂျင်ဂျစ်ခန်အဆက်အနွယ် ဘုရင်အဖြစ် ခွဲခြားသတ်မှတ်သော 'အော်ဂူစ်ခန်' (Oghuz Khan) ဖြစ်သည်။ ဝီဂါများကို 'အော်ဂူစ်ခန်' က သူ၏ဖခင် 'ကာရာခန်' ကို အံတုပြီး ဘာသာအသစ်ကို လက်ခံသောအခါ 'ရာရှီဒူဒင်' က သူနှင့် ပေါင်းစည်းညီညွတ်သောအုပ်စုတစ်ခုအဖြစ် ဖော်ပြသည်။ လူမျိုးနာမည်ဝီဂါကို ဘာသာစကား၏ သမိုင်းကိုလေ့လာမှုအရ 'ပေါင်းစည်းညီညွတ်သောလူများ' ဟု အဓိပ္ပာယ်ပြန်ဆိုကြသည်။ 'အဘာဒူခါဇီတာဟာဒူရာခန်' (Abu'l- Ghazi Bahadur Khan) ၏ (၁၇) ရာစုနှစ်သမိုင်းစာအုပ်ကဲ့သို့ နောက်ပိုင်းစာအုပ်များက တာကစ်လူမျိုးလူမျိုးဖြစ်ပေါ်လာမှုကို တာခ်များအထိ ခြေရာခံလိုက်လျက် ပြည့်စုံစွာ ဖော်ပြသည်။ တာခ်မှ ယာဖစ်၏ သားများထွက်ပေါ်လာသည်။ ၎င်းက အပြန်အလှန်အားဖြင့် အင်အားကြီးမားသော ညီနောင်နှစ်ယောက်ဖြစ်သည့် 'တာတာခန်' နှင့် 'မွန်ဂိုခန်' (Tatar Khan and Moghul Khan) တို့ကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ ဤလူမျိုးစုများနှင့် ရိုးရာတူလူစုများ၏ဇာတ်ကြောင်းက ဂျင်ဂျစ်ခန်မျိုးရိုးစဉ်ဆက်ကို

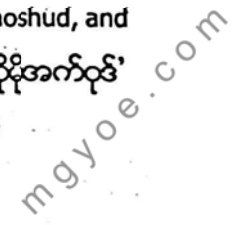
ဖြစ်စေပြီး ၎င်းက ယာကန်က ချာဂါတာရစ်ခန်များနှင့် မွန်ဂိုရိုးရာတူလူစုများအထိ ဆက်လက်စီးဆင်း သွားလေသည်။

ဂျန်ဂါပြည်နယ်စနစ်

တီရန်ရှန်တောင်များ၏ မြောက်ဘက်၌ အခြေစိုက်သော 'အိုင်ရက်မွန်ဂို' (Oirat Mongols) တို့ စုပေါင်းဖွဲ့စည်းထားသော နိုင်ငံစုတစ်ခုဖြစ်သည့် 'ဂျန်ဂါ' (Jungghar)က (၁၇) ရာစုနှစ်အလယ်မှစ၍ 'မွန်ဂိုလစွတန်'၏ ချာဂါတာရစ်ခန်ဘုရင်များကို ဖယ်ရှားပြီး မွန်ဂိုလီးယားနှင့် တိဗက်ကို ထိန်းချုပ်ရန် အတွက် မြင့်တက်လာနေသော ချင်မင်းဆက်နှင့် ယှဉ်ပြိုင်နေသည်။ 'ဂျန်ဂါ' တို့က သစ္စာခံသော ကြားခံလူများဖြင့် 'တာရင်ဘက်ဆင်'အား စီမံအုပ်ချုပ်နေခြင်းကို ကျေနပ်ရောင့်ရဲနေကြပြီး အဝတ်အထည် ရက်လုပ်ခြင်းလုပ်ငန်းမှ လက်ဆောင်ပဏ္ဏာငွေများနှင့် မြို့စောင့်တပ်ကလေးများက အတင်းအကြပ်ရယူသော ငွေသားများကို လက်ခံရယူကြသည်။ သို့လင့်ကစား တောင်ပိုင်းကို ပျော့ပျောင်းစွာ အုပ်ချုပ်နေကြစဉ် 'ဂျန်ဂါ' များက တာကစ္စတန်မှ ပြည်သူ့အမျိုးမျိုးကို အာတေ (Altay) နှင့် နောက်ပိုင်းတွင် အီလီ (Ili) ရှိ သူတို့၏ ခံတပ်ဆောက်ထားသော စခန်းများဆီသို့ ခေါ်ယူကြသည်။ ဓားစာခံခေါ်ယူခြင်း ကျင့်စဉ်က ဗဟိုအာရှက အုပ်ချုပ်ရေးမိသားစုအမျိုးမျိုးထံမှ မူဆလင်မှူးမတ်များကို အီလီတောင်ကြားသို့ ခေါ်ယူသည်။

'ဂျန်ဂါ' များက ထင်ရှားသည့်လူပုဂ္ဂိုလ်များကို ဖယ်ရှားပစ်သည့်အပြင် အသိုက်အဝန်းများ အားလုံးကိုလည်း နေရာရွှေ့ပြောင်းပစ်သည်။ ၎င်းက အိုအေစစ်လူ့အဖွဲ့အစည်းအပေါ် ပြိုကွဲပျက်စီးစေသော အကျိုးသက်ရောက်မှုဖြစ်စေသည်။ ၁၇၂၀ ပြည့်နှစ်များတွင် တာဖန်အိုအေစစ်က ဂျန်ဂါနှင့် ချင်အကြား ယှဉ်ပြိုင်တိုက်ခိုက်နေသော ထိခိုက်ခံစားလွယ်သည့် ရှေ့တန်းတစ်ခုအဖြစ် ပေါ်ထွက်လာသည်။ ဂျန်ဂါများက တာဖန်ကို သူတို့၏ ပြိုင်ဖက်များအား လက်လွှတ်ပေးလိုက်သောအခါ သူတို့၏ ပြိုင်ဖက်များက ယုခ်မြို့ (Uch) ၏ တောင်ဘက်တွင် ၎င်း၏ လူဦးရေအစိတ်အပိုင်းဖြစ်လာသည်။ ဤအခြေအနေမှစ၍ 'ယုခ်'ကို 'ယုချာဖန်' (Uchturfan) အဖြစ် သိရှိလာကြပြီး ၎င်း၏အနီးတစ်ဝိုက်က အခြေချမှုအသစ်များက တာဖန်အိုအေစစ် (Turfan oasis) ထဲတွင် လူချန်နှင့် ပီချီန် (Lükchün and Pichan) ကဲ့သို့ အခြားမြို့နာမည်များကို ယူကြသည်။ အပြစ်ပေးခြင်းဆောင်ရွက်ချက်အဖြစ် အတိုင်းအတာကြီးမားသော နယ်နှင့်ဒဏ်ပေးခြင်းကို လည်း အသုံးပြုသည်။ တာဖန်လူဦးရေ လျော့ကျသွားပြီး နောက် မကြာခင်၌ 'တာရင်ဘက်ဆင်'က 'ဂျန်ဂါ'ကို ပုန်ကန်ပြီး 'ဆီဝမ်ရက်ဒန်'ကို ကာကွယ်ရန် ယောင်ဇင်ကေရာဇ် (Yongzheng emperor) ကို အကူအညီတောင်းသည်။ ပုန်ကန်ထကြွသော ဒေသခံလူများကို အပြစ်ပေးရန် 'ဂျန်ဂါ' များက 'ယုခ်'ကို ပြာကျအောင် မီးရှို့ပြီး အသက်ရှင်ကျန်ရစ်သော အိမ်ထောင်စု (၁၀၀) ကို အီလီတောင်ကြားသို့ နယ်နှင့်လွှတ်သည်။

ဂျန်ဂါများက 'ဘုန်း' (bones) အဖြစ် သိရှိကြသော မွန်ဂိုစကားပြောသော လူမျိုးစုများ၏ မဟာမိတ်အဖွဲ့တစ်ဖွဲ့ကို ခေါင်းဆောင်သည်။ တောဂတ်၊ နိုရုပ်နှင့် ချိုရော့ (Torghud, Khoshud, and Choros) တို့ ပါဝင်သော ဤ 'ဘုန်း' များကို 'အိုတော့' (otogs) အဖြစ်သို့ ခွဲစိတ်သည်။ 'ခရစ္စတိုဆိုအက်ဂုဒ်'

(Christopher Atwood) က ၎င်းတို့ကို လူမျိုးစုအသေးစားအဖြစ် ညွှန်းဆိုသည်။

ရှင်ကျန်းနှင့် ဗဟိုအာရှထဲက အခြားနေရာများမှ မူဆလင်များက ဂျန်ဂါများထံတွင် အမှုထမ်းဆောင်ကြသောအခါ အလားတူ စနစ်တစ်ခုကို အသုံးပြုကြသည်။ မူဆလင်တစ်ချို့က အမြောက်ပစ်သမားများအဖြစ် ဂျန်ဂါစစ်တပ်ထဲသို့ ဝင်ကြသည်။ အခြားလူများက ခရီးဝေးသွားသော ကုန်သွယ်ယာဉ်တန်းကို ဦးဆောင်ခြင်းဖြင့် ဂျန်ဂါတို့ထံတွင် အမှုထမ်းဆောင်ကြပြီး ဖြစ်စဉ်တွင် မော်စကိုနှင့် ဘေဂျင်းတို့သွားသော အထူးသံတမန်များအဖြစ် အရေအတွက်နှစ်ဆတိုးလာသည်။ ဂျန်ဂါလူတန်းစားခွဲခြားသတ်မှတ်မှုအရ ၎င်းတို့ကို ကုန်သည်များ (သို့မဟုတ်) ယာဉ်တန်းဖြင့် လှည့်လည်သွားလာနေသူများအဖြစ် သိရှိကြသည်။ အခြား 'အိုတော့' ကဲ့သို့ ဤလူတန်းစားက သူတို့၏ ကိုယ်ပိုင်ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်ခြင်း၊ ဝိသေသလက္ခဏာနှင့် လူမှုရေးဆိုင်ရာ အာဏာအဆင့်ဆင့် အုပ်ချုပ်မှုတစ်ခုကို ဖော်ထုတ်သည်။

ဤအိုတော့အသစ်များထဲမှ အကြီးဆုံးနှင့် သမိုင်းဆိုင်ရာအထူးခြားဆုံးက လယ်သမားများ (တာရန်ချီ)ဖြစ်ကြသည်။ သူတို့က ဂျန်ဂါဗဟိုကုန်းမြေ၏ လယ်ယာထွက်ကုန်ကို မြှင့်တင်ရန် မြောက်ပိုင်းသို့ ပို့ဆောင်ခံရသော မူဆလင်အကျဉ်းသားများ ဖြစ်ကြသည်။ အာတေတောင်ခြေရင်းများက တိုတာရန်ချီများအတွက် ပထမဆုံးရောက်လို့ရာ နေရာတစ်ခုဖြစ်သည်။ ၁၆၃၉ ခုနှစ်လောက်ကအထိ စောစွာသောကာလ၌ အာတစ်ရှ်မြစ် (Irtysh River) တစ်လျှောက် စူးစမ်းရှာဖွေသော ရုရှားစူးစမ်းရှာဖွေမှုတစ်ယောက်က လယ်ယာစိုက်ပျိုး ရေးလုပ်ကိုင်နေသော ဘူခါရန်များ (Bukharans) ကို တွေ့ရှိပြီး ၁၆၅၄ ခုနှစ်တွင် ဇာဘုရင်၏ အထောက်အပံ့ 'ဘိုင်ကော့' (Baikov) က ဘေဂျင်းသို့သွားသော ထိုလမ်းကြောင်းတစ်လျှောက်၌ လယ်ယာစိုက်ပျိုးနေသော ဘူခါရန်များစွာ ရှိနေကြသည်ကို သတိပြုမိသည်။ ဤကျင့်စဉ်က အနောက်မွန်ဂိုလီးယားက ခိုတောင်၏ မူလဇာစ်မြစ်တို့လည်း ရှင်းပြနိုင်သည်။ 'ခိုတောင်' (Khotong) က (၁၈) ရာစုနှစ်ကတည်းက ဒေသတွင်းမွန်ဂိုမျိုးမတ်များထံ အမှုထမ်းဆောင်ကြသော မူဆလင်အသိုက်အဝန်းတစ်ခုဖြစ်သည်။ (၁၈) ရာစုနှစ် စောစောပိုင်းတွင် ဂျန်ဂါအာဏာပိုင်ဗဟိုချက်က တောင်ဘက်သို့ ရွှေ့ပြောင်းပြီး အီလီတောင်ကြားကို 'တာရန်ချီ' ပြန်လည်အခြေချမှု၏ ဆုံချက်ပြုလုပ်သည်။ ၁၇၂၀ ပြည့်နှစ်တွင် ရုရှားလူမျိုး 'အန်ကောစကီ' (Unkovskii) က 'ကွန်တိုင်ရှီ' (Kontalshi) ၏ နယ်မြေတွင် ဘူခါရန်များက ဂျုံနှင့် သစ်သီးအမျိုးမျိုးစိုက်ပျိုးထားကြသည်ကို တွေ့မြင်သည်။ မျိုးရိုးမြင့်မြတ်သူများ အုပ်ချုပ်သော ဂျန်ဂါနိုင်ငံက ထိုလယ်ယာစိုက်ပျိုးရေးကျွန်များထဲမှ အများစုကို တာရင်ဘက်ဆင်မှ ရယူသည်။ သို့သော် ၎င်းက ဝေးလံသော အနောက်အရပ်က ကျေးလက်ပြည်သူများကိုလည်း ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်သည်။ အီလီတောင်ကြားတွင် တာကစ်စကားပြောသော လူအုပ်စုကလေးတစ်စုက ဖာဂါနာတောင်ကြား (Ferghana Valley) မှ (၁၈) ရာစုနှစ်က ရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှုကို ယနေ့အထိ မှတ်မိနေသည်။

ဗဟိုအာရှသမိုင်း၏ အချို့သော အချိန်ကာလများ၌ ထိုကဲ့သို့သောအလုပ်အကိုင်-ဆိုင်ရာ အတန်းအစားခွဲခြားခြင်းက လူမျိုးစုဆိုင်ရာ အမျိုးအစားအဖြစ်သို့ တရွေ့ရွေ့ ပြောင်းလဲသွားသည်။

'ဂျန်ဂါရီယာ' အား ချင်ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုအကြောင်း ပြောပြချက်များက အီလီမူဆလင်များ ယဉ်မျိုးစားအုပ်တိုက်

mgyoe.com

အကြားတွင် ယဉ်ကျေးမှုပြောင်းလဲမှုကို သက်သေခံသည်။ ချင်စစ်တပ်များက ၁၄၅၀ ပြည်နှစ်များတွင် ဂျန်ဂါခြေကုတ်စခန်းကို ပထမဆုံးရောက်သောအခါ သူတို့က နက်ရှိုင်းသောအစွဲလမ်းခေါင်းဆောင် နှစ်ယောက်ဖြစ်သော 'ဘာဟာနူဒင်' နှင့် 'ခိုဂျာဂျာဟန်' (Burhanuddin and Khoja Jahan) တို့ကို လွှတ်ပေးပြီး တာရင်ဘက်ဆင်တွင် ကိုယ်စားလှယ်များအဖြစ် ဆောင်ရွက်ရန် တောင်ဘက်သို့ စေလွှတ်ကြသည်။ ခိုဂျာများက သစ္စာခံသော အီလီတောင်ကြား မူဆလင်များရောက်လာကြခြင်းကို ဒေသခံလူများအတွက် ထိတ်လန့်စရာတစ်ခုအဖြစ် ဖော်ပြသည်။ တာရင်ဘက်ဆင်အကြီးအကဲများက ခိုဂျာနှစ်ယောက်ကို ထွက်တွေ့ကြသောအခါ သူတို့၏ အပြုအမူနှင့် သူတို့၏စကားက ကွဲပြားခြားနားကြောင်း၊ သူတို့၏ ဘာသာရေးသင်္ကေတများက ကွဲပြားခြားနားကြောင်း၊ သူတို့၏ခရီးဦးကြိုဆိုပုံနှင့် နှုတ်ဆက်ပုံတို့က ကွဲပြားခြားနားကြောင်း သူတို့ တွေ့ရှိကြရသည်ဟု သူက ရေးသားသည်။ ဤအရာကြောင့် ချင်အောင်နိုင် သည့်အချိန်တွင် ရှင်ကျန်းမူဆလင်များအကြား တောင်/မြောက်ကွဲစိတ်မှုက ကမ်းကုန်နေပုံပေါ်ပြီး ခိုဂျာနှစ်ခု တည်ဆောက်ခဲ့သော သက်တမ်းတိုသည့်အုပ်ချုပ်ရေးက ဤကွဲစိတ်မှုကို မြင့်တင်ခဲ့သည်။ မကြာခင်၌ ခိုဂျာနှစ်ခုက ချင်နှင့်ဆက်သွယ်မှုများကို ဖြတ်တောက်ပြီး ပုန်ကန်ထကြွကြရာ ချန်လောင် ဧကရာဇ် က တောင်ပိုင်းအား ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ပြီး ၎င်းကို သူ၏ အုပ်ချုပ်မှုအောက်သို့ သွတ် သွင်းသည်။

ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များ

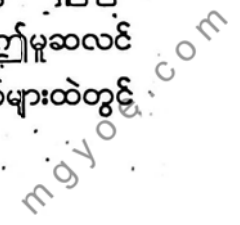
ဤအချိန်အထိ ချင်အရာရှိများက တာကစ်စကားပြောသောမူဆလင်များကို ကိုင်တွယ်ရာတွင် အတွေ့အကြုံအနည်းငယ်သာ ရှိသည်။ ဂျန်ဂါပိုင်နက်နယ်မြေထဲသို့ သူတို့ ချဉ်းနင်းဝင်ရောက်ကြသောအခါ သူတို့ကို မွန်ဂိုတစ်မျိုးအဖြစ် ပြုမူဆက်ဆံရန် အလားအလာရှိနေသည်။ တာရင်ဘက်ဆင်အား အုပ်ချုပ် နေကြသော မူဆလင်ဘုရင်များက ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ ဒုတိယသား 'ချာဂါတေ' ထံမှ ဆင်းသက်ကြသည်ကို သူတို့ သိရှိကြသည်။ သူတို့က အထောက်အကူအဖြစ် သို့မဟုတ် ကန္တာရခရီးသည် စုခေါင်းဆောင် များအဖြစ် ဂျန်ဂါများထံတွင် အမှုထမ်းဆောင်နေသော မူဆလင်များနှင့်လည်း တွေ့ဆုံကြသည်။ ဤမူဆလင်များက မွန်ဂိုစကားနှင့် မွန်ဂိုသုံးတမ်းစဉ်လာတို့နှင့် ရင်းနှီးကျွမ်းဝင်နေသည်။ ရှင်ကျန်းအား 'ချင်' ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်သည့်အချိန်ကာလ အထူးသဖြင့် မြောက်ပိုင်းတွင် မူဆလင်အထက်တန်းစား အကြား၌ မွန်ဂို-တာကစ်ဘာသာနှစ်မျိုးသုံးစွဲမှု မြင့်မားပုံပေါ်သည်။ ကျန်ရှိကေရာဇ် (Kangxi emperor) ၏ လူယုံတော် ခရစ်ယာန်သာသနာပြုပုဂ္ဂိုလ် 'ဂျင်ဖရန်ဆွာဂါဘီလန်' (Jean-François Gerbillon) က 'ဟာမီတာတာ' နှင့် 'တာဖန်' တို့နှင့်ပတ်သက်၍ ဤတာတာများ၏ဘာသာစကားက မွန်ဂိုဘာသာ စကားနှင့် ကွဲပြားခြားနားကြောင်း၊ သို့သော် နိုင်ငံနှစ်နိုင်ငံအကြား ကူးသန်းရောင်းဝယ်မှု ပြုလုပ်ခြင်း ကြောင့် မွန်ဂိုဘာသာစကားကို အများက နားလည်ကြကြောင်း ရေးသားသည်။ ဤအခြေခံဖြင့် ကျန်ရှိကေရာဇ်က မူဆလင်များသည် သူတို့၏ ထုံးတမ်းစဉ်လာတွင် မွန်ဂိုများနှင့် ကွဲပြားခြားနားမှုမရှိ ကြောင်းနှင့် ချင်ကို ဩဇာခံသော 'ဟာမီ' နှင့် 'တာဖန်မူဆလင်' များကို မွန်ဂိုမှူးမတ်များကဲ့သို့ ပြုမူ ဆက်ဆံကြောင်း ကြေညာသည်။

မွန်ဂိုလီးယားမှတစ်ဆင့်သွားသော စတက်မြက်ခင်းလမ်းကြောင်းက ချင်နန်းတော်၏ ရှင်ကျန်း နှင့် အဓိကဆက်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ဤမူဆလင်များကို မွန်ဂိုအမြင်ဖြင့် ကြည့်ရှုတတ်ခြင်းက သဘာဝကျသည်။ ဆန်ကျင်ဘက်အားဖြင့် ဂျန်ဂါပြိုကွဲကျခြင်းကို ဂန်ဆူမှ ကြည့်ရှုနေ ကြသူများက ဒေသအပေါ် ကွဲပြားခြားနားသောအမြင်တစ်ခု ရှိသည်။ ဂန်ဆူစကြိုလမ်း အခြားတစ်ဖက် အဆုံး၌မူ ချင်အရာရှိများက ဆူချိုနှင့် ဂန်ချိုကင်းစခန်းများထဲတွင် နေထိုင်ကြသော ဝီဂါအသိုက်အဝန်း များကို ထိပ်တိုက်ရင်ဆိုင်ကြပြီး ထိုနေရာက အရာရှိများက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို ဝီဂါများအဖြစ် ရှုမြင်သော အထောက်အထားရှိသည်။ ဥပမာအားဖြင့် ရှင်ကျန်းအား အောင်နိုင်မှုကို ဖော်ပြရာတွင် ဂန်ချိုမှ ၁၇၇၉ ခုနှစ် ချင်သတင်းစာက ၁၇၅၀ ပြည့်နှစ်များက ချင်ဆန်ကျင်ရေးသူပုန်များဖြစ်သော 'ဘာဟန်ခူဒင်' နှင့် 'ခိုဂျာ ဂျာဟန်' (Burhanuddin and Khoja Jahan,) တို့ကို ဝီဂါခေါင်းဆောင်များအဖြစ် ညွှန်းဆိုသည်။

အောင်နိုင်မှုရရှိပြီးပြီးခြင်းနောက်၌ ချင်နန်းတော်က ၎င်း၏ တိုင်းသူပြည်သားအသစ်ကို မူဆလင်များအဖြစ် ရိုးရိုးရှင်းရှင်း ပြုမူဆက်ဆံရန် ကျေနပ်နေသည်။ သို့သော်လည်း ဤအရာက အသိုက်အဝန်း၏ ဘာသာရေးကျင့်ကြံမှုအဆင့်အတန်းအား အသိအမှတ်ပြုခြင်း မဟုတ်ပေ။ မူဆလင် များက အစ္စလာမ်နှင့် ၎င်း၏ တမန်တော်မိုဟာမက်၏နောက်လိုက်များ ဖြစ်ကြသည်ကို ချင်အရာရှိများက သိရှိကြသော်လည်း သူတို့က အင်ပါယာ၏ မူဆလင်များကို ရိုးရှင်းသောဘာသာရေးအသိုက်အဝန်းတစ်ခု အဖြစ် ပြုမူဆက်ဆံခြင်း မပြုလုပ်ကြချေ။ ချင်ဗျူရီကရေစီအစိုးရအတွက်မူ အထိုင်ကျနေကြသော တာရင်ဘက်ဆင်မူဆလင်များက သူတို့၏ ကာဇက် သို့မဟုတ် ကာဇက်အိမ်နီးချင်းများနှင့် ထင်ထင်ရှားရှား ကွဲပြားခြားနားကြသည်။ ကာဇက် သို့မဟုတ် ကာဇက်အိမ်နီးချင်းများကို သူတို့ကမူဆလင်အမျိုးအစားမှ လုံးလုံးလျားလျား ပယ်ဖျက်ကြသည်။ သူတို့ကို တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်များနှင့် ခွဲခြားရန် အရာရှိများက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များအဖြစ် ညွှန်းဆိုကြသည်။

ဤပညာရပ်ဝေါဟာရက နယ်စပ်ပြည်သူများကို ထင်ရှားသောနေရာများတွင် နေရာချပေးရာ၌ ချင်အကျိုးစီးပွားနှင့် သင့်တော်သကဲ့သို့ ၎င်းက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များအကြား ကြီးစိုးနေသော မူဆလင် ဝိသေသလက္ခဏာအဓိပ္ပာယ်တစ်ခုနှင့် အလားတူ ကိုက်ညီနေသည်။ အစ္စလာမ်က ဤမူဆလင်များကို ချင်၏ နယ်နိမိတ်အလွန်က ဘာသာရေးအသိုက်အဝန်းတစ်ခုနှင့် ဆက်သွယ်ပေးသော်လည်း သူတို့က သူတို့ကိုယ်သူတို့ အစ္စလာမ်ကမ္ဘာတစ်ခုကဲ့သို့သော တစ်စုံတစ်ရာ၏ အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် ထင်မှတ်ကြ သည်ဟု မှတ်ယူခြင်းက မှားယွင်းလိမ့်မည်။ အတွင်းပိုင်းက တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်များ အကြားတွင် အတူနေလူမျိုးစုဆိုင်ရာ ဝိသေသလက္ခဏာအကြောင်း ဇာတ်လမ်းများက အစ္စလာမ်တည် ထောင်သော ကုန်းမြေများမှ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချခြင်းကို အလေးထားကြသည်။ သို့သော် ရှင်ကျန်းက မူဆလင်များအတွက်မူ မြင့်မြတ်သောကုန်းမြေမှ လူများတစ်စုတစ်ဝေးတည်း ထွက်ခြင်းဒဏ္ဍာရီကဲ့သို့မျိုး မရှိပေ။ အစ္စလာမ်က ရှင်ကျန်းသို့ ရောက်လာခဲ့ပြီး ဒေသခံအသိုက်အဝန်းများအတွက် အဓိပ္ပာယ်ရှိပြီးဖြစ် သောနေရာများမှ ဘာသာရေးဆိုင်ရာမြေပြင်ရှုခင်းအသစ်ကို တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ ဤမူဆလင် အသိုက်အဝန်းအဓိပ္ပာယ်ကို 'မိုဟာမက်ဆာဒစ်ကာရှါရီ' ၏ စာအုပ်ကဲ့သို့သော ဇာတ်မြစ်များထဲတွင်

ထင်ဟပ်ကြသည်။ ထိုစာအုပ်က တာရင်မြစ်ဝှမ်းလူ့အဖွဲ့အစည်းတစ်ခု၏ သမိုင်းကို အသေးစိတ် ဖော်ပြထားသည်။ အလားတူစွာပင် ဒေသတွင်းစာရေးဆရာများက တာကစ်စကားပြောသော မူဆလင် များနှင့် တရုတ်စကားပြောသော ရှင်ကျန်းမူဆလင်များအကြား ကွာခြားချက်ကို ဖော်ပြကြသည်။

ရုရှားတာကစွတန်ထဲက အလားတူ အသွင်အပြင်တစ်ခုကို ဆွေးနွေးရာတွင် 'အဒီးခါလစ်' (Adeeb Khalid) ကဲ့သို့ ပညာရှင်များက မူဆလင်များကို လူမျိုးစုဆိုင်ရာ အရည်အသွေးရှိသော ပိုင်နက်နယ်မြေကန်သတ်ခံရသည့် အသိုက်အဝန်းတစ်ခုအဖြစ် ပုံသွင်းရာတွင် ရုရှားပြည်နယ်၏ ကဏ္ဍကို အလေးထားကြသည်။ ထိုကဲ့သို့ ပညာရပ်ဝေါဟာရကို 'ချင်'အောင်နိုင်မှု၏ ထွက်ကုန်တစ်ခုအဖြစ် ကျွန်တော် မတွေ့မြင်သော်လည်း 'ချင်'အမျိုးအစား ခွဲခြားခြင်းနှင့် ဒေသတွင်း ကိုယ်ပိုင်အသိအမြင်များ က အပြန်အလှန် အားဖြည့်ပေးနေကြသည်။ ဘာသာစကားကိုယ်တိုင်က ချင်အုပ်ချုပ်မှုကာလအတွင်း ပိုင်နက်နယ်မြေ သတ်မှတ်ခံရသော မူဆလင်ပိသေသလကွဏာတစ်ခု ရှိနေခြင်းကို သက်သေခံနေပြီး မူဆလင်ဝေါဟာရက 'ဒေသခံ'နှင့် အဓိပ္ပာယ်တူလာသည်။ ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ဇာဘုရင်၏ နိုင်ငံခြားရေးဝန်ကြီးဌာနက 'ချိုကန် ဗာလီကာနော့' (Chokan Valikhanov)ကို ကင်းထောက်ခြင်း တာဝန် ဖြင့် ရှင်ကျန်းသို့ စေလွှတ်သည်။ သူ၏အစီရင်ခံစာထဲတွင် သူက ဒေသခံများကို ကက်ရှိုဂါရီနှင့် တူညီသည်ဟု သတ်မှတ်သည်။ ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို ရုရှားတာကစွတန်တွင် ဤသတ်မှတ်ချက်ဖြင့် သိရှိကြသည်။

ဤသက်သေအထောက်အထားဖြင့် ကျင်ရှင်ကျန်းထဲက မူဆလင်နှင့် ဒေသခံများကို လူမျိုးစု အဖြစ် ကျွန်တော်တို့ မှတ်ယူနိုင်သည်။ ၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်များ စောစောပိုင်း တွင် ရုရှားစူးစမ်းရှာဖွေသူ 'ဂရီဂေါရီဖိုတာနင်' (Grigori Potanin)က ဟာမီအိုအေစစ်(oasis of Hami)ကို လည်ပတ်ပြီး ၎င်းနေရာ၌ နေထိုင်ကြသူများကို သူတို့၏ အသိုက်အဝန်းဖော်ပြချက်များနှင့်ပတ်သက်၍ မေးခွန်းများ မေးသည်။ လူတစ်ယောက်က ဆုံးမဟောကြားခြင်းအပြုအမူ (၄) ရပ်က ဟာမီတွင် သူတွေ့ကြုံခဲ့ရသော လူမှုရေး ကွဲစိတ်မှုများအား ဖြစ်ပေါ်စေခဲ့ပုံကို 'ဖိုတာနင်'အား ဤကဲ့သို့ ပြောပြသည်။ 'ဘုရားက ဖခင်တစ်ယောက် နဲ့ မိခင်တစ်ယောက်ဖြစ်တဲ့ လူနှစ်ယောက်ကို ဖန်ဆင်းတယ်။ ဒီနှစ်ယောက်ကနေ လူတွေ အများကြီး မွေးဖွားတယ်။ သူတို့နေ့စဉ် မွေးဖွားနေကြတယ်။ အဲဒီနောက် ဘုရားက တမန်တော်လေးယောက်နဲ့ စာအုပ်လေးအုပ်ကို ဖန်ဆင်းတယ်။ သူတို့ကို သီးခြားနိုင်ငံတွေကို စေလွှတ်တယ်။ စာအုပ်လေးအုပ်က ရုရှားတွေရဲ့ ဥပဒေဖြစ်တဲ့ သမ္မာကျမ်း၊ Qalmaqс တွေရဲ့ဥပဒေဖြစ်တဲ့ ဒါရီဒီရဲ့ 'ဆာလံကျမ်း'၊ တရုတ် တွေရဲ့ ဥပဒေဖြစ်တဲ့ မောရှေရဲ့ တိုရာကျမ်း၊ ဒေသခံတွေရဲ့ဥပဒေဖြစ်တဲ့ ဖိုဟာမက်ရဲ့ ကိုရမ်ကျမ်းစာတို့ ဖြစ်တယ်။ မူဆလင်ပိသေသလကွဏာကို တင်းကြပ်သော ဝန်ခံခြင်းအဓိပ္ပာယ်ဖြင့် တွေးခေါ်စဉ်းစားသော 'ဖိုတာနင်'က ဤပြောပြချက်ကြောင့် စိတ်ဝေခွဲမရဖြစ်မိသည်။ 'ဒီနေရာက ဒေသခံတွေဟာ မူဆလင်နဲ့ အဓိပ္ပာယ်တူဟန်တူတယ်။ ဒီဟာမှန်ရင် မူဆလင်ကို ဒေသခံအဖြစ် မှတ်ယူနိုင်တယ်။' 'ဖိုတာနင်'က ဟာမီတွင် သူတွေ့ဆုံခဲ့သော ရုရှားက ရွှေ့ပြောင်းအခြေချများဖြစ်ကြသည့် တာတာနှင့် ကာဇက်တို့ ကလည် ဒေသခံများဖြစ်နိုင်သည်ဟုသောအမြင်ဖြင့် 'ဟာမီမှ ထွက်ခွာသွားသည်။

မူဆလင်ပိုင်နက်နယ်မြေတစ်ခု၏ ပထဝီဆိုင်ရာအယူအဆက အနည်းကိန်းလည်း ဖြစ်သလို ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

အများကိန်းလည်း ဖြစ်သည်။ မူဆလင်ပိုင်နက်နယ်မြေအဖြစ် ၎င်းက မူဆလင်ကုန်းမြေတစ်ခုကို ကိုယ်စားပြုသည်။ အများကိန်းထဲက မူဆလင်ပိုင်နက်နယ်မြေများကဲ့သို့ ၎င်းက ပိုမိုအသေးစိတ်တိကျသော အဓိပ္ပာယ်တစ်ခုရှိပြီး 'ချင်' က စစ်အောင်နိုင်မှုကိစ္စတွင် ဒေသထဲက ပူးပေါင်းကြံစည်သူများကို ပေးအပ်သော အပိုင်စားရမြေယာများနှင့် ကိုက်ညီသည်။ သမိုင်းပညာရှင် 'မူလာ မူဆာဆေရာမီ' (Mulla Musa Sayrami) ၏အဆိုအရ ကျန်လောင်ကေရာဇ် (အုပ်စိုးချိန် ၁၇၃၆-၁၇၉၆) က 'ဟွီဘူ' (Hulbu) ကို ဤမူဆလင်မှူးမတ်များ၏ ဘိုးဘွား အမွေအဖြစ် လူသိရှင်ကြား ခွဲခြားသတ်မှတ်သည်။ 'ဆေရာမီ' က တာဖန်မှ ကာရှ်ဂါသို့ တောင်ဘက်သို့ ဦးတည်နေသောလမ်းပေါ်တွင် တစ်ချိန်က တည်ရှိခဲ့သည့် ဘုရားကျောင်းတစ်ကျောင်းကို ဖော်ပြသည်။ ၎င်းအထဲတွင် မူဆလင်မှူးမတ်မျိုးရိုးမှ ပထမမျိုးဆက်၏ ရုပ်ပုံများနှင့် ကေရာဇ်၏ အမိန့်ဒီဂရီတစ်ခုကို ချိတ်ဆွဲထားကြသည်။ အမိန့်ဒီဂရီက ဤကဲ့သို့ ဖြစ်သည်။ 'ဒီလူတွေကို တာရင်ဘက်ဆင်က မြို့တော် (၇) မြို့ကို အုပ်ထိန်းသူတွေအဖြစ် မိမိ ခန့်အပ်တယ်။ အခုအချိန်ကစပြီး မြို့တော် (၇) မြို့မှာ အမှုထမ်းဆောင် ကြတဲ့အရာရှိတွေအားလုံးဟာ ဒီနေရာကိုလာပြီး အရှိအသေပေးကြရမယ်။ ဤမှူးမတ်များက ချင်ကေရာဇ်နှင့် ကြားဝင်စေ့စပ်ပေးသူများအဖြစ် ဂုဏ်သိက္ခာရှိသော ရာထူးတစ်ခုကို ယူထားကြစဉ် အစွလာမ်အုပ်ချုပ်ရေး၏ အဆောင်အယောင်များကို ထိန်းသိမ်းထားရန် ကြိုးစားကြသည်။ သူတို့က ချင်အဖွဲ့အစည်းဆိုင်ရာ အနေအထားကိုလည်း ဖြစ်နိုင်သမျှ အစွလာမ်ဝေါဟာရများဖြင့် အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုကြသည်။ ဥပမာအားဖြင့် တာဖန်မှူးမတ်များက သူတို့၏မျိုးရိုးကို သူတော်စင် 'မိုဟာမက်ရှရစ်' ဖြင့် ဆက်သွယ်ပြီး သူမှတစ်ဆင့် ချာဂါရစ်နှင့် ကာရာခါနစ် အမွေအနှစ်ကို အသုံးပြုကြသည်။

ဂျန်ဂါများကဲ့သို့ 'ချင်' က အီလီတောင်ကြား၏ မဟာဗျူဟာကျသော အရေးကြီးမှုကို အသိအမှတ်ပြုပြီး မူဆလင်လယ်သမားတွေကို တောင်ဘက်မှ ထိုနေရာတွင် နေရာချထားသည့် မူဝါဒကို ဆက်လက်ပြုလုပ်သည်။ ချင်မူဝါဒတွင် အဓိကကွဲပြားခြားနားမှုက တာရန်ချီများကို မှူးမတ်မျိုးရိုးတစ်ဦးချင်းထံတွင် ကျွန်ုပ်တို့မခိုင်းတော့ဘဲ အီလီက ချင်စိုက်ပျိုးရေးကို ကိုလိုနီကွန်ရက်ထဲသို့ ပေါင်းထည့်ခြင်းဖြစ်သည်။ တာရန်ချီများက ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်ပြည်သူများအကြားတွင် ကွဲပြားခြားနားသော အုပ်စုတစ်ခုအဖြစ် ရပ်တည်ရှင်သန်ရုံမကဘဲ အရွယ်အစားပါကြီးထွားလာသည်။ ၁၇၇၀ ပြည့်နှစ်ရောက်ချိန်တွင် တာရန်ချီများက အိမ်ထောင်စု (၆,၀၀၀) ကျော်ရှိပြီး (၁၉) ရာစုနှစ်အလယ် ရောက်ချိန်တွင် ၎င်းက (၈,၀၀၀) သို့ မြင့်တက်လာသည်။ မိသားစုတစ်ချို့ကို ဒေသတွင်း မူဆလင်မြို့ဝန်၏ ကုန်းမြေများတွင် အလုပ်လုပ်ရန် တာဝန်ချထားကြပြီး ကျန်ရှိသူများက တာရန်ချီခရိုင် (၈) ခုထဲသို့ ရောက်သွားကြသည်။

ချင်ပညာရေးတွင် အင်ပါယာထဲက မူဆလင်များ၏ ပီသသလက္ခဏာက လေ့လာစရာ ရည်မှန်းချက်ပန်းတိုင် မည်သည့်အခါမျှ ဖြစ်မလာပေ။ ရှုထောင်အမြင်အမျိုးမျိုးရှိနေပြီး ရှုထောင်အမြင်အသီးသီးက ကွဲပြားခြားနားသော သီအိုရီများရှိကြသည်။ လူမျိုးများအကြောင်း သိပ္ပံနည်းကျ ဖော်ပြချက်က လက်ရှိပစ္စုပ္ပန်က လူများကို ဖန်တီးခဲ့သည့် ပီရောမီဖြစ်နေသော အခြေခံသဘောတရားတစ်ခုအရ မင်းဆက်သမိုင်းများထဲတွင် ဖော်ပြသောအတိတ်က လူအုပ်စုများနှင့် ဆက်စပ်သည်။ ပထဝီဆိုင်ရာ

အဆက်မပြတ် ဖြစ်နေခြင်းက ထိုကဲ့သို့သော အခြေခံသဘောတရားတစ်ခုဖြစ်ပြီး ၎င်းအရ လူများကို ထိုပိုင်နက်နယ်မြေအား ယခင်က သိမ်းပိုက်ခဲ့သော လူများ၏ အမွေခံအဖြစ် ခွဲခြားသတ်မှတ်သည်။ လူမျိုးများအကြောင်း သိပ္ပံနည်းကျဖော်ပြမှုအလားအလာတူညီခြင်းက နောက်ထပ်အခြေခံသဘောတရား ဖြစ်ပြီး တူညီသောဘဝပုံစံဖော်ပြသည့်လူများကို ဆက်စပ်သည်။ မျိုးရိုးဗီဇဓာတ်အဖြစ် ပြုလုပ်နိုင်သော နေရာများတွင် အထူးသဖြင့် မျိုးရိုးမြင့်မြတ်သူများ၏ မျိုးရိုးဗီဇကိုလေ့လာနိုင်သော နေရာများတွင် ဤအရာများကိုလည်း ထည့်သွင်းစဉ်းစားကြသည်။

ဘုရင်နိုင်ငံပိုင်နက်နယ်မြေထဲက အမျိုးမျိုးသော ပြည်သူများအကြားက ဆက်ဆံရေးကို သတ်မှတ်ပြဋ္ဌာန်းရာတွင် ဘာသာစကားက ကဏ္ဍအနည်းငယ်ပါဝင်သည်။ တာကစ်စကားပြောသော လူများ၏အယူအဆကို ချင်တရုတ်ပြည်တွင် ဆွေးနွေးကြပုံဖော်ချေ။ ချင်ပညာရှင်များက အတိတ်က ဝိဂါများနှင့် ပစ္စုပ္ပန်ကာလအင်ပါယာ၏ မူဆလင်များထဲမှ တစ်ဦးတို့အကြား ဆက်စပ်မှုတစ်ခုပြုလုပ်လျှင် ၎င်းက ရှင်ကျန်းက တာကစ်စကားပြောသောမူဆလင်များနှင့် ဆက်စပ်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ တရုတ်စကားပြော သော မူဆလင်အသိုက်အဝန်းနှင့် ဆက်စပ်ခြင်းဖြစ်သည်။ စောစောပိုင်း ချင်ပညာရှင် ‘ဂူရန်ဂူ’ (Gu Yanwu) (၁၆၁၃-၁၆၈၂)က တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်၏ နာမည်(ဟွီဟွီ သို့မဟုတ် ဟွီ)သည် ဝိဂါ၏ နာမည်(ဟွီဟွီ)မှ လာသည်ဟု ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောပြီး တန်ဖိုးဆက်ဝိဂါနှင့် ဟွီအကြားတွင် သမိုင်းဆိုင်ရာဆက်စပ်မှုတစ်ခုရှိသည်ဟု ထင်မြင်ချက်ပေးသည်။

မင်းဆက်ဆိုင်ရာသမိုင်းများထဲတွင် ဖော်ပြသည့်အတိုင်း စတက်မြက်ခင်းက ဝိဂါများက ဟန်မင်းဆက်မဟာပြိုင်ဘက် ‘ရှောင်နု’ (Xiongnu) မှအစပြုလာခဲ့သော လှည့်လည်သွားလာနေကြသော လူအုပ်စုများနှင့် အဆက်အသွယ်ရှိသည်။ ဤလူအုပ်စုများက လှည့်လည်သွားလာနေသော မွန်ဂိုများနှင့် အဆက်အသွယ်ရှိပြီး မွန်ဂိုများက ယခုအခါ ဝိဂါတို့ မူလက လှည့်လည်သွားလာနေသော မြက်ခင်းမြေ များကို သိမ်းပိုက်ထားကြသည်။ ဤဝိရောဓိဖြစ်မှုများကို ပြေလည်သင့်မြတ်အောင်ပြုလုပ်ရန် ချန်လှောင် ကေရာဇ်က စိတ်ကူးရှိပြီး ၁၇၅၉ ခုနှစ်တွင် သူ၏ စစ်တပ်က တာရင်ဘက်ဆင်ထဲကို နောက်ဆုံးတိုး မဝင်ခင်နေ့၌ ‘ရီဟီ’ (Rehe) က သူ၏ နွေရာသီအနားယူစခန်း၌ စုဆောင်းထားသောပစ္စည်းများအကြား ၌ ကြေးနီလှေဟောင်းတစ်လုံးကို တွေ့ရှိရာ ၎င်းကို အစွလာမ်လက်ရာအဖြစ် ခွဲခြားသတ်မှတ်သည်။ ဤတိုက်ခိုက်မှုအပေါ် ကျေနပ်နေသော သူက စုတ်တံကိုယူပြီး လေ့အတွက် ကံဗွန်းစာတမ်းရေးသား သည်။ ၎င်းအထဲတွင် သူက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များ၏ ဝိသေသလက္ခဏာနှင့် သူ၏ နိုင်ငံသားအားလုံးနှင့် သူတို့၏ ဆက်သွယ်မှုကို ထင်ဟပ်ပြသသည်။ ဝိဂါ(ဟွီဟွီ)နှင့် မူဆလင်(ဟွီ)အကြား ‘ဂူယန်ဂူ’ (Gu Yanwu) ၏ အလားအလာတူညီခြင်း သီအိုရီကို တုံ့ပြန်သောအခါ ‘ကျန်လောင်’ (Qianlong) က တန် သမိုင်းပညာရှင်များသည် ဝိဂါများကို လှည့်လည်သွားလာနေသော ရှောင်နုများနှင့် ရှင်းလင်းပြတ်သားစွာ ဆက်စပ်ခဲ့သည်ဟု မှတ်ချက်ချခဲ့သည်။ ‘ရှောင်နု’များ၏ အမွေခံကို ကေရာဇ်က မွန်ဂိုများအဖြစ် ခွဲခြားသတ်မှတ်သည်။ ‘ဂူ၏ သီအိုရီ’ (Gu’s (and Kangxi’s) theory) ကို သူက ပယ်ချပြီး ဤကဲ့သို့ အကြောင်းပြသည်။ ‘မူဆလင်တွေက မွန်ဂိုတွေ မဟုတ်ဘူး။ သူတို့က သူတို့ရဲ့ကိုယ်ပိုင်ဘာသာကို ကိုးကွယ်ကြတယ် . . .’။ ဆက်ပြောသောအခါ သူက တန်မှ ဝိဂါများက မြားပစ်ကျွမ်းကျင်သော

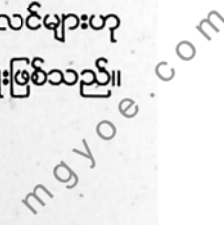
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

မြင်းစီးတိုက်ခိုက်သူများဖြစ်သော်လည်း ဤအရာက မူဆလင်များ ပြုလုပ်နိုင်သောအရာမဟုတ်ဟု ထောက်ပြသည်။ 'ဟွီဟူနှင့် ဟွီဟွီ' စကားလုံးများက အသံထွက်တူကြသောကြောင့် လူများက ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များကို ဝီဂါများနှင့် ဆက်စပ်ကြခြင်းဖြစ်သည်ဟု သူက သုံးသပ်ချက် ချသည်။ သို့လင့်ကစား ဧကရာဇ်က ဤအကြောင်းအရာနှင့်ပတ်သက်၍ ဆုံးဖြတ်ချက် မချပေ။

ဒေသခံသတင်းပေးသူများနှင့်အတူ အလုပ်လုပ်နေကြသော မြေပြင်က ချင်အရာရှိများက သူတို့၏ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာလေ့လာမှုကို မှူးမတ်မျိုးရိုးစဉ်ဆက်အား လေ့လာမှုထဲတွင် အခြေခံသည်။ ဤလေ့လာဆန်းစစ်မှုက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို တရုတ်သမိုင်းရေးသားခြင်းဆိုင်ရာ အစဉ်အလာမှလာ သောအမျိုးအစား ခွဲခြားခြင်းအနေအထားဖြင့် အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုရန် တရုတ်ဗဟိုပြုသော လှုံ့ဆော်မှုကို ရှောင်ရှားပြီး သူတို့ကို အနောက်စွန်းစွန်းက ပြည်သူများနှင့် ဆက်စပ်သည်။ အများအားဖြင့် ဘူခါရာ (Bukhara) ဖြင့် ဆက်စပ်သည်။ ရှင်ကျန်းမူဆလင်များအား အစောဆုံးဖော်ပြချက်များထဲမှ တစ်ခု၏ အဆိုအရ အမျိုးမျိုးသော တိုင်းပြည်များမှ မူဆလင်အားလုံးက ဘူခါရာမှ မူလအစပြုကြသည်။ 'ဘူခါရာ' နှင့် ဤအရာဆက်သွယ်မှုကို တာကစွတန်မူဆလင်အားလုံးအား ဘူခါရန်များအဖြစ် ညွှန်းဆိုသော ရုရှားအမှု အကျင့်နှင့် ဆက်စပ်သော နည်းလမ်းတစ်ခုဖြစ်သည့် တွေ့မြင်ရန် သွေးဆောင်နေ သည်။ ရုရှားက တာကစွတန်နှင့် ရှည်လျားသော သံတမန်ရေးရာနှင့် စီးပွားရေးရာဆက်ဆံရေး သမိုင်းတစ်ခု ရှိသည်။ ဆန်ကျင်ဘက်အားဖြင့် 'ချင်' က ဘူခါရာကို နိုင်ငံရေးလှုပ်ရှားသူတစ်ယောက်အဖြစ် မှန်ဝါးဝါးသာ မြင်သည်။

ချင်ကာလအတွင်း၌ တရုတ်ဇာတ်မြစ်များနှင့် ရင်းနှီးကျွမ်းဝင်ခြင်းက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များ အကြားတွင် တွေ့မြင်နေကြအရာ မဟုတ်ပေ။ ၁၈၉၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ရှင်ကျန်းပြည်နယ်ဝန်ကြီး 'တောင်မို' (Tao Mo) (၁၈၃၅-၁၉၀၂) က ဘိုးဘေးအမွေဆက်ခံသော ဟာမိမျိုးမတ်ဆီသို့ စာရေးပြီး သူ့မိသားစု၏ မူလဇာတ်မြစ်အကြောင်း စုံစမ်းမေးမြန်းသည်။ ဟာမိမျိုးမတ်က ပြန်ကြားရာတွင် သူ၏ ဒေသအကြောင်း တရုတ်ဇာတ်လမ်းတစ်ချို့ကို ဖော်ပြသည်။ 'မင်ဟာမိ' (Ming Hami) ကို ကွဲပြားခြား နားသောအုပ်စု (၃) ခု၏ ပင်ရင်းအဖြစ် ခွဲခြားသတ်မှတ်သည်။ ကွဲပြားခြားနားသောအုပ်စု (၃) စုက မူဆလင် (Muslims)၊ ဝီဂါ (Uyghurs) နှင့် လျှို့ဝှက်ဆန်းကြယ်သော 'ဟာလာဟွီ' (Ha-la-hui) တို့ ဖြစ်ကြသည်။ ဟာမိမျိုးမတ်ကို တရုတ်စကားပြောသော မူဆလင်များအား ညွှန်းဆိုခြင်းအဖြစ် ပထမဆုံး အဓိပ္ပာယ်ပြန်ဆိုကြသည်။ ၎င်းက ဟာမိ၏ ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များ၏ မူလဇာတ်မြစ် များမှတစ်ဆင့် ကျန်ရှိသော နှစ်ခုဆီသို့ ခြေရာခံလိုက်သည်။ 'ဝီဂါ' နှင့် 'ဟာလာဟွီ' တို့ နှစ်ဦးစလုံးက အစွလာမ်ယုံကြည်ကိုးကွယ်ကြပြီး ပုံစံတူ ဝတ်စားဆင်ယင်ကြသည်။ ယခင်က သူတို့က သူတို့၏ ဦးခေါင်းကို စည်းနှောင်ရန် အဝတ်စအဖြူကို အသုံးပြုပြီး ဤသို့ဖြင့် ဦးထုပ်အဖြူဆောင်းသော မူဆလင်များအဖြစ် သိရှိလာကြသည်။ နောက်ပိုင်း၌ ဦးထုပ်အနီဆောင်းသော မူဆလင်ဟု ခေါ်ကြသည့် ကွဲပြားခြားနားသောအရောင်ကို အသုံးပြုသော အခြားလူများလည်း ရှိကြသည်။ ဤအုပ်စုများအကြား တွင် ကွဲပြားခြားနားမှု မရှိချေ။ ထို့ကြောင့် သူတို့အားလုံးကို ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များဟု ခေါ်ကြသည်။ ရှင်ကျန်းနှင့် ဂျန်ရှိတွင် ရှိသောလူများအားလုံးကို 'ဟန်' အဖြစ် သိရှိသကဲ့သို့မျိုးဖြစ်သည်။

Хаминский тайфун - тайфун - Бек
 (Большая Рост)

 Аген. Армия Туркестана
 89-90

“ဟာမီ” မင်းသား
 A prince (taiji beg) of Hami,

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

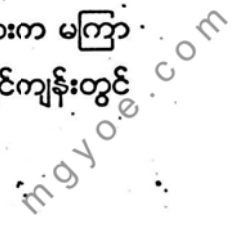
ရှင်ထွေးသော ဤလူမျိုးရောနှောမှုအတွင်းမှ ဟာမိမျိုးမတ်က သူ၏မိသားစုဖော်ပြချက်ကို အောက်ပါအတိုင်း အမျိုးအစားခွဲခြားသည်။ 'ကျွန်တော်ရဲ့ မျိုးရိုးဟာ ဦးထုပ်အဖြူဆောင်းတဲ့မူဆလင်တွေဆိုကနေ လာပြီး အများအားဖြင့် ဝီဂါတွေနဲ့ မူဆလင်တွေဆိုက ဆင်းသက်တယ်'

သို့သော်လည်း ထိုကဲ့သို့ပြောဆိုမှုများက ရှားပါးသည်။ ရှင်ကျန်းတွင်ရှိသော မန်ချူးနှင့် တရုတ်အရာရှိအများစုက ပြည်နယ်ထဲက မူဆလင်နိုင်ငံသားများ၏ မူလဖော်ပြချက်ကို နက်နက်ရှိုင်းရှိုင်း စုံစမ်းမေးမြန်းခြင်း မပြုလုပ်ကြချေ။ 'ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များက တရုတ် 'ရှင်' (Chinese xing) နှင့် တူသော မိသားစုနာမည်များ မရှိသောကြောင့် မျိုးရိုးဆင်းသက်ခြင်းဆိုင်ရာ စုံစမ်းမေးမြန်းမှုများက ခက်ခဲသည်ကို သူတို့တွေ့ကြရသည်။ ချင်အုပ်ချုပ်မှု၏ နောက်ဆုံးဆယ်စုနှစ်တွင် မင်းဆက်က အရာရှိများကို ဒေသတွင်း ပထဝီဆိုင်ရာအဘိဓာန်အသစ်များ ပြင်ဆင်ခိုင်းပြီး ကျေးလက်ဒေသ အသီးသီးတွင် မည်သည့်လူမျိုးအစားများ နေထိုင်သည်ကို သတင်းပို့ခိုင်းသည်။ သူတို့က ရှင်ကျန်းမှ နေ၍ တုံ့ပြန်မှုအမျိုးမျိုးကို လက်ခံပြီး စောစောပိုင်းက 'ချင်' ဖော်ပြချက်များထက် သာလွန်သော လူမျိုးစုဆိုင်ရာထုံးစံများချက်များနှင့် ပထဝီဆိုင်ရာညွှန်းဆိုချက်များကို သိမြင်ခံစားကြောင်းပြသသည်။ ချင်ဖော်ပြချက်များတွင် ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို ဒေသခံများအဖြစ် ရိုးရိုးရှင်းရှင်း ဖော်ပြကြသည်။ သို့သော်လည်း လေ့လာစုဆောင်းသူများထဲမှစာစစ်ယောက်က တရုတ်စကားပြောသော ဂန်ဆူမူဆလင် (Muslims of Gansu) များ သည် ရှင်ကျန်းတိုင်းရင်းသားများဖြစ်ကြပြီး ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များက ဂန်နီဂါ၏အကြွင်းအကျန် (remnants of the Junghars.) များ ဖြစ်သည်ဟု မှတ်ယူသည်။ အများစုက လူမျိုးစုဆိုင်ရာ ဆက်စပ်မှုနှင့်ပတ်သက်၍ ရှင်းလင်းချက်တစ်ချို့ ထပ်ထည့်ကြသည်။ တစ်ချို့က သူတို့ကို အာရပ်ပုံစံအဖြစ် ဖော်ပြကြပြီး အခြားသူများကမူ သူတို့ကို ပါရှန်းများအဖြစ် ညွှန်းဆိုကြသည်။ ခေါင်းပေါင်းပေါင်းသော မူဆလင်များကို 'အင်ဒီဂျာနီ' (Andijan) အဖြစ် ခွဲခြား သတ်မှတ်သည်။ ၎င်းက နိုင်ငံခြားမူဆလင်များအတွက် ထားရှိသော သတ်မှတ်ချက်ဖြစ်သည်။

အင်ဒီဂျာနီနှင့် ကက်ရှီဂါရီ

ဒေသခံဝိသေသလက္ခဏာ၏ နှစ်ခွဲထွက်သော အဓိပ္ပာယ်ကို တိုင်းရင်းသားနေရာ တစ်စည်းတစ်လုံးရှိမှုနှင့် ရှင်ကျန်းထဲမှ ပြည်သူများက သူတို့ကိုယ်သူတို့ မူလဖော်ပြချက်အစစ်ဖြင့် ခွဲခြားသတ်မှတ်သည်ဟူသော အယူအဆတို့မှ ဤနေရာတွင် ခွဲခြားရမည်။ (၁၉) ရာစုနှစ်မှစ၍ အရှေ့တိုင်းစိတ်ဝင်စားသူများနှင့် တက်ကြွလှုပ်ရှားသူများက အိုအေစစ်အမြင်ကျဉ်းမြောင်းမှုအဖြစ် သူတို့တွေ့မြင်သောအရာကို အပြုသဘောမဆောင်သော အဓိပ္ပာယ်များပေးကြပြီး ၎င်းကို တာကစ္စတန်မူဆလင်များ၏ သီးခြားဖြစ်မှုနှင့် ခေတ်နောက်ကျခြင်းတို့ကို ထင်ဟပ်ပြမှုအဖြစ် ဖော်ပြသည်။ သုတေသနစာတမ်းကို ခေတ်ပေါ်ရှင်ကျန်းနှင့် ကိုက်ညီပြုပြင်မှုပြုလုပ်သောအခါ 'ဂျပ်စတင်ရူဒယ်ဆန်' (Justin Rudelson) က ရှင်ကျန်းမူဆလင်များ၏ ဆုံမှတ်အဖြစ် ထိုအိုအေစစ် ကြာရှည်စွာ တည်တံ့နေခြင်းသည် ဝီဂါမျိုးချစ်စိတ်၏ ချိန်မှုကို ရှင်းပြနေသည်ဟု ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောသည်။ ရှင်ကျန်းပညာရှင်များအကြားက မကြာသေးခင်က အလားအလာက ဤအယူအဆနှစ်ခုစလုံးကို ပစ်ပယ်ပြီး (၁၉) ရာစုနှစ်၊ ရှင်ကျန်းတွင်

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

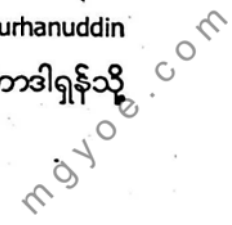
မျိုးချစ်သန္ဓေစိတ်ရှိခြင်းကို အခိုင်အမာ ပြောသည်။

ရှင်ကျန်းတွင် အိုအေစစ်ပိသေသလက္ခဏာကို စွဲမြဲခြင်းက အိုအေစစ်ဘဝ၏ သီးခြားဖြစ်နေမှုကြောင့်ဖြစ်သည်။ သို့သော် ဤနယ်နိမိတ်များက အိုအေစစ်အပြန်အလှန် အကျိုးသက်ရောက်ခြင်း၏ ထွက်ကုန်တစ်ခုဖြစ်သည်ဟု ကျွန်တော်ထင်မြင်ချက်ပေးသည်။ ဥပမာအားဖြင့် တာရင်ဘက်ဆင်ကို အောင်နိုင်သော ဖြစ်စဉ်တွင် ချင်နန်းတော်က အထက်တန်းစား ဟာမိနှင့် တာဖန် မိသားစုဝင်များ (Turfan families) ကို ကက်ရှ်ဂါနှင့် ယာကန်တို့တွင် အာဏာပိုင်ရာထူးများဆန့်အပ်ရာ ရှင်ကျန်းလူ့အဖွဲ့အစည်းထဲတွင် တောင်/မြောက် ကွဲစိတ်ခြင်းအဓိပ္ပာယ်ကို ကြီးထွားစေသော စုပွဲ၊ အောတိုက်ရောက်ရှိလာခြင်းရလဒ် ထွက်ပေါ်စေသည်။

ရှင်ကျန်းနယ်နိမိတ်အပြင်ဘက်တွင် အိုအေစစ်ပိသေသလက္ခဏာများက ထူးခြားထင်ရှားမှုနည်းပြီး အပြင်လူများအတွက်မူ ရှင်ကျန်းမူဆလင်များကို အနီးဆုံး ထွက်ခွာရာနေရာဖြင့် ရိုးရိုးရှင်းရှင်းသိရှိကြသည်။ ဥပမာအားဖြင့် ယာကန်မှ လာဒက်နှင့် အိန္ဒိယသို့သွားသော တောင်ပေါ်လမ်းများပေါ် ခရီးသွားကြသောလူများကို 'ယာကန်ဒီဂျာ' (Yarkandis) အဖြစ် သိရှိကြသည်။ အနောက်ဘက်တွင်မူ ကက်ရှ်ဂါက မူဆလင်များအကြားတွင် အကျယ်ပြန့်ဆုံးသိရှိကြသော တာရင်ဘက်ဆင်၏ မြို့တော်ဖြစ်သည်။ ဤသို့ဖြင့် မူဆလင်များကို ကက်ရှ်ဂါရီ (Kashgari) အဖြစ် ခွဲခြားသတ်မှတ်တတ်ကြသည်။ အိမ်နီးချင်းဒေသများတွင် တာရင်ဘက်ဆင်ကို ကက်ရှ်ဂါပြည်နယ်အဖြစ် ရိုးရိုးရှင်းရှင်း ညွှန်းဆိုကြသည်။ ရုရှားပညာတတ်များက ကက်ရှ်ဂါမှ သူတို့၏ ဝေါဟာရစကားလုံး 'ကက်ရှ်ဂါရီယာ' ကို ရယူကြသည်။

ကက်ရှ်ဂါမှ အနောက်ဘက်သို့သွားသောလမ်းများက များစွာသောရွှေပြောင်း အခြေချမှုများဖြစ်ပေါ်သည့်နေရာဖြစ်သည်။ မနုဿဗေဒပညာရှင်တစ်ယောက်က အိမ်နီးချင်း ဖာဂါနာတောင်ကြားထဲက ကက်ရှ်ဂါ (သို့မဟုတ်) 'ကက်ရှ်ဂါရီ' နာမည်ရှိသောနေရာ နာမည် (၂၀) ကျော်ကို ရေတွက်ပြသည်။ ထိုကဲ့သို့သော နေရာနာမည်များက တောင်ဘက်က တောင်များထဲတွင်လည်း ရှိကြသည်။ ထိုနေရာတွင် အချို့သော တာဂျစ်အသိုင်းအဝိုင်းများက သူတို့၏ မူလဇာစ်မြစ်များကို ကက်ရှ်ဂါမှ ပြောင်းရွှေ့သူများဆီသို့ ခြေရာခံလိုက်ကြသည်။ (၁၇) ရာစုနှစ်မှ အစပြုလျက် ခွဲခြားသတ်မှတ်နိုင်သော ကက်ရှ်ဂါရီပြည်ပြေး အသိုင်းအဝိုင်းတစ်ခုက ဖာဂါနာတောင်ကြားတွင် ပေါ်ထွက်လာပြီး (၁၈) ရာစုနှစ်အစောပိုင်းတွင် ကိုကန် (Kokand) မှ ဂျင်ဂျစ်ခန်၏ မျိုးဆက်ဖြစ်သော ခန်းဘုရင်များ၏ အုပ်စိုးမှုနောက်သို့ ရောက်လာကြသည်။ တာရင်ဘက်ဆင်ဩဇာပြိုင်ဘက် ဆူဒိုဇ်ဇ်ခွဲများအကြားက ရုန်းကန်တိုက်ခိုက်မှု ပြင်းထန်လာသောအခါ ဖာဂါနာတောင်ကြားထဲက မူဆလင်များအကြားတွင် ထင်ရှားသော ကက်ရှ်ဂါရီခိုရာများနှင့် သူတို့၏ နောက်လိုက်နောက်ပါလူများကို မတွေ့မြင်ရသည့်အချိန်ကာလက ရှားပါးလာသည်။ ရှင်ကျန်းကို ချင်အောင်နိုင်ခြင်းက ဤအစုလိုက်အပြုံလိုက် ရွှေ့ပြောင်းမှုကို ပိုမိုအားပေးသည်။ အစွလာမိသတင်းဇာစ်မြစ်က ဤရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှုအတွက် ချဲ့ကားထားသော ကိန်းဂဏန်းများပေးသည်။ သို့သော် ၎င်းတို့၏ ဩဇာသက်ရောက်မှုက မလွဲမသွေကြီးမားသည်။ ပြန်လည်ပြောပြချက်တစ်ခုအရ ၁၇၅၉ ခုနှစ်တွင် ချင်ဆီမှ ပထမဆုံးထွက်ပြေးကြသောအခါ ခိုရာဘာဟာစူဒင်နှင့် ခိုရာဘာဟာန် (Burhanuddin and Khoja Jahan) တို့က သူတို့နှင့်အတူ မိသားစု (၁၂,၀၀၀) ခန့်ကို ပါမီရာကိုဖြတ်၍ ဘာဒါရုန်သို့

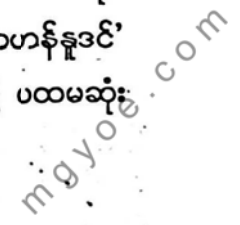
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ဦးဆောင်ခေါ်သွားကြသည်။ ၎င်းတို့အထဲက (၉,၀၀၀) က နောက်ဆုံး၌ ကိုကန့်သို့ ရောက်ကြသည်။

ထိုအတောအတွင်း၌ (၁၈) ရာစုနှစ်အလယ်လောက်မှစ၍ အင်ဒီဂျာနီ (Andijanis) တို့က တာရင်ဘက်ဆင်တွင် နယ်စပ်ဖြတ်ကျော်ကူးသန်းရောင်းဝယ်မှု၌ ထင်ရှားသော လှုပ်ရှားဆောင်ရွက်သူများ အဖြစ် ပေါ်ထွက်လာကြပြီး ရှင်ကျန်းနှင့် ကိုးကန့်ကို ဆက်သွယ်သော အရှေ့-အနောက်လမ်းမကြီးများကို ထိန်းချုပ်ကြသည်။ အင်ဒီဂျာနီတို့၏ စီးပွားရေးအင်အားက ချင်ကို ကိုကန့်နှင့် နိုင်ငံရေး ညီညွတ်လျော် ကန်အောင် လုပ်ခိုင်းသော အကြောင်းအချက်များထဲက တစ်ခုဖြစ်သည်။ ချင်အရာရှိများက အစပထမ၌ 'အင်ဒီဂျာနီ' များအကြားတွင် ကျေးရွာသူကြီးခန့်အပ်ခွင့်ကို ရယူထားကြသည်။ သူတို့က အင်ပါယာ ထဲက ကုန်သွယ်အသိုက်အဝန်းအကြားတွင် ထိုကဲ့သို့လုပ်ကြသည်။ သို့သော်လည်း အချိန်ကြာလာသော အခါ ကိုးကန့်တို့က ဤရာထူးကို လုယူကြပြီး ၎င်းနှင့်အတူ ရှင်ကျန်းထဲရှိ နိုင်ငံခြားသားများထံမှ အခွန်ကောက်ခံခွင့်နှင့် သွေးနှောနေသော အင်ဒီဂျာနီ-ကက်ရှ်ဂါရီမိသားစုများထံမှ အိမ်ထောင်စု ကြေးများ ကောက်ခံခွင့်တို့ကိုလည်း ရယူကြသည်။ အင်ဒီဂျာနီကျေးရွာသူကြီးများကို 'အက်ဆာကာ' (aqsaqal) ဟု သိရှိကြပြီး သူတို့က အခွန် ကောက်ခံသူများဖြစ်ကြသည်။ သူတို့က ကိုကန့်နန်းတော်ကို သတ်မှတ်ထားသော နှစ်စဉ်ဝင်ငွေပေးရန် ကတိပြုကြသည်။ အပြန်အလှန်အားဖြင့် အက်ဆာကာက တာရင်ဘက်ဆင်ထဲက အခြားနေရာများတွင် လက်ထောက်လူများကို ခန့်အပ်ပြီး မြို့ထဲက ကူးသန်း ရောင်းဝယ်မှုအဆင့်ပေါ် မှတည်သောအခကြေးငွေဖြင့် ရာထူးများရောင်းချကြသည်။ ပထမဆုံး အက်ဆာကာ များက ကုန်သည်များဖြစ်ကြသည်။ သို့သော် ရာထူးက အမြတ်အစွန်း ပိုမိုကြီးမားလာသောအခါ ကိုကန့်၏ စစ်ဘက်ဆိုင်ရာလူတန်းစားက ၎င်းကို လက်ဝါးကြီးလာအုပ်သည်။ ကက်ရှ်ဂါရီ ကိုကန့် အက်ဆာကာက တရားဝင်ကောင်စစ်ဝန်တစ်ယောက်နှင့်တူပြီး အခွန်ကောက်ခံသူများ၊ ဘဏ္ဍာထိန်း တစ်ယောက်နှင့် ရဲလုပ်ငန်းတာဝန်များ ပြုလုပ်ရသောအခြားအရာရှိများပါဝင်သည့် အမှုထမ်း အဖွဲ့တစ်ဖွဲ့ ရှိသည်။ 'ကိုကန့်' ကို ချင်အလျော့ပေးခွင့်ပြုမှုများက နယ်မြေအလိုက် ဥပဒေကင်းလွတ်ခွင့်များ လိုက် ပါလာသည်။ 'အက်ဆာကာ' က ကိုကန့်နိုင်ငံသားများ၏ အမှုကိစ္စများကို အစွလားမ်ဘာသာ ဥပဒေအရ ကိုင်တွယ်ရန် ဘာသာရေးဝန်ထမ်းများကို ခန့်အပ်သည်။ ချင်ဥပဒေများကို အသုံးပြုသော နေရာများတွင် 'အက်ဆာကာ' က ကိုကန့်များကို ၎င်းတို့ကို ဆန့်ကျင်ရန် အားပေးအားမြှောက် လုပ်ကြသည်။ 'အင်ဒီ ဂျာနီ' များနှင့် ဒေသခံမူဆလင်များအကြားက တင်းမာမှုများက တွေ့မြင်နေကျအရာ ဖြစ်ပြီး ၁၈၄၀ ပြည့်နှစ်များတွင် 'အင်ဒီဂျာနီ' များက လုယက်ကြသော 'ကာဆာဂါရီ' များလက်မှ သူတို့ကိုယ်သူတို့ ကာကွယ်ရန် သူတို့၏အိမ်များ ပတ်ပတ်လည်တွင် အတားအဆီးများ တည်ဆောက်ကြရသည်။

ကိုကန့်တွင် ကက်ရှ်ဂါရီနှင့် ရှင်ကျန်းတွင် အင်ဒီဂျာနီတို့၏ ထူးခြားသော လူဦးရေရှိနေခြင်းက (၁၉) ရာစု ရှင်ကျန်းတွင် ခိုဂျာဦးဆောင်သော တော်လှန်ပုန်ကန်မှုများ အစီအစဉ်ဖြစ်ဖို့အတွက် ကြိုတင် လိုအပ်ချက်တစ်ခုဖြစ်သည်။ အနည်းဆုံးနှစ်ကြိမ်၌ ကိုကန့် အက်ဆာကာက ကိုကန့်မှ ဝင်ရောက် တိုက်ခိုက်သော သူပုန်များအတွက် ကက်ရှ်ဂါရီအား သစ္စာဖောက်မှုတွင် အဓိကအရေးပါပြီး အောင်နိုင် သူများ၏ အဆင့်မြင့်ရာထူးတိုးပေးခြင်းကို ခံရသည်။ ၁၈၂၀ ပြည့်နှစ်များတွင် 'ခိုဂျာဘာဟန်နုဒင်' (Khoja Burhanuddin) ၏ မြေး၊ 'ဂျာဟန်ဂျီယာ'(Jahangir)က ချင်ပိုင်နက်နယ်ပယ်ထဲသို့ ပထမဆုံး

ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ခြင်းကို စီစဉ်ပြုလုပ်သည်။ ၎င်းက မကြာခင်၌ မိုဟာမက်အလီခန် (Muhammad Ali Khan (d. 1842)) ဦးဆောင်သော ကိုကန့် ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုကြီးအဖြစ် ပြောင်းလဲသွားသည်။ အပြန်အလှန်အားဖြင့် ‘ဂျာဟန်ဂျီယာ’ ရှုံးနိမ့်ခြင်းက ကက်ရှိုဂါမှ အနောက်ဖက်သို့ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှု လှိုင်းအသစ်တစ်ခုကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ ဇာတ်လမ်းတစ်ခုက ရှင်ကျန်းမှ ဆုတ်ခွာနေစဉ်အတွင်း ‘မိုဟာမက်အလီခန်’ က ကက်ရှိုဂါရိမိသားစု (၇၀,၀၀၀) ကျော်အား သူ့နောက်ကို လိုက်လာခိုင်းသည်ဟု ပြောပြသည်။ ၁၈၃၀ ပြည့်နှစ်က ဒုတိယကျူးကျော်တိုက်ခိုက်မှုတွင် ပါဝင်ခဲ့သူတစ်ယောက်က ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှု မပြုလုပ်ခင် ညတွင် ကက်ရှိုဂါရီ (၁၂,၀၀၀) လောက်က ကိုကန့်မြေပေါ်တွင် နေထိုင်နေကြသည်ဟု ပြောသည်။ ဤဒုတိယအကြိမ်ကျူးကျော်တိုက်ခိုက်မှု ရှုံးနိမ့်ပြီးနောက်တွင် (၇၀၀၀၀) လောက်များပြားသော ကက်ရှိုဂါရီများက ကိုးကန့်သို့ ထွက်ပြေးကြပြီး ခိုလှုံတစ်ဝိုက်တွင် သို့မဟုတ် တာရှိုကင်၏ ဆင်ခြေဖုံးရပ်ကွက်များတွင် အခြေချကြသည်။ ၁၈၄၇ ခုနှစ်တွင် ခိုလှုံပုန်ကန် ထကြွမှု (၇) ကြိမ်အတွင်း၌ (၂၀၀၀၀) အထိရှိသော ကက်ရှိုဂါရီများ ချင်ပိုင်နက်နယ်မြေမှ ထွက်ပြေး လွတ်မြောက်ကြသည်ဟု ကျွန်တော်တို့ ဖတ်ရှုရသည်။ သူတို့အထဲမှ များစွာတို့က လမ်းတစ်လျှောက်တွင် သေဆုံးကြပြီး သူတို့၏အလောင်းများက တောင်ပေါ်လမ်းများတစ်လျှောက် နှစ်ပေါင်းများစွာ တန်းစီ ရှိနေခဲ့ကြသည်။ နောက်ဆုံး၌ ၁၈၅၆ ခုနှစ်တွင် ‘ဗာလီခန်တိုရာ’ (Vali Khan Törä) ၏ ဝင်ရောက် တိုက်ခိုက်မှု ရှုံးနိမ့်ပြီးနောက်တွင် နောက်ထပ် (၁၅,၀၀၀) က ကက်ရှိုဂါမှ ထွက်ခွာကြသည်ဟု ပြောကြသည်။

‘ချိုကန်ဗာလီခါနော’ (Chokan Valikhanov) က ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ဖာဂါနာတောင်ကြား ၌ နေထိုင်သော ကက်ရှိုဂါရိမိသားစု စုစုပေါင်း (၅၀,၀၀၀) ရှိသည်ဟု ပြောသည်။ ဤအခြေခံဖြင့် လူ့တစ်ချို့က (၁၉) ရာစုနှစ်တွင် ကိုကန့်ပိုင်နက်နယ်မြေ၌ ကက်ရှိုဂါရီ (၃၀၀,၀၀၀) ခန့် ရှိသည်ဟု ခန့်မှန်းတွက်ချက်ကြသည်။ ၎င်းက ခါနီတ်စုစုပေါင်းလူဦးရေ၏ ထက်ဝက်လောက်ရှိသည်။ ဤအရာက များလွန်းနေဟန်တူသည်။ သို့သော် သိပ်များလွန်းချင်မှလည်း များလွန်းလိမ့်မည်။ ‘ဟာကွတ်ဘက်’ ၏ အာရပ်စော်ဘွားနိုင်ငံ ပြိုကွဲကျခြင်းမှ ထွက်ပြေးလွတ်မြောက်လာကြသော ကက်ရှိုဂါရီအုပ်စုများက ၁၈၇၇ ခုနှစ်တွင် အော့ရှိုမြို့ (town of Osh) ထဲသို့ စုပြုံဝင်လာသောအခါ ဇာဘုရင်၏အရာရှိများက သူတို့အထဲက တစ်ဝက်ကို ဆွေမျိုးများ၏ အိမ်များတွင် နေရာထိုင်ခင်းပေးနိုင်ကြောင်း ပြောကြသည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် အော့ရှိုလူဦးရေ၏ သုံးပုံတစ်ပုံက ကက်ရှိုဂါတိုင်းရင်းသားများဖြစ်ကြပြီး အစွလာမ် ဘာသာပေါ်ထွန်းသောအချိန်ကာလတွင် ဤနေရာကိုရွှေ့ပြောင်းလာကြသော ဆာ့တ်လူမျိုး (Sarts) များ ပါရှိသောကြောင့် ဖြစ်သည်။

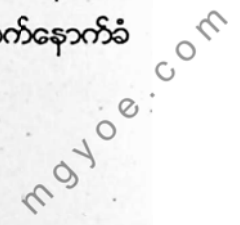
ကန့်သတ်ထားသော အတိုင်းအတာတစ်ခုအထိ အသိုက်အဝန်းများအကြားတွင် ယဉ်ကျေးမှု ဆိုင်ရာကွဲပြားခြားနားမှုများ ရှိသည်။ ကက်ရှိုဂါရီများက ကောင်းမွန်သော တေးဂီတပညာရှင်များ ဖြစ်ကြသည်ဟု ‘လီခါနော’ က ကျွန်တော်တို့ကို ပြောပြသည်။ ရှင်ကျန်းတွင် ချင်ဆန်ကျင်သော အကြမ်းဖက်မှုများ ပြောက်တိပြောက်ကြား ဆက်လက်ဖြစ်နေသမျှကာလပတ်လုံး ‘ကိုကန့်’ ရှိ ကက်ရှိုဂါရီ များက ထွတ်မြတ်သော စစ်သည်များအဖြစ် ဂုဏ်သိက္ခာတစ်ခုကို သူတို့အတွက် ပြုစုပျိုးထောင်ခဲ့သည်။

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ဗဟိုအာရှကို ကက်ရှိုဂီရီများက တစ်စတစ်စဖြင့် လွှမ်းမိုးသွားသည်ဟု 'ဗာလီခါနော'က ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များတွင် မှတ်ချက်ချသည်။ သူတို့က သူတို့တိုင်းပြည်၏ ကံမကောင်းအကြောင်းမလှမှုများ၊ တရားမမျှတမှုများနှင့် တရုတ်တို့၏ ဖိနှိပ်မှုများကို ချဲ့ကားဖော်ပြကြပြီး ဘာသာရေး မယုံကြည်သူများက သူတို့၏ ဇနီးများနှင့်သမီးများကို ဘာသာရေးအခမ်းအနားများအား ကြည့်ရှုခြင်းမှ တားမြစ်ပိတ်ပင်ကြ ကြောင်း ငြီးတွားပြောဆိုကြသည်။ ကက်ရှိုဂီရီများကအားလုံး၏ ရိုသေလေးစားစရာ ဖြစ်လာကြသည်။ ဂျီဟတ်အာဇာနည်များ နေထိုင်ခဲ့သည့်နေရာများတွင် ဂူဗိဗ္ဗာန်အသစ်များ ပေါ်ထွက်လာပြီး 'အဖတ်ခိုရာ' ကဲ့သို့ ကက်ရှိုဂီရီသူတော်စင်များနှင့် ဆက်နွယ်သော ဘာသာရေးအခမ်းအနားပွဲများက ဤအစဉ်အလာ များကို ကူညီထိန်းသိမ်းပေးသည်။ သူပြည်ပြေးဖြစ်ခြင်းအကြောင်းကို ရေးသားသော ရွှေပြောင်းအခြေ ချသူတစ်ယောက်က ကလောင်နာမည် 'ခိုရှိုဟာဂီရီဘီ' (Khoshhal Gharibi) ဖြစ်သည်။ သူ၏စာပေလက် ရာက ကက်ရှိုဂီရီ သူအသက်မသေဘဲ ထွက်ပြေးလွတ်မြောက်ရာတွင် ကံကောင်းခြင်းနှင့် သူချစ်သော မွေးရပ်မြေနှင့် ခွဲခွာခြင်းအတွက် ဝမ်းနည်းကြေကွဲစရာကောင်းခြင်းတို့ကို ဖော်ပြသည်။

သူ၏စာက ဂျီဟတ်စစ်ပွဲနှင့် ထွက်ပြေးခြင်းကို အမှတ်ရခြင်းက ကက်ရှိုဂီရီများကို သူတို့၏ အိမ်နီးချင်းများနှင့်ခွဲခြားရန် အသုံးတည့်သည်ဟူသောအမြင်ကို ထောက်ခံဟန်တူသည်။ ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များနှင့် ၁၈၇၀ ပြည့်နှစ်များတွင် 'ကိုကန့်'က ရုရှားတို့လက်ထဲ ကျရောက်သွားသောအခါ ဘုရားမယုံကြည်သူများကို ကာကွယ်သောမြေကတုတ်အဖြစ် ကက်ရှိုဂီရီများအား မှတ်ယူခြင်းက အများ၏ လက်ခံမှုတစ်ချို့ ဆုံးရှုံးသွားသည်။ ရုရှားစီမံအုပ်ချုပ်သူများကမူ ဖာဂါနာတောင်ကြားတွင် သူတို့တွေ့ရှိသော ကက်ရှိုဂီရီ ရွှေပြောင်းအခြေချသူများကို တိုင်းရင်းသားပြည်သူများနှင့် ခွဲခြားရန် အနည်းငယ်သာ လိုအပ်သည်ဟု ထင်ကြသည်။ တိုင်းရင်းသားပြည်သူများကို သူတို့က 'ဆတ်'များအဖြစ် သိမ်းကျုံးပြုမူဆက်ဆံကြသည်။ စီမံအုပ်ချုပ်ရေးရည်ရွယ်ချက်အတွက် ထူးခြားသော ပိုင်းခြားခြင်း နည်းလမ်းက ကေရာဇ်၏ နိုင်ငံသားဖြစ်မှုဖြစ်သည်။ ရုရှားအစစ်မြစ်များတွင် 'ကက်ရှိုဂီရီ' ဝေါဟာရစကား လုံးက ချင်နိုင်ငံသားများကို သီးသန့်ရည်ရွယ်ဟန်တူသည်။ ၁၈၉၇ ခုနှစ်တွင် ဧအင်ပါယာက အင်ပါယာ တဝှမ်း ပထမဆုံးအကြိမ် သန်းခေါင်စာရင်းကောက်ယူသောအခါ ဖာဂါနာတောင်ကြား ကက်ရှိုဂီရီ (၁၄,၉၁၅) ယောက်ကိုသာ မှတ်တမ်းတင်သည်။ ၎င်းက ကက်ရှိုဂီရီမူလအစစ်ဖြစ်ရှိသူ သိန်းပေါင်း များစွာနှင့် အလွန် ကွာခြားနေသည်။ ဤသန်းခေါင်စာရင်းက အဓိပ္ပာယ်ပြန်ဆိုရန် ခက်ခဲနိုင်ပြီး သူတို့၏ တိုင်းရင်းသားဘာသာစကားက ဘာဖြစ်သည်ကို စာရင်းကောက်သူများ၏ ယူဆချက်ဖြင့် ကောက်ယူထားသည်။ သို့သော် နောက်ပိုင်း လူဦးရေစာရင်းကောက်ခြင်းက အထောက်အကူပြုသည်။ ဤစာရင်းအင်းများက ဖာဂါနာတောင်ကြားတွင် ကက်ရှိုဂီရီအရေအတွက် တိုးလာနေခြင်းကို ပြသသည်။ စီးပွားရေးအခွင့်အလမ်းများက ကုန်သည်များနှင့် အလုပ်သမားများကို နယ်စပ်အားဖြတ်ကျော်လာရန် ဆွဲဆောင်သောကြောင့်ဖြစ်သည်။ ၁၉၀၄ ခုနှစ် တွင် လူဦးရေ (၄၇,၃၈၈) ယောက်ရှိပြီး ၁၉၀၆ ခုနှစ် တွင် (၅၀,၂၃၈) ယောက်ရှိသည်။ ဤကိန်းဂဏန်းများက တရုတ်တို့ ခန့်မှန်းသည့် ခေတ္တခဏနေသော လူဦးရေနှင့် ကောင်းစွာ ကိုက်ညီနေသည်။ ကက်ရှိုဂီရီတစ်ယောက်ကို ကက်ရှိုဂီရီကျောထောက်နောက်ခံ ရှိသော ဆာတ်တစ်ယောက်နှင့် ခွဲခြားသောအရာက ချင်နိုင်ငံကူးလက်မှတ်ဖြစ်သည်။

Osh- Kashgar road လမ်းပေါ် (၁၉၁၅)
 (Photo graph by Percy M. Sykes. © The British
 Library Board Photo 1042/[46].)

အရှေ့တိုင်းဝါဒနှင့် ဝီဂါဝိသေသလက္ခဏာ

ဤပဏာမဆွေးနွေးမှုကို အပြီးသတ်ရန် အနောက်တိုင်းဥရောပအာရှ၏ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ထုံးတမ်းစဉ်လာဘက်သို့ ကျွန်တော်လှည့်မည်။ ဤထုံးတမ်းစဉ်လာများက အာရှပြည်သူများ၏ ကမ္ဘာလုံးဆိုင်ရာ သမိုင်းနှင့်ဝိသေသလက္ခဏာအမြင်များကို တစ်စတစ်စ လွှမ်းမိုးကြီးစိုးလာသည်။ သမိုင်းတွင် လူများအကြီးအကျယ်ရွှေ့ပြောင်းခြင်းအတွက် အကြောင်းရှာရန် ကြိုးစားနေကြသော (၁၇) ရာစုနှင့် (၁၈) ရာစု ဥရောပက အရှေ့တိုင်း ပညာလေ့လာသူများအတွက်မူ စတက်မြက်ခင်းပေါ်ကနှင့် ဝီဂါကုန်းမြေပေါ်က ဝီဂါများက သမိုင်းမှတ်တမ်းများ အတိုင်းအတာကျယ်ပြန့်စွာ ထားရစ်ခဲ့ပြီး ဝေးလံခေါင်သီသော ကမ္ဘာတစ်ခုထဲသို့ ဝင်ပေါက်များထောက်ပံ့ပေးနေသည်။ ‘ဂျွန်ပိုကွတ်’ (John Pocock) ဆွေးနွေးခဲ့သည့်အတိုင်း စတက်မြက်ခင်းလှည့်လည်သွားလာသူများကို အလင်းခေတ်ဥရောပ၏ စိတ်ဝင်စားမှုက ခရစ်ယာန်ဥရောပ၏ အတိတ်က ရိုင်းစိုင်းမှုနှင့် ယဉ်ကျေးမှုအယူအဆအား အသစ်ပြန်လည်စိတ်ဝင်စားခြင်းကို ထင်ဟပ်ပြနေသည်။ ပညာရှင်များက ကနဦး၌ သူတို့တွေ့ဆုံရသော လူများ၏ လူမျိုးစုဆိုင်ရာဝိသေသလက္ခဏာ သို့မဟုတ် အဖြစ်အပျက်မှတ်တမ်းကို ရှင်းရှင်းလင်းလင်း ဖြစ်အောင် ပြုလုပ်ရာတွင် အနည်းငယ်သာ စိတ်ဝင်စားကြသည်။ (၁၉) ရာစုနှစ်တွင် အရှေ့တိုင်းအနုပညာက အသက်မွေးဝမ်းကြောင်းအလုပ်ဖြစ်လာပြီး သိပ္ပံနည်းကျဘာသာစကားက သမိုင်းရေးသားခြင်းထဲသို့

ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

mgyoe.com

ဝင်ရောက်လာသောအခါ သမိုင်းဝင်ပြည်သူတစ်ရပ်အဖြစ် ဝီဂါများ၏ပုံရိပ်က တစ်စတစ်စ ကြည်လင်ပြတ် သားလာသည်။

ပြင်သစ်နှင့် ရိုမန်ကက်သလစ်ဂိုဏ်းဝင်ပညာတတ်များက အာရှတိုက်အား လေ့လာမှုတွင် စွန့်ဦးတီထွင်သူများဖြစ်ကြပြီး တစ်ခါတရံတွင် သူတို့က တရုတ်ဇာစ်မြစ်များနှင့် အစွလာမ်သတင်းဇာစ်မြစ် များကို ထုတ်နုတ်ယူကြသည်။ ဂျင်ဂျစ်ခန်မင်းဆက်များဆီသို့ 'ဖရီရာပီလီယံ' နှင့် 'မာကိုပိုလိုလို' (၁၃) ရာစုနှစ်က စွန့်စားခရီးသွားခဲ့ကြကတည်းက ဝီဂါများနှင့်ပတ်သက်၍ ဥရောပသားများ ပထမဆုံး သတိပြုမှုများထဲတွင် 'ဘာသေလမီဒီ ဟာဘဲလော' (Barthélemyd'Herbelot's) ၏ အရှေ့တိုင်းသမိုင်းစာ အုပ်မှ ဖော်ပြချက်တစ်ခုပါဝင်သည်။ ထို့အထဲတွင် သူတို့က 'အီဂါ' သို့မဟုတ် 'အိုင်ဂါ' (Igur, or Aigur) အဖြစ် ထွက်ပေါ်လာကြသည်။

ဝီဂါများနှင့်ပတ်သက်သော တရုတ်သတင်းဇာစ်မြစ်ကို 'အန်တိုင်းဂေါဘီလ်' (Antoine Gaubil) ရေးသားသော 'ဂျင်ဂျစ်ခန်' ၏ အတ္ထုပ္ပတ္တိထဲတွင် ၁၇၃၀ ပြည့်နှစ်များ၌ ဥရောပပညာတတ် အသိုင်း အပိုင်းနှင့် ပထမဆုံးမိတ်ဆက်ပေးကြသည်။ 'ဂေါဘီလ်' က တာဖန်က 'ဝေအူအာ' နှင့် ကမ္ဘာ့အောင်နိုင် သူအား သူတို့၏ အညံ့ခံမှုကို စာအုပ်ထဲတွင် ဖော်ပြသည်။ သူ့နောက်တွင် ၁၇၅၀ ပြည့်နှစ်များ၌ 'ဂျိုဇက်ဒီဂွစ်နီ' (Joseph de Guignes) က စတက်မြက်ခင်းပေါ်က ဝီဂါများအကြောင်းကို သူ၏သမိုင်း စာအုပ်ထဲတွင် ဆွေးနွေးခဲ့သည်။ သို့လင့်ကစား အစွလာမ်ဇာစ်မြစ်က ဝီဂါနှင့် တရုတ်ညွှန်းဆိုချက်များမှ ဝီဂါများအကြား ဆက်နွယ်မှုက ဤပညာရှင်များအတွက် ချက်ချင်း ထင်ရှားသိသာခြင်း မရှိပေ။ 'ဟာဘီလောတ်' (Herbelot) ၏ နောက်ပိုင်းတည်းဖြတ်သော သမိုင်းစာအုပ်က 'ဂျက်ရှိုဝ်စ်ဗစ်ဒီလို' ၏ စာများဖြင့် ဖြည့်စွက်ထားသည်။ 'ဂျက်ရှိုဝ်စ်ဗစ်ဒီလို' (Jesuit Visdelou) က 'ဟာဘီလောတ်' ၏ ရေး သားချက်များကို တရုတ်နှင့် ပတ်သက်သော မှတ်ချက်များပေးပြီး ဝီဂါများကို ရှင်ကျန်းနှင့် လုံးဝဆက်စပ် မှုမလုပ်ဘဲ တန်မင်းဆက်၏ စတက်မြက်ခင်း ဝီဂါများအား ညွှန်းဆိုမှုအားလုံးကို ဘာသာပြန်ဆိုသည်။ သူက ပထဝီဆိုင်ရာ ဆက်လက်ဖြစ်ပျက်ခြင်း အခြေခံသဘောတရားကို အသုံးပြုပြီး ဝီဂါကုန်းမြေ နေထိုင်သူများကို ဂျူ ရှီဆီသို့ ခြေရာခံလိုက်သည်။ 'ဂျူရှီ' (Jushi) က ဟန်မင်းဆက်အဖြစ်အပျက်မှတ် တမ်းမှ သိရှိရသော ပြည်နယ်တစ်ခု ဖြစ်သည်။

ဤသတင်းဇာစ်မြစ်အမျိုးမျိုးကို ဘာသာစကားမျိုးစုံတတ်ကျွမ်းသူ 'ဂျူလီယပ် ကလာဖရောတ်' (Julius Klapproth) (၁၇၈၃-၁၈၃၅) ၏ သမိုင်းစာအုပ်က ပေါင်းစပ်ပေးသည်။ ဝီဂါအကြောင်း စာပေ ကျမ်းဂန်ဆိုင်ရာ ညွှန်းဆိုမှုများနှင့် ရင်းနှီးကျွမ်းဝင်သော သူက ၁၈၀၅-၁၈၀၆ ခုနှစ်များတွင် တရုတ် ပြည်ဆိုင်ရာ ရုရှားသံရုံး၌ အမှုထမ်းနေစဉ် သူတို့၏ ဘိုးဘေးများကို ရှာဖွေကြည့်သည်။ သူက တရုတ်-ရုရှားကုန်သွယ်စခန်း 'ကိုင်ထာ' ကို ဖြတ်ကျော်သောအခါ ထိုနေရာက မူဆလင်များအကြား၌ ထိုကဲ့သို့ ပြည်သူတစ်ရပ်ရှိသလားနှင့်ပတ်သက်၍ စုံစမ်းမေးမြန်းသည်။ သူတို့ကို တောင်ဘက်က 'တာဖန်' အနီးပတ်ဝန်းကျင်တွင် တွေ့မြင်နိုင်ကြောင်း သူ့ကို ပြောပြကြသည်။ သူ့အတွက် များစွာ ဝမ်းနည်းစရာကောင်းစွာပင် 'ကလာပရောတ်' က ရှင်ကျန်းထံသို့ မဝင်နိုင်ချေ။ သို့သော် အပ်ကာမီနို ဂေါကင်းစခန်း (Ust Kamenogorsk) တွင် နေထိုင်သော 'တာဖန်' မှ လူတစ်ယောက်ကို သူ့ခြေရာခံလိုက်

မိပြီး သူထံမှ ဝီဂါဘာသာစကားဖြစ်မည်ဟု သူယုံကြည်သော တိုတောင်သည့် စကားလုံး စာရင်းတစ်ခုကို ရယူခဲ့သည်။ ပဲရစ်သို့ ပြန်လာသောအခါ 'ကလာဖရောတ်' က ဝီဂါသမိုင်းအတွက် နောက်ထပ် ရည်ညွှန်းချက်များကို အစွဲလားစွာ တရုတ်နှင့် မန်ချူးအစွဲမြစ်များထဲတွင် နှံ့နှံ့စပ်စပ်ရှာဖွေပြီး သူ၏ တွေ့ရှိချက်များကို ၁၈၁၁ ခုနှစ်တွင် ပထမဆုံးအကြိမ် ပုံနှိပ်ဖော်ပြသည်။ 'ကလာဖရောတ်' က အစွဲလားစွာအစွဲမြစ်များမှ ဝီဂါများသည် တရုတ်ဖြစ်စဉ်မှတ်တမ်းများထဲက ဟွီဟူနှင့် တူသောလူများ ဖြစ်ကြပြီး သူတို့ကို တာကစ်စကားပြောသော ရှင်ကျန်းအသိုက်အဝန်းများနှင့် တစ်ထပ်တည်း သတ်မှတ်နိုင်ကြောင်း ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောသည်။ သူက ဝီဂါလက်ရေးစာကိုလည်း ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာလေ့လာပြီး ဆိုင်ရီယပ်လက်ရေးစာမှ အဆင့်ဆင့် ပြောင်းလဲလာပုံကို ဖော်ပြသည်။ 'ကလာဖရောတ်' ၏ တွေ့ရှိချက်ကို ကောင်းစွာ လက်ခံကြပြီး ၎င်းတို့က တရုတ်ဘာသာစကားနှင့် ယဉ်ကျေးမှုလေ့လာရေး ဥရောပပညာရှင် 'အဘဲလ်ရီမူဆက်' (Abel Remusat) ၏ 'သမိုင်းစာအုပ်ထဲသို့ ရောက်ရှိသွားကြသည်။ ၁၈၂၀ ပြည့်နှစ်တွင် ပုံနှိပ်ထုတ်ဝေသော 'ရီမူဆက်' ၏ 'သမိုင်းစာအုပ်' က ဝီဂါနှင့်ပတ်သက်၍ တူညီသော သုံးသပ်ချက်ချပြီး 'ကလာဖရောတ်' ကဲ့သို့ပင် သူက ဝီဂါဘာသာစကား၊ ကက်ရှိုဂီနှင့် ဟာမီအကြားက ကုန်းမြေများတွင် နေထိုင်သူများပြောနေကြဆဲဖြစ်သော ဘာသာစကားအဖြစ် ဖော်ပြသည်။

'ကလာဖရောတ်' ၏ စာအုပ်က ဖြစ်ပေါ်တိုးတက်မှုအသစ်တစ်ခုဖြစ်ပြီး မမျှော်လင့်သော လူတစ်ယောက်ထံမှ ပြင်းထန်သောတုံ့ပြန်မှုကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ ထိုလူက မော်ရေဗီယား သာသနာပြုပုဂ္ဂိုလ်နှင့် မွန်ဂိုလီးယားအကြောင်းလေ့လာသူ 'ဂျာကော့ရှမစ်' (Jacob Schmidt) (၁၇၇၉-၁၈၄၇) ဖြစ်သည်။ သူက ၁၈၁၈ ခုနှစ်တွင် 'ကလာဖရောတ်' ၏ သုံးသပ်ချက်ကို တိုက်ခိုက်သော ဆောင်းပါးတစ်စောင်ကို ရေးသားသည်။ ထိုအချိန်က 'ရှမစ်' က စိန်ပီတာစဘတ်တွင် (၁၇) ရာစုနှစ်က မွန်ဂိုလီးယားသမိုင်းစာအုပ်များနှင့်ပတ်သက်၍ အလုပ်လုပ်နေသည်။ သူ၏ သမိုင်းစာအုပ်များထဲက မွန်ဂိုလီးယားလက်ရေးစကားလုံး တီထွင်ခြင်းအကြောင်းပြောပြချက်က 'ကလာပါထရော' ၏ အစွဲလားစွာ သတင်းအစွဲမြစ်များနှင့် ထူးထူးခြားခြား ကွဲပြားခြားနားနေသည်။ 'ရှမစ်' က ဝီဂါများ၏ တာကစ်ပီသေသလက္ခဏာနှင့်ပတ်သက်၍ 'ကလာဖရောတ်' ၏ သုံးသပ်ချက်ကို ပစ်ပယ်ပြီး သူတို့က ကျင်ဟိုင်းကုန်းပြင်မြင့်ပေါ်က တီဘက်စကားပြောသော ပြည်သူတစ်ရပ်ဖြစ်သည့် တန်ဂွတ်နှင့် တစ်ထပ်တည်း တူညီသည်ဟု ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောသည်။ သူက ဝီဂါအက္ခရာစကားလုံးများအဖြစ် ကလာဖရောတ် ၏ နာမည်တတ်ခဲ့သော အက္ခရာစကားလုံးများဖွဲ့စည်းမှုကို ဆိုးဝါးစွာရေးသားထားသော မွန်ဂိုလီးယားစကားလုံးများအဖြစ် ပျက်ရယ်ပြုပြီး 'ကလာဖရောတ်' ၏ ရှင်းလင်းချက်ကို လုပ်ကြံဖန်တီးမှုတစ်ခုအဖြစ် ပစ်ပယ်သည်။

တာကော်လော်ဂျီ (Turkology) အောင်နိုင်မှု

လူတစ်ချို့အတွက်မူ ဤမေးခွန်းများက ပညာရပ်ဆိုင်ရာ စိတ်ဝင်စားစရာသက်သက် ဖြစ်သည်။ ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ကြီးမားသော ချင်ဆန်ကျင်ရေးပုန်ကန်ထကြွမှုက တရုတ်ပြည် အနောက်မြောက်ပိုင်းကို လှုပ်ခါပြီး တရုတ်မူဆလင်များ၏ ဝိသေသလက္ခဏာကို စိတ်ဝင်စားမှုအသစ်

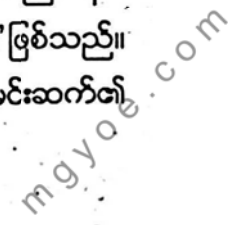

ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ ဤတိုးတက်ဖြစ်ပေါ်မှုများကို တုံ့ပြန်သောအားဖြင့် ၁၈၆၇ ခုနှစ်တွင် တရုတ်ပြည်က အစွလာမ်ဘာသာအကြောင်းကျွမ်းကျင်သူ ရုရှားလူမျိုး ‘ဗာဆီလီ ဗာဆီလီယက်’ (Vasilii Vasiliev) က စိန့်ပီတာစဘတ်တက္ကသိုလ်တွင် တရုတ်ပြည်၌ အစွလာမ်ဝါဒလှုပ်ရှားမှုအကြောင်း ဟောပြောပို့ချသည်။ သူ၏ ဟောပြောချက်ထဲတွင် ဗာဆီလီက ပုန်ကန်ထကြွခြင်းသည် တရုတ်ပြည်တွင် အစွလာမ်ဘာသာ ရှင်သန်နိုင်ခြင်းကို ညွှန်းဆိုပြနေသည်ဟု ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောပြီး ဤအရာကို တရုတ်ပြည်၏ လွှမ်းမိုး ကြီးစိုးနေသောဗုဒ္ဓဘာသာနှင့် ကွန်ဖြူးရှပ်ယဉ်ကျေးမှု အားအင်ချိနဲ့လာခြင်းနှင့် နှိုင်းယှဉ်ပြသည်။ ဤအရာကြောင့် သူက တရုတ်ပြည်သည် မူဆလင်တိုင်းပြည်ဖြစ်လာတော့မည်ဟု သုံးသပ်ချက်ချသည်။

‘ဗာဆီလီယက်’ က ဘေဂျင်းတွင် နှစ်ပေါင်းများစွာကြာ ရုရှားအော်သိုဒေါက် သာသနာပြု လုပ်ငန်းကို ဆောင်ရွက်နေခဲ့သည်။ တရုတ်မူဆလင်များ၏ ဝိသေသလက္ခဏာကို ရှင်းပြရာတွင် သူက ဝီဂါနာမည်နှင့် မူဆလင်အတွက် တရုတ်စကားလုံး (ဟွီဟွီ/ဟွီ) အကြား ဆက်သွယ်မှုနှင့်ပတ်သက်၍ ‘ဂူယန်ဂူ’ (Gu Yanwu) ၏ သုတေသနစာတမ်းကို ထောက်ခံသည်။ သို့သော် သူက လူမျိုးနာမည် ရှုပ်ထွေးမှုကို လွှင့်စင်ပပျောက်စေရန် ဆက်လက်ကြိုးစားသည်။

‘ဗာဆီလီယက်’ ၏ သီအိုရီများက ဝီဂါသမိုင်းထဲက တာကစ်ဝိသေသလက္ခဏာကို ငြင်းဆန် သည်။ ဤအရာကြောင့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာအလားအလာများနှင့် သူ ဆန့်ကျင်ကွဲလွဲနေသည်။ ပညာရပ် ဆိုင်ရာအလားအလာများက ဘာသာစကားဆိုင်ရာဆက်စပ်မှုကို အခြားထည့်သွင်းစဉ်းစားစရာ အားလုံး ထက် ပို၍ အခွင့်ထူးပေးနေသည်။ တာကစ်ဘာသာစကားများနှင့် ပြည်သူများကို လေ့လာမှုဖြစ်သော တာကော်လော်ဂျီက အရှေ့တိုင်းပညာနှင့် သမိုင်းဆိုင်ရာဘာသာစကားလေ့လာမှုပညာတို့နှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် နောက်ပိုင်းမှ ပွင့်လန်းလာသော နယ်ပယ်တစ်ခုဖြစ်သည်။ ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များကျမှသာ ရုရှားတွင် ကွင်းဆင်းအလုပ်လုပ်နေကြသော ဂျာမန်ပညာရှင်များက ရှင်သန်နေသော တာကစ်ဘာသာစကားများကို ပထမဆုံးအကြိမ် သိပ္ပံနည်းကျဖော်ပြကြသည်။ ရုရှားတာကော်လော်ဂျီအယူအဆအသစ်ကို ဦးဆောင် ကိုယ်စားပြုသူအဖြစ် ပေါ်ထွက်လာသူက ‘ဗီဆီလီရက်လော’ (Vasilii Radlov) ဟု အမည်ရှိသော ဂျာမန် တစ်ယောက်ဖြစ်သည်။ ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များတွင် အောတေဌ ကျောင်းဆရာတစ်ယောက်အဖြစ် အလုပ် လုပ်နေစဉ်အတွင်း ‘ရက်လော’က တာကစ်စကားပြောသော ရုရှားပြည်သူများအကြား ခရီးသွားပြီး ကျေးလက်ပုံပြင်များကို စုဆောင်းရင်း နွေရာသီအချိန်ကို ကုန်လွန်စေသည်။ ‘ရက်လော’၏ စုဆောင်းမှု များက ကျယ်ပြန့်ရုံမကဘဲ ၎င်းတို့က စာပေအရည်အသွေးလည်း ရှိသဖြင့် တာကစ်စကားပြောသော ရုရှား ပြည်သူများအတွက် အမျိုးသားစာပေအခြေခံလည်း ဖြစ်လာသည်။

တရုတ်ပြည်မှ မူဆလင်ပုန်ကန်ထကြွမှုကို တုံ့ပြန်ရာတွင် ‘ရက်လော’က ၁၈၆၈ ခုနှစ်၌ အီလီတောင်ကြားသို့ ခရီးပြန်သွားပြီး ‘ဂူဂျာ’တွင် တိုက်ပွဲများဖြစ်နေစဉ် ပုန်ကန်ထကြွမှုကို ကိုယ်တိုင် စုံစမ်းစစ်ဆေးသည်။ သူ၏ ခရီးအကြောင်း ပြန်လည်ပြောပြရာတွင် ‘ရက်လော’က စောစောပိုင်းက အချေအတင် ဆွေးနွေးမှုများကို ပြောင်းပြန်လုပ်ပြီး ဝီဂါအုပ်စု (၂) စုရှိကြောင်း တင်ပြသည်။ ၎င်း တို့က စတက်မြက်ခင်းက ‘မြောက်ပိုင်းဝီဂါ’ နှင့် ‘ဟာမီ’ နှင့် ‘တာဖန်’ က ‘တောင်ပိုင်းဝီဂါ’ ဖြစ်သည်။ သူမတိုင်မီ ရာစုနှစ်တစ်ခုက ‘ဗစ်ဒီလို’ ကဲ့သို့ သူက ‘ဟာမီ’ နှင့် ‘တာဖန်’ က ဝီဂါကို ဟန်မင်းဆက်၏

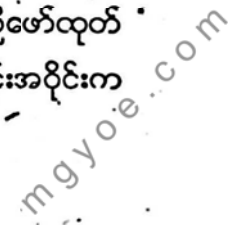

ဂျူရှိဆီသို့ ခြေရာခံလိုက်ရာ သူတို့၏ ဘိုးဘေးများအဖြစ် တရုတ်စကားပြောသော ဒန်ဂန်နှင့် တာကစ် စကားပြောသော လစ်တဲဘူခါရာမှ တာတာတို့ကို တွေ့မြင်သည်။ ဤလူများက ဝီဂါများဖြစ်သည်ဟု လည်းကောင်း၊ သို့မဟုတ် သူတို့၏ တိုင်းရင်းသားဘာသာစကားက ဝီဂါဖြစ်သည်ဟုလည်းကောင်း ယုံကြည်ရာတွင် 'ကလာပရောတ်' နောက်ကို သူမလိုက်ချေ။ ပညာရှင်အသိုင်းအဝိုင်းတွင် အသုံးများ နေသော ဝီဂါအသစ်ဝေါဟာရက 'ရက်လော'၏ ဘာသာစကားဆိုင်ရာမှတ်တမ်းများထဲတွင် နေရာ မရရှိပေ။ 'ဂူဂျာ'မှ သူ၏ဖတ်စာအုပ်များကို တာရန်ချီဒေသန္တရဘာသာစကားနမူနာများအဖြစ် ပုံနှိပ် ထုတ်ဝေသည်။

ရုရှားတွင် တာကစ်အတိတ်သမိုင်းအား ပြန်လည်တွေ့ရှိခြင်းသည် ရုရှားပညာရှင်များနှင့် မူဆလင်ပညာရှင်များအကြား ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မှုရလဒ်ဖြစ်သည်။ ဇာဘုရင်၏ အင်ပါယာမူဆလင် များအကြား ရုရှားပုံစံစာသင်ကြားပေးခြင်းအစီအစဉ်နှင့် မူဆလင်ပြုပြင်ပြောင်းလဲရေးသမားများ အကြားက ဆက်ဆံရေးကို ကြားဝင်ဖြန့်ဖြူးပေးရာတွင် 'ရက်လော'က အရေးကြီးသောကဏ္ဍတစ်ခု အဖြစ် ပါဝင်ခဲ့သည်။ 'ဆီမီရီချီ'သို့ ဒုတိယအကြိမ်ခရီးသွားပြီးနောက် ၁၈၇၁ ခုနှစ်တွင် 'ရက်လော'က ကာဇန်ရှိ 'တာတာ'၊ 'ကက်ရှ်ကာ'နှင့် ကာဇက်ကျောင်းများ၏ စစ်ဆေးရေးမှူးအဖြစ် ခန့်အပ်ခံရသည်။ ထိုနေရာတွင် သူက တာတာပညာရှင်များအကြား၌ ခေတ်မီသင်ကြားမှုအား စွန့်ဦးတီထွင်သူများနှင့် ပူးပေါင်းအလုပ်လုပ်သည်။ ဤပညာရှင်များတွေ့ဆုံမှုကြောင့် ကာဇန်တွင် တာတာကျောင်းသားများ အတွက် ဆရာအတတ်သင်ကောလိပ်ကျောင်းတစ်ကျောင်း ဖွင့်လှစ်နိုင်သည်။

၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် 'ရက်လော'က ကာဇန်မှထွက်ခွာပြီး စိန့်ပီတာစဘတ်တွင် အာရှပြတိုက် ဒါရိုက်တာအဖြစ် ခန့်အပ်ခြင်းကို လက်ခံရယူသည်။ ထိုနေရာတွင် သူက သူ၏ ဒုတိယစာအုပ်ဖြစ်သော 'တာကစ်ဒေသန္တရဘာသာစကားအဘိဓာန်'ကို ရေးသားထုတ်ဝေသည်။ သူရောက်သည့်အချိန်၌ တာကော်လော်ဂျီပွင့်လန်းမှု စတင်ဖြစ်ပေါ်နေပြီး မွန်ဂိုလီးယားတွင် မသိရှိရသော လက်ရေးစာလုံးဖြင့် တာန်နှင့် ဝီဂါကဗျည်းစာတစ်စုံကို ရှာဖွေတွေ့ရှိသည်။ 'ရက်လော'က ဒိန်းမတ်ပညာရှင် 'ဝီလင်သွန်မဆင်' (Wilhelm Th omson) နှင့် သူ ပြိုင်ဆိုင်နေသည်ကို သိရှိပြီး ဤစာများအား အဓိပ္ပာယ်ဖော်ခြင်းကို စတင်ပြုလုပ်သည်။ ဤ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ပြိုင်ဆိုင်မှုကြောင့် အနောက်ဥရောပကျောင်းများနှင့် ရုရှား ကျောင်းများအကြား နည်းစနစ်ဆိုင်ရာ ကွဲပြားမှုကို ဖြစ်ပေါ်စေပြီး အသီးသီးက ၎င်း၏ သန်စွမ်းမှုအတိုင်း လုပ်ကြသည်။ 'ဘာလင်' သို့မဟုတ် 'ပဲရစ်'တွင်ရှိသော လူများက အကောင်းဆုံးစာကြည့်တိုက်များနှင့် နောက်ဆုံးပေါ်သိပ္ပံနည်းကျ နည်းစနစ်များကို အသုံးပြုရသဖြင့် သူတို့ကိုယ်သူတို့ ဂုဏ်ယူကြပြီး ဤအရာများကို ကဗျည်းစာများ၏ သမိုင်းဆိုင်ရာနှင့် ဘာသာစကားဆိုင်ရာပြဿနာများကို ဖြေရှင်းရန် သော့ချက်အဖြစ် တွေ့မြင်ကြသည်။ အခြားတစ်ဖက်၌မူ ရုရှားတွင် အလုပ်လုပ်နေကြသောလူများက ရုရှားက တာကစ်စကားပြောသောလူများစွာတို့ ထောက်ပံ့ပေးသော ကွင်းဆင်းအလုပ် အခွင့်အလမ်း များကို တန်ဖိုးထားကြပြီး ရှင်သန်နေသောဘာသာစကားများမှ ဒေတာအချက်အလက် စုဆောင်းခြင်းက သေဆုံးသွားသော ဘာသာစကားများ၏ လျှို့ဝှက်ဆန်းကြယ်မှုများကို သူတို့အား ကူညီဖော်ထုတ် ပေးလိမ့်မည်ဟု မျှော်လင့်ကြသည်။ 'ရက်လော'နှင့် စိန့်ပီတာစဘတ်က သူ၏ အသိုင်းအဝိုင်းက

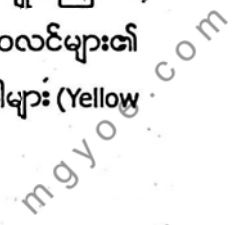
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

အခြားလူများ မမြင်သော ပစ္စုပ္ပန်နှင့် အတိတ်အကြားက ဆက်သွယ်မှုများကို တွေ့မြင်တတ်ကြသည်။ ရာစုနှစ် အလှည့်အပြောင်းတွင် ကဗျည်းစာများနှင့် မြေအောက်မြုပ်နေသောမြို့တော်များကို တရုတ်ပြည် အနောက်မြောက်ဖက်တွင် ရှာဖွေပြီးနောက်၌ ရှုရှားတို့က ရှေးဟောင်းသုတေသီများနှင့် ပထဝီကျွမ်းကျင်သူ များကိုသာမကဘဲ ဘာသာစကား နယ်ပယ်ကျွမ်းကျင်သူများကိုပါ စေလွှတ်ကြသည်။ သူတို့အထဲက ပထမဆုံးလူက ရှုရှားပညာရေးတွင် ဦးဆောင်တိုင်းရင်းသားပညာတတ်တစ်ယောက်ဖြစ်သော ‘နီကို လိုင် ကာတာနော့’ (Nikolai Katanov) ဖြစ်သည်။ သူက ၁၈၈၉-၁၈၉၂ ခုနှစ်များကို အနောက်မွန်ဂိုလီးယားနှင့် ရှင်ကျန်းတွင် ခရီးသွားခြင်းဖြင့် အချိန်ကုန်လွန်ပြီး ‘ဟာနို’ နှင့် ‘တာဖန်’ တွင် ဘာသာစကား ဆိုင်ရာ သုတေသနပြုလုပ်သော ပထမဆုံးပညာရှင် ဖြစ်လာသည်။

‘သွမ်ဆင်’ (Thomsen) က အော်ကွန်ကဗျည်းစာ (Orkhon Inscriptions) များကို အဓိပ္ပာယ် ဖော်ထုတ်ရာတွင် နောက်ဆုံး၌ ‘ရက်လော’ ကို အနိုင်ယူသည်။ ၁၈၉၃ ခုနှစ်တွင် သူက သူ့အောင်မြင်စွာ စာဖတ်ရှုနိုင်ကြောင်းကို ကြေညာပြီး ၁၈၉၆ ခုနှစ်တွင် ကဗျည်းစာနှစ်ပုဒ်အား အပြည့်အဝ ဘာသာ ပြန်ခြင်းကို ပုံနှိပ်ဖော်ပြသည်။ ထိုအတောအတွင်း၌ တရုတ်ပြည်အနောက်ဖက် သဲကန္တာရထဲတွင် ရှာဖွေတွေ့ရှိမှုများ ဆက်လက်ဖြစ်ပျက်နေပြီး ပစ်မှတ်ထားခြင်းက ကဗျည်းစာများမှ လက်ရေးစာများ ဆီသို့လည်းကောင်း၊ မွန်ဂိုလီးယားမှ ရှင်ကျန်းနှင့် ဂန်ဆူသဲကန္တာရများဆီသို့လည်းကောင်း ပြောင်းရွှေ့သွား ကြသည်။ ပရပ်ရှားများက တာဖန်အိုအေစစ်ဆီသို့ ပထမဆုံးစူးစမ်းရှာဖွေမှုပြုလုပ်နေစဉ် ‘အော်ရယ်စတိန်း’ (Aurel Stein) က ဗြိတိသျှအိန္ဒိယမှထွက်ခွာလာပြီး ‘တာရင်ဘက်ဆင်’ တွင် နစ်မြုပ် နေသောမြို့တော်များကို ရှာဖွေသည်။ ၁၉၀၆-၁၉၀၈ ခုနှစ်များက သူ၏ ဒုတိယအကြိမ် စူးစမ်းရှာဖွေမှု တွင် ‘စတိန်း’ က ရှင်ကျန်းတောင်ပိုင်းကို ရှောင်ရှားပြီး ဂန်ဆူတွင်ရှိသော ဒန်ဂေါင်လို့ဏီဂူ (Dunhuang) ဘုန်းကြီးကျောင်းဆီသို့ သွားသည်။ ထိုနေရာတွင် သူက ကာလကြာရှည်ချိတ်ပိတ်ထားသော ဘုန်းကြီး ကျောင်းစာကြည့်တိုက်မှ ပထမဆုံးလက်ရေးစာမူများကို ရရှိသည်။ ‘တာဖန်’ နှင့် ‘ဒန်ဂေါင်’ ကဲ့သို့သော နေရာများသည် အရှေ့တိုင်းစာပေနှင့် ယဉ်ကျေးမှုလေ့လာသူများကို နံရံဆေးပန်းချီများ၊ လက်ရေး စာမူများနှင့် ဖတ်စာအပိုင်းအစများ များစွာထောက်ပံ့ပေးကြသည်။ ၎င်းတို့အထဲမှ များစွာတို့က ဝီဂါကုန်းမြေက ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် ဝီဂါလူ့အဖွဲ့အစည်းကို မီးမောင်းထိုးပြနေပြီး ဘာသာဗေဒပညာရှင်များ အတွက် စိန်ခေါ်မှုအသစ်များစွာကို ဖော်ပြနေသည်။

စိန်ပိတာစဘတ်တွင် ဗဟိုအာရှလေ့လာရေး ရှုရှားကော်မတီဝင်တစ်ယောက် အဖြစ် ‘ရက်လော’ က တရုတ်ပြည်သို့သွားသော ရှုရှားရှေးဟောင်းသုတေသနအဖွဲ့အား စီစဉ်ညွှန်ကြားရာတွင် ပါဝင်သည်။ ရှင်ကျန်းမူရင်းဖတ်စာအသစ်များ အများအပြား ရရှိခြင်းအပေါ် ရှုရှားတိုင်း၏ တုံ့ပြန်မှုကို ဆွေးနွေးသော ၁၉၁၀ ပြည့်နှစ်က ကော်မတီအစည်းအဝေးပွဲတစ်ခုတွင် သူက ဤမူရင်းစာများ ပြည့်စုံဖို့အတွက် ဝီဂါဘာသာစကား ကြန်အင်လက္ခဏာများ ထိန်းသိမ်းထားသည့် နောက်ဆုံးတည်ရှိနေသော ဒေသန္တရ ဘာသာစကားများအား သုတေသနပြုလုပ်ခြင်းကို မြှုပ်နှံပြုလုပ်ရန် လိုအပ်ကြောင်း ကျိုးကြောင်း သင့်ပြောသည်။ ‘ရက်လော’ စိတ်ကူးမိသော ဒေသန္တရဘာသာစကားများက ရှင်ကျန်းမူဆလင်များ၏ ဒေသန္တရဘာသာစကားများမဟုတ်ဘဲ လူအနည်းငယ်သာသိသော အဝါရောင် ဂန်ဆူဝီဂါများ (Yellow

Uyghurs of Gansu) ၏ ဒေသန္တရဘာသာစကားများ ဖြစ်သည်။ အဝါရောင်ဂန်ဆူဝီဂါများက ရှေးခေတ်ဝီဂါ များ၏ နာမည်၊ ဗုဒ္ဓဘာသာယုံကြည်မှုနှင့် ဘာသာစကားကို ထိန်းသိမ်းသော တသီးတခြားဖြစ်နေသော သေးငယ်သော အသိုက်အဝန်းတစ်ခုဖြစ်သည်။ ဤအလုပ်ကို အကောင်အထည်ဖော်ရန်အတွက် သူက သူ၏ အလားအလာအရှိဆုံးတပည့် ‘ဆာဂေး အက်ဖီမိုဗစ်မာလော’ (Sergei Efi movich Malov) (၁၈၈၀-၁၉၅၇) ကို ထောက်ခံအကြံပေးသည်။

‘မာလော’က တရုတ်ပြည်အနောက်ပိုင်းကို ခရီးနှစ်ကြိမ်သွားသည်။ ၁၉၀၉-၁၉၁၁ ခုနှစ် များတွင် ပထမတစ်ကြိမ်နှင့် ၁၉၁၃-၁၉၁၅ ခုနှစ်များတွင် ဒုတိယတစ်ကြိမ်ဖြစ်ပြီး ထိုသို့ ပြုလုပ်ရာတွင် သူက ရှင်သန်နေသော တာကစ်ဘာသာစကားနှင့် တရုတ်ပြည်သူများအကြောင်း ကျွမ်းကျင် နားလည် သော ရုရှားတစ်ယောက် ဖြစ်လာသည်။ သူ၏ ခရီးက ရှေးဝီဂါ၏ ဘာသာစကားရုပ်ကြွင်းများကို တရုတ်ပြည် အနောက်ဘက်တစ်နေရာတွင် တွေ့ရှိနိုင်သည်ဟူသော ‘ရက်လော’၏ မျှော်လင့်ချက်ကို ဖျက်ဆီးပစ်လိုက်သည်။ ‘ခင်ဗျားကို ကျွန်တော် စိတ်ပျက်အောင်လုပ်မိရလိမ့်မယ်။ သူက သူ၏ဆရာဆီကို ၁၉၁၀ ပြည့်နှစ်တွင် ဂန်ဆူတောင်များပေါ်မှ စာရေးသားသည်။ ‘ခေတ်ပြိုင်ဝီဂါဘာသာစကားရဲ့ အဘိဓာန်ဟာ ရှေးခေတ်ဝီဂါမူရင်းစာတွေထဲက ဝေးဝေးနေတဲ့အချက်တွေကို ရှောင်ရှားရာမှာ အထောက် အကူပြုပုံမပေါ်ဘူး။ သို့သော် အခြားအသွင်းအပြင်များတွင် ဤခရီးများက အလွန် အောင်မြင်သည်။ အဘယ်ကြောင့်ဆိုသော် ၎င်းတို့က အဝါရောင်ဝီဂါနှင့် ဆာလာတို့ကဲ့သို့ ယခင်က မသိရှိရသော ရှင်သန်နေသည့် တာကစ်ဘာသာစကားများ၏ ပထမဆုံးနမူနာများကို ထွက်ပေါ်လာစေသောကြောင့် ဖြစ်သည်။ ‘မာလော’က တရုတ်တာကစ္စတန်၏ တာကစ်ဒေသန္တရဘာသာစကားဟု သူခေါ်ဆိုသော အရာနှင့် ပတ်သက်၍လည်း ကျယ်ပြန့်သော မှတ်တမ်းများကို စုဆောင်းသည်။

‘စိန်ပီတာစဘတ်’ပညာရှင်၏ အလည်အပတ်ခရီးက ရုရှားနိုင်ငံသားများ ရှင်ကျန်းတွင် ပျံ့နှံ့နေခြင်းအတွက် အရေးကြီးသောတစ်စုံတစ်ရာဖြစ်ရလိမ့်မည်။ ထိုနေရာ၌ အချိန်ကုန်လွန်နေစဉ် အတွင်း ‘မာလော’က ဒေသတွင်းကောင်စစ်ဝန်များနှင့် ရုရှားနိုင်ငံသား မူဆလင်များနှင့် ပေါင်းသင်း ဆက်ဆံသည်။ သူ၏ ဒုတိယခရီးတွင် ‘မာလော’က ‘အူရမ်ချီ’၌ ‘ဘာဟန်ရှာဟီဒီ’ (Burhan Shahidi)ဟု အမည်ရှိသော တာတာတစ်ယောက်နှင့် တွေ့ဆုံသည်။ ‘ဘာဟန်ရှာဟီဒီ’က ဂန်ဆူနှင့် ရှင်ကျန်းတွင် နှစ်အတော်ကြာ အလုပ်လုပ်နေသော ကာဇန်မှ လုပ်ငန်းရှင်တစ်ယောက်ဖြစ်သည်။ သူက ထိုခေတ် အခါက ရုရှားမူဆလင်များစွာတို့ ကဲ့သို့ တာကော်လော်ဂျီဆိုင်ရာ သုတေသနပြုလုပ်မှုကို အလွန် စိတ်ဝင်စားပြီး အဝါရောင်ဝီဂါများအကြား ‘မာလော’အလုပ်လုပ်နေခြင်းကို အိုရင်ဘတ်တာတာ သတင်းစာတိုင်းထဲတွင် သတင်းဖော်ပြသည်။ ၂၀ ရာစုနှစ် ရှင်ကျန်းသမိုင်းအနေအထားအရ မတော် တဆ တွေ့ဆုံမှုက မှတ်သားထိုက်သော တွေ့ဆုံမှုတစ်ခုဖြစ်သည်။ အသီးသီးက သူတို့၏ ကိုယ်ပိုင်နည်း လမ်းဖြင့် ‘မာလော’နှင့် ‘ရှာဟီဒီ’တို့က လာမည့်ဆယ်စုနှစ်များတွင် ‘ဝီဂါမျိုးချစ်စိတ်’ပေါ်ထွက်လာမှုကို တွက်ချက်ကြရသည်။

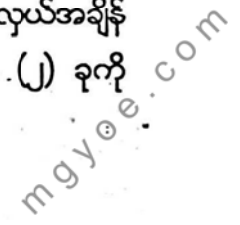
၍ ၍ ၍
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

mgype.com

အခန်း (၂)
ကိုလိုနီနယ်စပ်တစ်ခု ပန်းတီးခြင်း

၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များနှောင်းပိုင်းတွင် ချင်အရာရှိများက ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များက သူတို့ စိတ်ကူးခဲ့ကြသကဲ့သို့မျိုး အင်ပါယာ၏ အနောက်ဘက်ဆီသို့ လက်လှမ်းမီရန် စိတ်ကူးနေခဲ့ကြသေးသည်။ ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များက ချန်လောင်ကေရာဇ် (Qianlong emperor) ၏ စစ်သူကြီးများက နယ်စပ်အသစ် အောင်နိုင်ခြင်းကို ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသည်။ 'ချင်' က ဒေသထဲတွင် သာလွန်ကောင်းမွန်သော ဇာတ်လိုက် မင်းသားဖြစ်ပြီး အိမ်နီးချင်း 'ကာဇက်ဆူလ်တန်စော်ဘွားများ၊ ကိုကန်မှ ဂျင်ဂျစ်ခန့်၏အဆက် ခန်းဘုရင် များ၊ ဘာဒယ်ရှန်နှင့် အာဖဂန်နစ္စတန်အုပ်စိုးသူများက ကောင်းကင်၏သားတော်အား လက်ဆောင် ပဏ္ဍာဆက်သသူများ ဖြစ်သည်ဟူသော ဇာတ်လမ်းကို ထိန်းသိမ်းထားရန် ဖြစ်နိုင်နေသေးသည်။ အမှန်၌ ထိုကဲ့သို့ပြောဆိုခြင်းက အနီးကပ်စစ်ဆေးမှုကို မခံနိုင်တော့ပေ။ ဒေသတွင်းပုန်ကန်ထကြွ မှုများနှင့် ကိုကန်မှ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုများ အစီအရိဖြစ်ပြီး နောက်တွင် 'ချင်' က ယခုအခါ ၎င်း၏ နယ်စပ်ကင်းစခန်းများကို ထိန်းထားပြီး ဗဟိုအာရှသံတမန်ရေးရာတွင် ဝင်ရောက်ဖြန့်ဖြေခြင်း ကဏ္ဍကို စွန့်လွှတ်ခဲ့သည်။ 'ကိုကန်' က ထိန်းချုပ်မရသော အင်ဒိုဂျာနီကန်သည်များကို စိတ်ကျေနပ်စေရန် ချင်နန်းတော်က သူတို့ကို ကုန်သွယ်ခွင့်ပြုချက်များ ပေးသည်။ လူအချို့က ၎င်းတို့ကို တရုတ်ပြည်၏ ပထမဆုံး မညီမျှသည့် သဘောတူစာချုပ်အဖြစ် ညွှန်းဆိုကြသည်။ ချင်က 'ကိုကန်' နှင့် ၎င်း၏ ဆက်ဆံမှုများကို သဘောတူစာချုပ်စနစ်၏ အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် မစဉ်းစားချေ။ ၎င်းက ဘိန်းစစ်ပွဲ နောက်ပိုင်းတွင် ဤသဘောတူစာချုပ်စနစ်နှင့် နှစ်ပမ်းလုံးခဲ့ရသည်။

နှစ် (၂၀) ကြာပြီးနောက်တွင် အခြေအနေများက အလွန် ကွဲပြားခြားနားပုံ ပေါ်လာသည်။ ၁၈၆၄ ခုနှစ်တွင် မူဆလင်ပုန်ကန်ထကြွမှုကြောင့် အင်ပါယာမှ ခွဲထုတ်ခံကြရသောအခါ ရှင်ကျန်းကို ၁၈၇၇ ခုနှစ်တွင် နောက်ဆုံး၌ ပြန်လည်အောင်နိုင်ပြီး ၎င်းက ၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ချင်၏ တင်းပြည့်ကျပ်ပြည့်ပြည်နယ်တစ်ခုအဖြစ်သို့ အသွင်ကူးပြောင်းသွားသည်။ ဤအချိန်ကာလတွင် အလားတူ ထူးခြားသောအရာက ရုရှားကိုလိုနီစနစ်အင်အားကြီးထွားလာခြင်း ဖြစ်သည်။ ပြည်နယ် အသွင် ဖော်ဆောင်ခြင်းက တရုတ်တာကစွတန်များဆီသို့ တရုတ်ပုံစံ စီမံအုပ်ချုပ်မှုတစ်ခု ယူဆောင် လာစဉ် ဤအသွင်ကူးပြောင်းခြင်းကလည်း ရုရှားတာကစွတန် ရုရှားဖြစ်လာသောအထူးတလှယ်အချိန် အခိုက်အတန့်တစ်ခုကို အမှတ်အသားပြုနေသည်။ အဖြစ်အပျက်များက တာကစွတန် (၂) ခုကို

နည်းလမ်းအသစ်များဖြင့် ဆက်သွယ်သည်။ ၎င်းတို့အကြားတွင် လူဦးရေစီးဆင်းမှုအသစ်များ ဖန်တီးခြင်းနှင့် တည်ရှိနေသောလူများ ပျံ့နှံ့မှုများအပေါ် ကေရာဇ်အား သစ္စာရှိမှုအသစ်များ မီးမောင်းထိုးပြခြင်းတို့ဖြင့် ဆက်သွယ်ခြင်းဖြစ်သည်။ သူတို့၏ ကိုလိုနီအရှင်သခင်များဖြင့်ထက် သူတို့ တစ်ဦးနှင့်တစ်ဦး ပိုမို ဘုံရပ်တည်မှုရှိသော မူဆလင်ပြည်သူတစ်ရပ်အပေါ်၌ တည်ရှိနေသော အင်ပါယာ (၂) ခုတွေ့ဆုံခြင်းက တရုတ်ပြည်၏ ကမ်းရိုးတန်းဆိပ်ကမ်းမြို့တော်များနှင့် တူညီသော ဝိသေသလက္ခဏာများရှိသည့် နယ်စပ်လူ့အဖွဲ့အစည်းတစ်ခုကို ဖန်တီးသည်။ ရှုရှားကောင်စစ်ဝန်များနှင့် အင်ဒီဂျာနီကန်သည်များက ရှင်ကျန်းကို ရှုရှားကိုလိုနီနယ်နှင့်ဆက်သွယ်ရန် ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်နေကြစဉ် ရှုရှားကိုလိုနီစနစ် တည်ဆောက်မှုက သူတို့၏ ဆက်ဆံရေးကို ကြားဝင်ဖြန့်ဖြူးပေးသည်။

ရှင်ကျန်းတွင် မူဆလင်ပုန်ကန်ထကြွခြင်း

၁၈၆၄ ခုနှစ်ရောက်ချိန်တွင် တရုတ်စကားပြောသော ရှန်ရှီနှင့် ဂန်ဆူမူဆလင်များအကြားတွင် ပေါက်ကွဲထွက်သော မူဆလင်ပုန်ကန်ထကြွမှုလှိုင်းလုံးက ချင်အင်ပါယာ၏ အနောက်မြောက်စွန်းဆီသို့ ပျံ့နှံ့သွားပြီး ချင်အရာရှိများ နှိပ်ကွပ်ရန် မအောင်မြင်သော ဒေသတွင်းတော်လှန်ပုန်ကန်မှုတွေကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ ‘ကင်ဟောဒေါင်’ (Kim Hodong) ဖော်ပြခဲ့သည့်အတိုင်း ကြီးမားသော အခွန်ကောက်ခံမှုနှင့် မှားယွင်းသော စီမံအုပ်ချုပ်မှုအပေါ် ဒေသတွင်း နှစ်နာမှုများက မကျေနပ်မှုကို ကြီးထွားစေသည်။ သို့သော် ဤအရာအပြင် ရှင်ကျန်းဒန်ဂန် (Dungans of Xinjiang) များထဲမှ လူများစွာတို့က တောင်ဖီကေရာဇ် (Tongzhi emperor) (အုပ်စိုးချိန် ၁၈၆၁-၁၈၇၅) သည် အင်ပါရာရှိ မူဆလင်များအား အမြစ်ပြတ်သုတ်သင်ရှင်းလင်းရန် အမိန့် ထုတ်ထားသည်ဟူသော ကောလဟာလကိုယုံကြည်ကြဟန် တူသည်။ ကူချာ၊ အူရန်ချီ၊ ကက်ရှီဂါ၊ ယာကန်နှင့် ခိုတန်တို့တွင် ဆက်တိုက်ဖြစ်ပေါ်သော ပုန်ကန်ထကြွမှုများကို ဒေသတွင် ဘာသာရေးခေါင်းဆောင်များက ဦးဆောင်ပြုလုပ်ကြသည်။ သို့သော် အဖြစ်အပျက်များကြောင့် မကြာခင်၌ အနီးပတ်ဝန်းကျင်က ကိုကန်တွင် စိတ်ဝင်စားမှုများ ဖြစ်ပေါ်လာသည်။ ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များက ပုန်ကန်ထကြွမှုက နောက်ဆုံးတွင် ရှင်ကျန်းကို နည်းလမ်း (၃) မျိုးဖြင့် ကွဲစိတ်စေသည်။ ၁၈၆၇ ခုနှစ်ရောက်ချိန်တွင် ‘ယာကွတ်ဘက်’ (Yaqub Beg) ဟု အမည်ရှိသော ကိုကန်အရာရှိတစ်ယောက်က ရှင်ကျန်းတောင်ပိုင်းအား သူ၏ ထိန်းချုပ်မှုကို ခိုင်ခံ့အောင်လုပ်ပြီး လွတ်လပ်သော ဖော်ဘွားနိုင်ငံတစ်နိုင်ငံကို ကက်ရှီဂါမှ အုပ်ချုပ်သည်။ ထိုအချိန်၌ ဒန်ဂန်နှင့် တာရန်ချီ သူပုန်များက မြောက်ပိုင်းကို သိမ်းပိုက်ထားကြသည်။

ကိုကန်ပိုင်နက်နယ်မြေမှ ရှင်ကျန်းထဲသို့ ‘ယာကွတ်ဘက်’ ၏ ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုက တစ်စိတ်တစ်ပိုင်းအားဖြင့် ချင်ဆန်ကျင်သော စောစောပိုင်းက ပုန်ကန်ထကြွမှုအား ထပ်မံပြုလုပ်ခြင်းဖြစ်ပြီး ၎င်းနှင့်အတူ ပြည်နှင်ခံရသော ကက်ရှီဂါရီချိုဂျာမင်းဆက်၏ ကိုယ်စားလှယ်အသစ်တစ်ယောက်ကို ခေါ်ဆောင်လာသည်။ ၎င်းက ကိုကန်ထဲက ပိုမို ဆိုးဝါးလာနေသော အခြေအနေများကိုလည်း ထင်ဟပ်ပြသနေသည်။ ပိုမိုဆိုးဝါးလာသော အခြေအနေကို တာကစွတန်ထဲသို့ တိုးဝင်လာသော ရှုရှားစစ်တပ်က အတင်းဖိနှိပ်သည်။ ၎င်း၏ ခံတပ်စခန်းများမှ ကာဇက်မြက်ခင်းကိုဖြတ်၍ တောင်ဘက်သို့ ရွေ့လျား

“ယာကွတ်ဘက်” (Yaqub Beg)

သောအခါ ရုရှားတို့က ၁၈၆၅ ခုနှစ်တွင် တာရှ်ကင်ကို သိမ်းပိုက်ပြီး ရှိဗာခန်ဘုရင်များနှင့် ဘူခါရာ ဖော်ဘွားများကို လက်အောက်ခံအဆင့်သို့ လျော့ချလိုက်သည်။ တာရှ်ကင်တိုက်ပွဲတွင် ပါဝင်သူတစ် ယောက်ဖြစ်သော ‘ယာကွတ်ဘက်’က ရှုံးနိမ့်သွားသော စစ်တပ်၏ အစိတ်အပိုင်းတစ်ခုကို ကက်ရှ်ဂါသို့ ဦးဆောင်ခေါ်သွားသည်။ ထိုနေရာတွင် သူတို့က ပုန်ကန်ထကြွမှုကို ဝင်ရောက်စွက်ဖက်ကြပြီး ကိုကန်နယ်နိမိတ်တစ်လျှောက်၌ အစွလားမိနိုင်ငံတစ်နိုင်ငံ တည်ထောင်ကြသည်။ ထို့နောက် အစွလားမိ ဘာသာသို့ ကူးပြောင်းခြင်းဖြင့် ကျူးကျော်တိုက်ခိုက်မှုတွင် အသက်မသေဘဲ ကျန်ရစ်ခဲ့ကြသည့် ဒေသတွင်း တရုတ်အနည်းငယ် ပူးပေါင်းပါဝင်သော သူ၏ ကိုကန်နှင့် ကက်ရှ်ဂါကို စစ်သားများနှင့်အတူ ‘ယာကွတ်ဘက်’က အခြားသူပုန်အမားခံခြေကုတ်စခန်းများကို သူ၏အုပ်ချုပ်မှုထဲသို့ သိမ်းသွင်းယူပြီး ‘ခိုတန်’ဆီသို့ ပထမဆုံး ရွေ့လျားသည်။ ထို့နောက် ‘ကူချာ’ဆီသို့ ရွေ့လျားသည်။ ‘ယာကွတ်ဘက်’က ဤမြို့များကို သစ္စာခံသော အခွန်ရှာပေးသည့်လက်ထောက်လူများအား ခွဲဝေပေးသည်။ လက်ထောက်

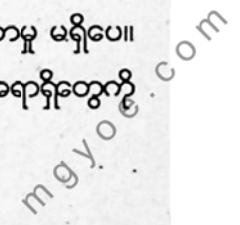
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

လူများထဲမှ အများစုက ရှင်ကျန်းအား စစ်ဆင်ရေးပြုလုပ်ရာတွင် သူ့နောက်သို့ လိုက်ပါလာသော ကိုကန့်စစ်သားလက်ရွေးစင်လူများ၏ တစ်စိတ်တစ်ပိုင်း ဖြစ်ကြသည်။

တောင်ပိုင်းတွင် သူ၏ အုပ်စိုးမှုကို တည်ငြိမ်အောင် ပြုလုပ်ပြီးသောအခါ မူဆလင်ဘုရင်က တောင်ဘက်ဆီ 'အူရမ်ချီ'သို့ လှည့်သည်။ ထိုနေရာတွင် ဒါဝပ် ခါလီဖာ(တူမင်) (Dawud Khalifa (Tu Ming)) အဖြစ် သိရှိကြသော ဆူဖီဘာသာရေးခေါင်းဆောင်က ရှင်ကျန်းက ဒန်ဂန်မူဆလင်များ၏ သစ္စာခံမှုကို ရယူသည်။ ၁၈၆၅ ခုနှစ်စောစောပိုင်းတွင် 'ဒါဝပ်ခါလီဖာ'က ကူချာက စစ်သားများ၏ အကူအညီဖြင့် အူရမ်ချီကိုသာမကဘဲ အနီးပတ်ဝန်းကျင်က မြို့များကိုပါ ထိန်းချုပ်ပြီး သူ့ကိုယ်သူ အစွာလာရောက်အဖြစ် ကြွေးကြော်သည်။ 'ဒါဝပ်ခါလီဖာ'က 'ဂျာနီယာဆူဖီညီနောင်' (Jahriyya Sufi brotherhood) အဖွဲ့ဝင်ဖြစ်ပြီး ဤနည်းအားဖြင့် ဂန်ဆူနှင့် ရှင်ရှီတွင် ရှိသော အဓိက ဒန်ဂန်သူပုန် တပ်ဖွဲ့နှင့် ဆက်နွယ်နေသည်ဟု ပညာရှင်များက ယူဆကြသည်။ သို့လင့်ကစား အူရမ်ချီသူပုန်များက အရှေ့ဘက်နှင့် ဆက်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်း ဖွင့်လှစ်ရာတွင် မည်သည့်အခါမျှ မအောင်မြင်ဘဲ မကြာခင်၌ 'ယာကွတ်ဘက်'၏ ရှေ့ကိုတိုးလာနေသောစစ်တပ်က သူတို့အား ခြိမ်းခြောက်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။ ၁၈၆၉ ခုနှစ်တွင် 'ဒါဝပ်ခါလီဖာ'က ကိုကန့် မူဆလင်စော်ဘွားကို ကာကွယ်ရန် ရုရှားတို့အား အကူအညီတောင်းခံပြီး ဇာဘုရင်အား သစ္စာခံရန် ကတိပေးသည်။ ရုရှားတို့ထံမှ တုံ့ပြန်မှု ထွက်ပေါ်မလာချေ။ စစ်ပွဲကြီးများ ဆက်တိုက်ဖြစ်ပြီးနောက် ၁၈၇၂ ခုနှစ်တွင် အူရမ်ချီက 'ယာကွတ်ဘက်'၏ လက်ထဲသို့ ကျရောက်သွားသည်။

ထိုအတောအတွင်း၌ အီလီတောင်ကြားတွင် တာရန်ချီတို့က 'အဘူလ်အလာ' (Abu'l- Ala) ဟု အမည်ရှိသောလူတစ်ယောက်ကို လွတ်လပ်သော ဆူလ်တန်စော်ဘွားအဖြစ် တင်မြှောက်ကြသည်။ တင်းကြပ်သော အစွလာမ်ဥပဒေကို ချမှတ်ပြီး သူ၏ပိုင်နက်နယ်မြေထဲက ကျန်ရှိနေသော မူဆလင် မဟုတ်သူများကို အတင်းအကြပ် ဘာသာကူးပြောင်းခိုင်းသည်။ တောင်ပိုင်းက ယာကွတ်ဘက်နှင့်မတူဘဲ အီလီတောင်ကြားက တာရန်ချီအုပ်ချုပ်ရေးက ချင်နောက်ပိုင်းအနံ့အသက်တစ်ခု ရှိသည်။ ဆူလ်တန်စော်ဘွားက မျိုးမတူမှုကို ပေါင်းစပ်ထားသော စီမံအုပ်ချုပ်မှုတစ်ခုကို ဖန်တီးပြီး ချင်စနစ်အမျိုးအစားများကို အော်တိုမန်အစွလာမ်အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ပေါင်းစပ်သည်။ ၁၈၇၀ ပြည့်နှစ်တွင် 'ယာကွတ်ဘက်'က အူရမ်ချီတွင် ဒန်ဂန်များကို ပထမဆုံး စစ်ဆင်နှံ့မှုပြုလုပ်သောအခါ သူက တာရန်ချီများကို သူ့အား စစ်သားများ အကူအညီပေးရန် တောင်းဆိုသည်။ သို့သော် ဆူလ်တန် 'အဘူလ်အလာ'က ဒန်ဂန်များဆီသို့ စစ်ကူပေးရန် သတိပေးသော စာတစ်စောင် ပေးပို့သည်။ ကံမကောင်းလေသော် သူ၏ စာမူည 'ယာကွတ်ဘက်' လက်ထဲသို့ ရောက်ရှိသွားပြီး ဆက်ဆံရေးဖြတ်တောက်မှုကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ 'ယာကွတ်ဘက်'နှင့် တာရန်ချီဆူလ်တန် အကြား လက်နက်ကိုင်ပဋိပက္ခတစ်ခုဖြစ်နိုင်လာပြီး ၎င်းမှာ ရုရှားတွေကို စိုးရိမ်ပူပန်စေသောအရာ ဖြစ်စေသည်။

မြောက်ဘက်များတွင် 'တာဘာဂါတေ' (Tarbaghatay)နှင့် 'အယ်တေ' (Altay) တို့က အလားတူ အကြမ်းဖက်မှုကို တွေ့မြင်ကြသည်။ သို့သော် ဩဇာအာဏာ ဗဟိုချက်အသစ် ခိုင်မာလာမှု မရှိပေ။ ၁၈၆၅ ခုနှစ်က တရုတ်နှစ်သစ်ကူးနေ့တွင် 'တာဘာဂါတေ'၌ ဒန်ဂန်များက ဒေသတွင်း ချင်အရာရှိတွေကို

ခြံခိုတိုက်ခိုက်ပြီး သတ်ဖြတ်ကြသည်။ သူတို့က ချင်အရာရှိများကို ဆွေးနွေးရန်အတွက် ဗလီဆီသို့ ဖိတ်ခေါ်ခဲ့ကြသည်။ ထို့နောက် သူပုန်များက ချင်ခံတပ်ကို ပိုင်းရံထားလိုက်ကြသည်။ နောက်ဆုံး၌ ၁၈၆၆ ခုနှစ်စောစောပိုင်းတွင် ၎င်းကို ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ကြသည်။ ထိုအချိန်၌ မြို့စောင့်တပ် သားအများစုက ထွက်ပြေးခဲ့ကြပြီးဖြစ်သည်။ ထို့နောက် ဒန်ဂန်များက ကာဇက်မဟာမိတ်များ၏ ထောက်ခံမှုကို ရရှိလျက် တောင်ဘက်သို့ ဦးတည်ရွေ့လျားပြီး 'ဒါဝပ်ခါလီဖာ'ကို သစ္စာခံသော တပ်ဖွဲ့ များနှင့် ပူးပေါင်းသည်။ 'ဒါဝပ်ခါလီဖာ'က မာနာမြို့ကို သိမ်းပိုက်ထားသည်။ ချင်အရာရှိများက သိမ်းပိုက်ခံရခြင်းမရှိသော 'တာဘာဂါတေ'သို့ ပြန်လာကြပြီး မွန်ဂိုစစ်တပ် အစိတ်အပိုင်းအသစ်များကို ဂျန်ဂါရီယာ၌ လှည့်လည်သွားလာနေကြသော ဒန်ဂန်စားပြုများနှင့် အာတေမှ ကာဇက်များကို နှိပ်ကွပ်ရန် စေလွှတ်သည်။ သို့သော် အားလုံးတည်ငြိမ်မှု မဖြစ်ပေ။ ၁၈၇၅ ခုနှစ်တွင် တာဘာဂါတေ၌ ဒုတိယအကြိမ် ပုန်ကန်ထကြွမှု ဖြစ်ပေါ်သည်။ ဤတစ်ကြိမ်၌ တရုတ်အကျဉ်းသားများအကြား ဖြစ်ပေါ်ခြင်းဖြစ်သည်။ ချင်တရားရုံးက သူတို့ကို ရှင်ကျန်းသို့ ပြည်နှင့်ဒဏ်ပေးခဲ့သည်။

'ယာကွတ်ဘက်' က သူ၏ ရာထူးအတွက် သံတမန်ရေးရာထောက်ခံမှုကို ရရှိစေရန် ရုရှားနှင့် ဗြိတိသျှတို့ဖြင့် စေ့စပ်ညှိနှိုင်းမှုများပြုလုပ်သည်။ သို့သော် ဤကြိုးစားအားထုတ်မှုများက နောက်ဆုံး၌ ကျဆုံးသွားသည်။ ၁၈၇၂ ခုနှစ်တွင် ရုရှားများနှင့် လက်မှတ်ရေးထိုးသော ကုန်သွယ်ရေးဆိုင်ရာ အပေးအယူတစ်ခုက 'ယာကွတ်ဘက်'ကို ကက်ရိုဂါအုပ်ချုပ်မှုအဖြစ် အသိအမှတ်ပြုသည်။ သို့သော် လက်တွေ့တွင် စော်ဘွားက သူ၏ အုပ်စိုးမှုနယ်မြေထဲသို့ ကုန်သည်လှည်းအုပ်စုများ ဝင်ထွက်သွားလာ ခြင်းကို ထိန်းချုပ်ထားပြီး ကောင်းမွန်သော ဆက်ဆံရေးကို အဟန့်အတား ပြုလုပ်နေသည်။ ထိုအတော အတွင်း၌ ဗြိတိသျှအိန္ဒိယမှ သံတမန်များနှင့် တွေ့ဆုံဆွေးနွေးမှုများပြုလုပ်ခြင်းက ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် အလားတူကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးသဘောတူညီမှုတစ်ခုကို ဖြစ်ပေါ်စေသည်။ ဤအရာကြောင့် အိန္ဒိယ ထံမှ လက်နက်အရေအတွက်အနည်းငယ်ကို 'ယာကွတ်ဘက်' ရရှိသည်။ သို့သော် အထောက်အကူ ပေးသည့်ပုံစံဖြင့် များများစားစား ဘာမှမရရှိပေ။

ထိုအတောအတွင်း၌ တရုတ်ပြည်တွင်း လွတ်လပ်သော အစွလာမန်နယ်စပ် အခြေချမှုတစ်ခုကို 'ယာကွတ်ဘက်' အောင်မြင်စွာ ဖန်တီးနိုင်ခြင်းက အော်တိုမန်အင်ပါယာတွင် စိတ်ဝင်စားမှု ဖြစ်ပေါ် စေသည်။ အော်တိုမန်ဆူလ်တန် အဗ္ဗူလာဇစ် (Abdulaziz) (အုပ်စိုးချိန် ၁၈၆၁-၁၈၇၆)အဖို့ 'ယာကွတ် ဘက်'အား စိတ်ဝင်စားမှုကို အစွလာမန်လိုလားသော ကြိုးစားအားထုတ်မှုက သိပ်မလှုံ့ဆော်ဘဲ ဘူခါရာ မူဆလင်များကို ရုရှားကျူးကျော်တိုက်ခိုက်မှုမှ သူကာကွယ်ရန် ပျက်ကွက်ခဲ့ပြီး ယခု ဤအတွက် လျော်ကြေးပေးရန် သူ့အခွင့်အရေးတစ်ခု ရရှိသည်ဟူသောအချက်က ပိုမိုလှုံ့ဆော်နေသည်။ ကက်ရိုဂါတွင် အစွလာမန်နိုင်ငံတည်ထောင်ပြီးနောက် မကြာခင်၌ 'ယာကွတ်ဘက်' ၏ ကိုယ်စားလှယ်များက အစွတန်ဘူ သို့ ရောက်ရှိကြပြီး အော်တိုမန်သတင်းဌာနက ရှင်ကျန်းထဲက အဖြစ်အပျက်များကို အနီးကပ် သတင်းပို့သည်။ သို့လင့်ကစား ရုရှားနှင့်သော်လည်းကောင်း၊ ဗြိတိန်နှင့်သော်လည်းကောင်း သူမျက်နှာလို မျက်နှာရလုပ်ရန် ပျက်ကွက်ပြီးနောက် ၁၈၇၃ ခုနှစ် ရောက်မှသာ 'ယာကွတ်ဘက်'က သူ၏ နိုင်ငံသည် ဆူလ်တန်ကို တရားဝင်လက်အောက်ခံကြောင်း ကြေညာသည်။ ဤလက်အောက်ခံခြင်းအပြုအမူဖြင့်

အစ္စတန်ဘူက အရာရှိများနှင့် မြေပြင်ပစ်အမြောက်များ ပါဝင်သော အဖွဲ့ကလေးတစ်ဖွဲ့ကို စေလွှတ်သည်။ ၎င်းတည်ရှိနေသည့်အချိန်ကာလတစ်လျှောက်၌ ကက်ရှိုဂါဇ်ဘွားနိုင်ငံဒဂါးငွေကြေးနှင့် သောကြာနေ့ စုပေါင်းဝတ်ပြုမှုတို့က 'ဆူလ်တန်အဘဒူလာဇ်' ၏ အချုပ်အခြာအာဏာကို ထင်ပေါ်နေစေသည်။

'ကက်ရှိုဂါ-အစ္စတန်ဘူ' ဆက်သွယ်မှုများ သမိုင်းအနေအထားအရ အော်တိုမန်ထောက်ခံမှုကို ရယူခြင်းက ထူးခြားသောအဖြစ်အပျက်တစ်ခု ဖြစ်သည်။ သို့လင့်ကစား ဤထောက်ခံမှုက အကန့်အသတ်ရှိပြီး 'ယာကွတ်ဘက်' ၏ ဇော်ဘွားနိုင်ငံအား ရှေ့တိုးလာနေသော ချင်တပ်ဖွဲ့များမှ အကာအကွယ်ပေးရန် မလုံလောက်ချေ။ ၁၈၇၃ ခုနှစ် တွင် ချင်ဗိုလ်ချုပ် 'ဇူအိုဇောင်တန်' (Zuo Zongtang) ၏ ဟူနန်စစ်သားများက ရှင်ကျန်းဆီ ချဉ်းကပ်လာနေစဉ် 'ယာကွတ်ဘက်' ရုတ်တရက် သေဆုံးသွားသည်။ မကြာခင်၌ သူ၏ အုပ်ချုပ်ရေးပြုက္ခကျပြီး သူ၏ ကက်ရှိုဂါရစ်သားများထဲမှ များစွာတို့က လာနေသော ချင်စစ်တပ်ဆီသို့ သွားရောက်ပူးပေါင်းကြရာ ချင်စစ်တပ်က တာရင်ဘက်ဆင်တစ်ခုလုံးကို တိုက်ပွဲမရှိ သလောက်ဖြင့် သိမ်းပိုက်နိုင်ကြသည်။ 'ဇူအိုဇောင်တန်' ၏ လက်ထောက်လူများက တာရင်ဘက်ဆင် ဗြူများအား ချင်အာဏာပြန်ပေးသောအခါ အော်တိုမန်က ကျဆုံးသွားသော ဇော်ဘွားနိုင်ငံက ဦးဆောင် ကိုယ်စားလှယ်အတော်များကို ခိုလှုံခွင့်ပေးသည်။

အီလီအား ရုရှားတို့ သိမ်းပိုက်ခြင်း

ထိုအချိန်၌ ရုရှားဇာဘုရင်၏ တိုင်းသူပြည်သားများက ရှင်ကျန်းတွင် တွေ့မြင်နေကျလူများ ဖြစ်လာကြသည်။ ၁၈၅၁ ခုနှစ်တွင် ရုရှားကုန်သွယ်မှုကို တရားဝင်မဖွင့်လှစ်မီ ရုရှားမူဆလင်များ အထူးသဖြင့် ဖော်လ်ဂါနှင့် ဆိုက်ဗေးရီးယားမှ တာတာများက ဝာဘာဂါတေနှင့် ရှုလ်ဂျာဇေးများဆီသို့ ကာလကြာရှည် သွားရောက်လည်ပတ်နေကြသည်။ ထိုရုရှားမူဆလင်များက ရှင်ကျန်းသို့ လက်ဆောင် ပဏ္ဍာပေးသောအဖွဲ့များ စေလွှတ်ခွင့်ရရှိသည့် ဗဟိုအာရှက အုပ်ချုပ်သူတစ်ယောက်အား သူတို့လက် အောက်ခံကြကြောင်း ကြေညာခြင်းက ရုရှားမူဆလင်များအတွက် လုပ်ရိုးလုပ်စဉ်တစ်ခုဖြစ်လာသည်။ ၁၈၂၀ ပြည့်နှစ်များက ပြန်လည် ပြောပြချက်တစ်ခုက ဤလှည့်စားမှုများကို ကာဇက်ဆူလ်တန်များက လွယ်ကူချောမွေ့အောင် ပြုလုပ်ပေးပုံကို ရှင်းပြနေသည်။ 'သူတို့ရဲ့ ကိုယ်ပိုင်နာမည်တွေနဲ့ ဂူဂျာကို မလာနိုင်ကြတဲ့ ကျွန်တော်တို့ရဲ့ ကုန်သည်တွေက တာရှ်ကင်နိုင်ငံသားတွေအဖြစ် နာမည်အတူတွေကို ယူကြတယ်။ အဲဒါကို ကာဇက်ဆူလ်တန်တွေက မှန်ကန်ကြောင်း သက်သေခံကြတယ်။ သူတို့က သူတို့ရဲ့စာတွေထဲမှာ ကုန်သည်ခရီးသွားယာဉ်တန်းဟာ ကာဇက်အာဏာပိုင်တွေကို နာခံကြောင်း ဖော်ပြကြတယ် ။' ၁၈၄၅ ခုနှစ်တွင် ရုရှားအထူးသံတမန်တစ်ယောက်က ဝာဘာဂါတေသို့ ရောက်သော အခါ သူက သူမည်သူမည်ဝါဖြစ်ကြောင်း ထုတ်ဖော်ပြောသည်။ ရှင်ကျန်းအရာရှိများက သူ့ကို နှင်ထုတ်မည့်အစား ချစ်ကြည်ရင်းနှီးစွာ ကြိုဆိုပြီး ကုန်သွယ်ယာဉ်တန်းများကို ဆက်လက်စေလွှတ်၍ ရုရှားကို အားပေးအားမြှောက် လုပ်သည်။

မူဆလင်ပုန်ကန်ထကြွမှုဖြစ်ပေါ်ချိန်၌ ရုရှားဟာ ၎င်း၏ကောင်စစ်ဝန်များကို ရုပ်သိမ်းခြင်းနှင့် ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ဂူဂျာနှင့် 'တာဘာဂါတေ' တို့တွင် ၎င်း၏ ကုန်သွယ်နေရာများ ဆုံးရှုံးခြင်းတို့က ဇာဘုရင်၏ ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးအကျိုးစီးပွားများကို ထိုးနှက်ချက်တစ်ခုအဖြစ် ထွက်ပေါ်လာသည်။ ကိုကန့်ထဲက ရှုရှားရန်သူများနှင့် အဆက်အသွယ်ရှိသော အစ္စလာမ်နိုင်ငံတစ်ခု ကက်ရှိုဂါတွင် ပေါ်ထွက်လာခြင်းကလည်း စိုးရိမ်ပူပန်စရာကိစ္စတစ်ခု ဖြစ်သည်။ ဗြိတိသျှတို့က သူတို့၏ အိန္ဒိယနယ်စပ်ကို အနောက်ဘက်ဆီသို့ ချဲ့ထွင်၍ 'ယာကွတ်ဘက်' ၏ ချိန်မှုကို အခွင့်ကောင်းယူနိုင်သောကြောင့်ဖြစ်သည်။ ထိုအတောအတွင်း၌ ကာဇက် လှည့်လည်သွားလာကြသူများက ဥပဒေမဲ့သော ပတ်ဝန်းကျင်ကို အမြတ်ထုတ်ပြီး ယခင်က ချင်ပိုင်နက်နယ်မြေဖြစ်သောနေရာမှ ရှုရှားကုန်သည်ယာဉ်တန်းများကို တိုက်ခိုက်သည်။ ရှင်ကျန်းထဲက အဖြစ်အပျက်များကို လေးလေးနက်နက် စဉ်းစားကြည့်လျှင် ရှုရှားအရာရှိများက ဗဟိုအာရှတွင် ရှုရှားတိုးတက်ရန်အတွက် ရေရှည်ရှုထောင့်အမြင်ဖြင့် ထိုကဲ့သို့ ပြုလုပ်ခြင်းဖြစ်သည်။ အီလီတောင်ကြားက ခြောက်သွေ့သော ဆီမီရီချီစတက်မြက်ခင်းတွင် စိုက်ပျိုးနိုင်သော အိုအေစစ်တစ်ခု ထောက်ပံ့ပေးသည်။ ၎င်းက ရှုရှားတာကစွတန်၏ များစွာသော အစိတ်အပိုင်းကို ရိက္ခာပေးနိုင်သော စိုက်ပျိုးမြေတစ်ကွက် ဖြစ်သည်။ ရှုရှားစီမံအုပ်ချုပ်သူများက သူတို့၏ ယဉ်ကျေးအောင် ပြုလုပ်ခြင်းပုံစံက ဒေသခံမူဆလင်များကို ချင်အင်ပါယာထောက်ပံ့ပေးသော တစ်စုံတစ်ရာထက် ပိုမိုကောင်းမွန်သည်ကို ခံစားမိကြသည်။ ဂျန်ဂါရီယာနှင့် ကာဇက်စတက်မြက်ခင်းကို ဆက်သွယ်ထားသော ကျယ်ပြန့်သည့်လမ်းမက သဘာဝနယ်စပ်များကို ယုံကြည်သော လူများကို ဒုက္ခပေးသည်။ အကြောက်အရှံ့ကင်းသော ရှုရှားကိုလိုနီများက အီလီမြောက်ဘက်က တောင်များထဲတွင် အခြေချနေကြပြီးဖြစ်ကာ အင်ပါယာစစ်တပ်ထဲနှင့် ပထဝီဒေသဆိုင်ရာ အသိုင်းအဝိုင်းများထဲမှ လူများစွာတို့က တရုတ်တာကစွတန်အစိတ်အပိုင်းတစ်ချို့ ရှုရှားပိုင်ဖြစ်လာရန်မှာ အချိန်ပိုင်းသာလိုတော့ကြောင်း ခံစားမိကြသည်။

၁၈၇၁ ခုနှစ်တွင် ရှုရှားအရာရှိများက တာရန်ချီဆူလ်တန်၏ ပိုင်နက်နယ်မြေကို ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်ရန် လူသတ်မှုဖြင့် စွပ်စွဲခံရသော ရှုရှားနိုင်ငံသားကာဇက်တစ်ယောက် တာချီပိုင်နက် နယ်မြေထဲ ထွက်ပြေးလာခြင်းကို အခွင့်ကောင်းယူသည်။ ခိုလှုံလာသော မွန်ဂိုအလံကိုင်တပ်သားများဖြင့် အားဖြည့်ထားသော ဗိုလ်ချုပ် 'ကော်ပါကော့စကီ' (General Kolpakovskii) ၏ ကော့ဆက်တိုက်ခိုက်ရေးတပ်ဖွဲ့က ရက်သတ္တပတ် (၆) ပတ်ကြာသောစစ်ဆင်ရေးတွင် ခုခံမှုအနည်းငယ်ကိုသာ တွေ့ကြုံရင်ဆိုင်ရသည်။ ဇူလိုင်လ (၃) ရက်နေ့ညတွင် ဖြုတ်ချခံရသော ဆူလ်တန်အဘူလ်အလာ (Sultan Abu'l-Ala) က သူ၏ တော်ဝင်အဆောင်အယောင်များဖြစ်သော ဓားစာစ်လက်၊ ပိုးထည်ထီးတစ်လက်နှင့် ဘာသာစကားသုံးမျိုးပါသော ဆီးလ်တံဆိပ်တို့နှင့်အတူ ဂူဂျာမူဆလင်မြို့တော် (Ghulja) ၏ တံခါးပေါက်လေးပေါက်သော့တံများကို 'ကိုလ်ပါကော့စကီ' အား လွှဲပြောင်းပေးသည်။ စုရုံးနေကြသောဒေသခံလူများကို 'ကိုလ်ပါကော့စကီ' က တောင်ကြားထဲက ပြည်သူများအကြား အမြဲတစေ စစ်ဖြစ်နေခြင်းကို အဆုံးသတ်ရန် သူရောက်ရှိလာ ခြင်းဖြစ်ကြောင်း ကြေညာသည်။ ကမ္ဘာကြီးကို ရှုရှားက ရှင်ကျန်းတစ်ရလုံးကို ငြိမ်းချမ်းစေရန်အတွက် ချင်ကို လိုအပ်နေသမျှ ကာလပတ်လုံး အီလီကို သူတို့ ထိန်းသိမ်းထားမည်ဟု ကြေညာသည်။ ဤအရာက 'ချင်' မည်သည့်အခါမျှ အောင်မြင်ပြီးမြောက်လိမ့်မည်မဟုတ်ဟု လူများစွာတို့ ယုံကြည်နေကြသော တစ်စုံတစ်ရာဖြစ်သည်။ ဤသို့ဖြင့် သံတမန်ရေးရာသမိုင်းတွင် 'အီလီအကြပ်

mgyoe.com

တာရန်ချီပလီနှင့်အတူဂူဂျာမူဆလင်မြို့တော် (Ghulja) မြင်ကွင်း

(Photo graph by E. Delmar Morgan. Royal Geographical Society rgs029449.)

အတည်း (III Crisis)အဖြစ် သိရှိကြသော ဆယ်စုနှစ်တစ်ခုကြာသော ရုရှားအုပ်ချုပ်မှု အိလိဋ် အစပြုသည်။

ရုရှားတို့က တာရန်ချီဆူလ်တန်ကို 'ဗာနိုင်း' (Vernyi) ဆီသို့ နှင်လွှတ်သော်လည်း သူတို့က သူ၏လူယုံတော်များအကြားတွင် ပူးပေါင်းကြမည့်သူများကို ရှာဖွေကြသည်။ ရုရှားကျူးကျော်တိုက် ခိုက်မှုမတိုင်မီ၌ ကေရာဇ်၏ အထူးသံတမန် 'ဘာရွန်ဗွန်ကော်လ်ဘာ' (Baron von Kaulbars) က တာရန်ချီနန်းတော်ဆီသို့ သံတမန်ခရီးသွားခဲ့သည်။ ဆူလ်တန်၏ အုပ်စိုးမှုနယ်မြေထဲသို့ အဝင်အထွက် ခရီးသွားရာတွင် 'ဘူရှီရီခေါဖီ' (Bushri Khaufi) ဟုလည်း သိရှိကြသော 'ဘူရှီရီဂျလီလော့' (Bushri Jalilov) ဟု ခေါ်သော လူတစ်ယောက်က သူ့နောက်သို့ အစောင့်အရှောက်လိုက်ပါသည်။ 'ဘူရှီရီ' က ဆူလ်တန်နန်းတော်ထဲက ထင်ရှားသော နန်းတွင်းအဖွဲ့ဝင်တစ်ယောက်ဖြစ်ပြီး ကြွယ်ဝချမ်းသာသော ကုန်သည်တစ်ယောက်လည်း ဖြစ်သည်။ သူတို့ခွဲခွာကြသောအခါ 'ကော်လ်ဘာ' က သူ၏ အစောင့် အရှောက်ကို အဝေးကြည့်မှန်ပြောင်းတစ်လက် လက်ဆောင်ပေးသည်။ သူ၏ ရန်သူများကို အဝေးမှ သူ ရှာဖွေနိုင်ရန်အတွက် ဖြစ်သည်။ ၎င်းက အရိပ်အမြွက်ပြခြင်းဖြစ်ပြီး 'ဘူရှီရီ' က ၎င်းကို ယူသည်။

(၆) လကြာပြီးနောက် ရုရှားတို့က ဆူဒင်မြို့ကို သိမ်းပိုက်၍ ဂူဂျာကို တိုက်ခိုက်ရန် ပြင်ဆင်သောညတွင် 'ဘူရှီရီ' က ထွက်လာပြီး 'ဗိုလ်ချုပ်ကော်ပါကော့စကီ' နှင့် တွေ့ဆုံ၍ မြို့တော်မှာ အကာအကွယ်မဲ့နေကြောင်းနှင့် တာရန်ချီတို့ လက်နက်ချတော့မည်ဖြစ်ကြောင်း သတင်းပေးသည်။ ရုရှားများက သူတို့၏ လူကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။

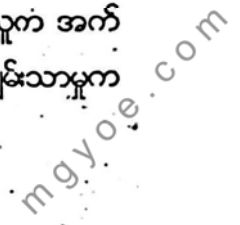
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ရုရှားသိမ်းပိုက်မှုက ဆူလ်တန် 'အဘူလ်အလာ' ၏ အုပ်ချုပ်ရေးကို ကိုယ်ပိုင်စီမံအုပ်ချုပ်သော ဇာဘုရင်၏ စနစ်ဖြင့် အစားထိုးသည်။ ကန်တုန်ခေါင်းဆောင်များက တာရန်ချီကန်တုန် (၃) ယောက်ကို ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲကြပြီး သူတို့အောက်တွင် ကျေးရွာအသီးသီးအတွက် ရွာသူကြီးများရှိကြသည်။ အလားတူရုံးများက အီလီတောင်ကြား အမျိုးမျိုးသော ကာဇက်၊ ဒန်ဂန်နှင့် အခြားပြည်သူများအတွက် ရှိကြသည်။

နယ်စပ်ကူးသန်းရောင်းဝယ်ခြင်းနှင့် ချမ်းသာကြွယ်ဝလာခြင်း

ချင်အုပ်ချုပ်ရေးပြုကွဲကျခြင်းနှင့် မြောက်ဘက်မှ ရုရှားခံတပ်များနှင့် ဆက်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းများ ချဉ်းနင်းဝင်ရောက်ခြင်းတို့ကြောင့် ရှင်ကျန်းမှ မူဆလင်ကန်သည်များက နောက်ကျကျန်နေသော တောင်-မြောက်ကန်သွယ်ရေးကွန်ရက်ကို ပြန်လည်ရှင်သန်အောင် ပြုလုပ်ကြပြီး ၎င်းကြောင့် ဂျန်ဂါမွန်ဂိုများလက်အောက်တွင် သူတို့ အကျိုးအမြတ်ရရှိကြသည်။ (၁၈) ရာစုနှစ် အလယ်ပိုင်း မတိုင်မီအထိ 'တာရင်ဘက်ဆင်' ကန်သည်များက ရုရှားနှင့် တရုတ်တို့ ပိုင်နက်နယ်မြေ ဆက်သွယ်ပေးသော တောင်-မြောက်ကန်သွယ်ရေးတွင် အရေးကြီးသောနေရာတစ်ခုကို ရယူထားကြသည်။ သို့သော် ၁၇၅၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ဂျန်ဂါပြည်တွင်းစစ်များနှင့် ချင်ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုတို့က အကျိုးအမြတ်ရှိသော ဤလုပ်ငန်းကို အဆုံးသတ်ခဲ့သည်။ ရုရှားအကောက်ခွန်မှတ်တမ်းက (၁၇) ရာစုနှစ်နှင့် (၁၈) ရာစုနှစ်များတွင် တာကစ္စတန်မှ ရုရှားသို့ တင်ပို့သောလူကြိုက်အများဆုံး ပို့ကန်များထဲမှ တစ်ခုက ယာကန်အထည်အလိပ်ဖြစ်သည်ဟု ဖော်ပြသည်။

'ချင်' ဝင်ရောက်တိုက်ခိုက်မှုဖြစ်ပြီးနောက်တွင် အချို့သောဒေသခံများက စားကုန်သောက်ကုန် ရောင်းချခြင်းလုပ်ငန်းတွင် အခွင့်အရေးတစ်ခုကို တွေ့ရှိကြသည်။ သို့လင့်ကစား ရှင်ကျန်းတွင် သူတို့ နေရာတကျဖြစ်လာကြသည်နှင့်တစ်ပြိုင်နက် ချင်စစ်တပ်က တရုတ်နှင့် ဒန်ဂန်ကန်သည်များကို သူတို့၏ ကွန်ရက်အား ဂန်ဆူနှင့် မွန်ဂိုလီးယားမှ ရှင်ကျန်းထဲသို့ ချဲ့ထွင်ခွင့်ပြုခြင်းဖြင့် ၎င်း၏ လိုအပ်ချက်ကို အများအားဖြင့် ဖြည့်ဆည်းပေးသည်။ ချင်နန်းတော်သို့ အချိန်မှန်သွားရောက်အစားဝင်ရန် တာဝန်ရှိသော မူဆလင်များမတ်အနည်းငယ်က ရောင်းကုန်ပစ္စည်းများကို ဗြူတော်တွင် ရောင်းချရန် သူတို့နှင့်အတူ သယ်ဆောင်သွားကြသည်။ သို့သော် လက်ဆောင်ပဏ္ဏာဆက်သွင်း ကန်သွယ်မှုပြုလုပ်သော ဤပုံစံကို မူဆလင်အများစုက မရွေးချယ်ကြချေ။ (၁၈) ရာစုနှစ် ကုန်ဆုံးခါနီး၌ လုံခြုံရေးဆိုင်ရာ စိုးရိမ်ပူပန်မှုများ မြင့်တက်လာသောအခါ ရှင်ကျန်းမှ အနောက်သို့ ထွက်ကြမည့် ဒေသတွင်းကန်သွယ်ယာဉ်တန်းများအပေါ် တင်းကြပ်သော စည်းကမ်းများ ချမှတ်သည်။ ရလဒ်အဖြစ် အနောက်ဖက်နှင့် အရှေ့ဖက်သို့ ခရီးဝေးသွားရသော ကန်သွယ်မှုတွင် အင်ဒီဂျာနီနှင့် ဒန်ဂန်တို့ ယှဉ်ပြိုင်ရန်အတွက် ကက်ရှိုဂါရီတို့တွင် နယ်ပယ် အနည်းအကျဉ်းသာ ရှိသည်။ ဇာဘုရင်၏သူလျှို့ 'ချိုကန်ဗာလီခါနော့' (Chokan Vallikhanov) က ၁၈၅၀ ပြည့်နှစ်များတွင် ကက်ရှိုဂါသို့ အလည်အပတ်သွားသောအခါ ရှင်ကျန်းတွင် အမြတ်အစွန်း အတွက် မြေယာရောင်းဝယ်ခြင်းမရှိသည်ကို သတိပြုမိသည်။ ကက်ရှိုဂါခရိုင်ထဲက အချမ်းသာဆုံးလူက အက်တွတ်ရှိတွင်ရှိသော 'ဆာတုတူဂါခန်ဗိဗွန်' ၏ ဘာသာရေးခေါင်းဆောင်ဖြစ်ပြီး သူ၏ ကြွယ်ဝချမ်းသာမှုက

ဘာသာရေးလှူတန်းမှုများမှ ရရှိသည်။

ကက်ရှ်ဂါရီကုန်သည်များက ပုန်ကန်ထကြွမှုကို အခွင့်ကောင်းယူပြီး ‘ဗာညီ’နှင့် ‘ကိုပါ’ (Vernyi (founded 1854) and Kopal (1847)) ကဲ့သို့သော ရုရှားခံတပ်များမှတစ်ဆင့် ‘နော်ဂိုရော့’နှင့် ‘အာဘစ်’ (Novgorod and Irbit) တို့၏ အရောင်းအဝယ် ဈေးပွဲတော်များဆီသို့ အဆက်အသွယ်များ တည်ဆောက်ကြသည်။ ၁၈၇၄ ခုနှစ်တွင် ‘ယာကွတ်ဘက်’ ဆီသို့သွားသော ‘ဆာဒေါက်ဂလပ်ဖော့ဆစ်’ (Sir Douglas Forsyth) ၏ မစ်ရှင်အဖွဲ့က ကက်ရှ်ဂါရီဈေးတွင် အင်ဒီဂျာနီတို့က လွှမ်းမိုးကြီးစိုးနေဆဲဖြစ်သည် ကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ သို့သော် သူတို့က ကက်ရှ်ဂါရီများနှင့် ယှဉ်ပြိုင်နေကြရသည်။ ကက်ရှ်ဂါရီတွင် ဗြိတိသျှတို့ ပြုစုထားသော အချမ်းသာဆုံးလူစာရင်းက အချမ်းသာဆုံးလူ (၁၅) ယောက်ထဲတွင် (၁၀) ယောက်က အင်ဒီဂျာနီများဖြစ်ပြီး (၅) ယောက်က ဒေသခံလူများဖြစ်သည်ကို ပြသနေသည်။ အချမ်းသာဆုံးလူ (၁၅) ယောက်ထဲမှ အတော်များများက ရုရှားပိုင်နက်နယ်မြေထဲတွင် စခန်းချနေသော အံလုပ်သမားများရှိကြသည်။ အထည်အလိပ်က ရှင်ကျန်း၏ အဓိကပို့ကုန်များထဲ တွင် ပါဝင်သည်။

ဒေသခံလူများက ရုရှားကုမ္ပဏီများနှင့် ချင်စစ်တပ်အကြား လုပ်ငန်းကိစ္စ ဆောင်ရွက်မှုများတွင် ပါဝင်လာကြသောအခါ ရုရှားကူးသန်းရောင်းဝယ်မှုက ဒေသခံလူများကို အမြတ်အစွန်းအများဆုံး အခွင့်အလမ်းပေးသော နေရာမှာ ရှင်ကျန်းမြောက်ပိုင်းဖြစ်သည်။ ၁၈၇၅ ခုနှစ်တွင် ချင်တပ်ဖွဲ့များက ဂန်ဆူကို ငြိမ်သက်အောင်လုပ်ပြီး နန်းတော်က ရှင်ကျန်းထဲသို့ ထိုးစစ် ဆက်လက်ဆင်နွှဲသင့်သလား (သို့မဟုတ်) ၎င်း၏ ရှားပါးသောအရင်းအမြစ်များကို တရုတ်ပြည်၏ ရေကြောင်းကာကွယ်ရေးဆီသို့ လမ်းကြောင်းပြန်ပြောင်းသင့်သလားနှင့်ပတ်သက်၍ အချေအတင်ဆွေးနွေးနေသည်။ ‘ယန်ဖို’ တွင် အခြေစိုက်နေသော ‘ဇူအိုဖောင်တန်’ (Zuo Zongtang) က တရုတ်ပြည်၏ အနောက်မြောက်ဖျားဆီသို့ စစ်တပ် တစ်တပ် ပေးပို့ရမည့်ပြဿနာနှင့် ရင်ဆိုင်နေရသည်။ ‘ရှန်ဖီ’ တွင်ရှိသော ‘ဂရန်နာရီ’နှင့် အင်နာ မွန်ဂိုလီးယားတို့က ရိက္ခာလျော့နည်းနေကြပြီး ဂန်ဆူဆီသို့ သီးနှံတင်ပို့ခြင်းက နှေးကွေးကာ ကုန်ကျစရိတ် ကြီးမားနေသည်။ သူက နန်းတော်ကို ဆက်သက်တိုက်ခိုက်ရန် တိုက်တွန်းသော်လည်း သူ၏ ရိက္ခာလျော့နည်းမှုကြောင့် မဖြစ်နိုင်သည်ကို သိရှိရလိမ့်မည်။ ဤအခြေအနေ၌ ဖြေရှင်းချက် တစ်ခုက ဖြစ်နိုင်ဟန်မတူသောနေရာမှ ပေါ်ထွက်လာသည်။ ၎င်းက ဂန်ဆူကို ဖြတ်၍ ဆိုက်ဘေးရီးယား ဆီသို့ ပြန်လာနေသော ရုရှားသိပ္ပံပညာနှင့် ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးဆိုင်ရာ မစ်ရှင်အဖွဲ့တစ်ဖွဲ့ဖြစ်သည်။ ဤမစ်ရှင်အဖွဲ့ကို တရုတ်ပြည်အနောက်ဘက်သို့ ကုန်သွယ်လမ်းကြောင်းအသစ် ရှာဖွေနေသော ‘လက်မနစ် ကာနယ်ဆိုစ်နိုစကီ’ (Lieutenant Col o nel Sosnovskii) က ဦးဆောင်သည်။ ၎င်းကို စီစဉ် ကြီးကြပ်သူများထဲတွင် ဆိုက်ဘေးရီးယားကုန်သည်များ ပါဝင်ကြသည်။ ဆိုက်ဘေးရီးယားကုန်သည်များက တရုတ်ပြည်အတွင်းပိုင်းတွင် အဆက်အသွယ်များ တည်ဆောက်ရန် အီလီတွင် ရုရှားခြေကုတ်စခန်း တည်ဆောက်ရန် မျှော်လင့်ခဲ့ကြသည်။

သို့စေကာမူ ‘ဆိုစ်နိုစကီ’ ၏ မစ်ရှင်အဖွဲ့မှာ ၎င်း၏ ကြိုးစားအားထုတ်မှုအတွက် ပြသစရာ အနည်းငယ်သာ ရရှိသည်။ အရောင်းအဝယ်သဘောတူညီချက်များနှင့်ပတ်သက်၍မူ မစ်ရှင်အဖွဲ့မှာ ရုရှားပြည်သို့ လက်ချည်းပလာဖြင့် ပြန်လာရသည်။ ဆိုက်ဘေးရီးယားတွင် စိတ်အားထက်သန်စရာ

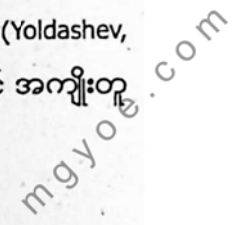
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ingyoe.com

ကောင်းသော ရင်းနှီးမြှုပ်နှံမှုများ စောင့်နေကြသောကြောင့် 'ဆိုဗီယက်' က လန်ဒန်တွင် အရဲစွန့်ကြည့်သည်။ သူ၏အပေါင်းအဖော်များကို သတင်းပေးခြင်းမရှိဘဲ သူက တစ်ညနေတွင် 'ဇူအိုဇောင်တန်' နှင့် တွေ့ဆုံပြီး ဆိုက်ဘေးရီးယားမှ အသီးအနှံများကို ချင်စစ်တပ်ဆီသို့ သင်္ဘောတင်ပို့ရန် သင်္ဘောတူစာချုပ် တစ်ခုကို စေ့စပ်ညှိနှိုင်းသည်။ ၁၈၇၅ ခုနှစ်တွင် တန် (၁,၀၀၀) တင်ပို့ရန်ဖြစ်ပြီး ၎င်းက ၁၈၇၆ ခုနှစ်၏ တစ်ဝက်လောက်သာ ရှိသည်။ ရိက္ခာပစ္စည်းများအတွက် ငွေပေးချေရန် 'ဇူအို' က ရှန်ဟန်တွင် ရှိသော သူ၏ ဘဏ္ဍာရေးမှူးများကို ဟောင်ကောင်နှင့် ရှန်ဟိုင်းဘဏ်လုပ်ငန်းကော်ပိုရေးရှင်းနှင့် ချေးငွေစာချုပ်များချုပ်ဆိုရန် ညွှန်ကြားသည်။ 'ဆိုဗီယက်' က အရောင်းအဝယ်နှင့်ပတ်သက်၍ ကျေနပ်သည်။ 'ဇူအို' ကလည်း ဈေးနှုန်းနှင့်ပတ်သက်၍ အလားတူ ကျေနပ်သည်။ အရောင်းအဝယ်ကိစ္စ ပြီးစီးသည့် မြန်နှုန်းနှင့် ၎င်း၏ နိုင်ငံရေးသဘောသက်ဝင်မှုများက စူးစမ်းရှာဖွေရေးအဖွဲ့ဝင်တစ်ချို့ကို စိုးရိမ်ပူပန်စေသည်။ သူတို့က တရုတ်စစ်သားများကို ရိက္ခာထောက်ပံ့ပေးခြင်းသည် တရုတ်ပြည်အနောက် မြောက်ဘက်က သွေးထွက်သံယိုဖြစ်မှုကို အချိန်ကြာရှည်စေပြီး နောက်ဆုံး၌ ရုရှားကို အီလိဗွ် ၎င်း၏ လတ်တလော သိမ်းယူမှုများကို လက်လွှတ်စေရန် တွန်းအားပေးလိမ့်မည်ဟု ကျိုးကြောင်းသင့် ပြောကြသည်။ သူတို့ ရုရှားသို့ ပြန်ရောက်ကြသည်နှင့်တစ်ပြိုင်နက် မစ်ရှင်အဖွဲ့မှ သိပ္ပံပညာရှင်က မအောင်မြင်သော တရုတ်ပြည်ခရီးဟု ခေါင်းစဉ်ရှိသော ဆောင်းပါးတစ်စောင်ရေးသားပြီး 'ဆိုဗီယက်' ကို တိုက်ခိုက်သည်။ သူက ဆောင်းပါးထဲတွင် အငြင်းပွားဖွယ်ကောင်းသော 'ဇူအိုဇောင်တန်' နှင့် လက်မှတ်ရေးထိုးသော သီးနှံသင်္ဘောတူစာချုပ်မိတ္တူတစ်စောင်ကို ထည့်သွင်းခဲ့သည်။

အရောင်းအဝယ်ထဲတွင် 'ဆိုဗီယက်' ၏ အဓိကပူးပေါင်းကြံစည်သူက တွမ်မြို့ (Tomsk) က ကုန်သည်တစ်ယောက်ဖြစ်သော 'အီဗန်ဖီအိုဒိုရောဗစ် ကာမင်စကီ' (Feodorovich Kamenskii) ဖြစ်သည်။ 'ကာမင်စကီ' က တရုတ်ပြည်အနောက်ဘက်ထဲသို့ ကုန်းလမ်းဖြင့် ကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးပြုလုပ်ရန် 'ဆိုဗီယက်' ကဲ့သို့ စိတ်အားထက်သန်ပြီး ကနဦး၌ သူ၏ အလားအလာများနှင့်ပတ်သက်၍ အလွန် အကောင်းမြင်နေသည်။ 'တရုတ်စစ်ကြောင်းတစ်ခုလုံးအတွက် စားသုံး သီးနှံထောက်ပံ့ပေးဖို့က အခု ကျွန်တော်လက်ထဲမှာ ရှိနေတယ်' ဟု သူက ၁၈၇၆ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလတွင် တာကစ္စတန်အရာရှိများကို ကြွားဝါသည်။ ရိက္ခာပေးဖို့ကို သူအပြီးမသတ်ခင်၌ သူက စိန်ပီတာစဘတ်ကို ချင်ကေရာဇ်ဆီမှ စီးပွားရေးခွင့်ပြုချက်အသစ်များရယူရန် တိုက်တွန်းသည်။

'ကာမင်စကီ' က ယုံကြည်စိတ်ချနေသော်လည်း လိုအပ်သောသီးနှံအရေအတွက်ကို ဆိုက်ဘေးရီးယားတွင် အလွယ်တကူ မရရှိပေ။ 'ဂျန်ဂါရီးယား' (Junggharia) တွင် လှည့်လည် သွားလာနေကြသော ဒန်ဂန်များက သူ၏ ပထမဆုံးကုန်သွယ်ယာဉ်တန်းကို တိုက်ခိုက်ကြသည်။ သူက ဤအတားအဆီးများကို တုံ့ပြန်သောအားဖြင့် သူ၏လှုပ်ရှားဆောင်ရွက်မှုကို တောင်ဘက်၊ 'ဂူဂျာ' ဆီသို့ ရွှေ့ပြောင်းသည်။ ထိုနေရာတွင် ဈေးများက ကုန်ပစ္စည်းများ ကောင်းကောင်းသိုလှောင်ထားကြသည်။ 'ဘူရှီရီ အက်ဆာကာ' (Bushri Aqsaqal) က ဒေသတွင်း သီးနှံဈေးကွက်ထဲသို့ 'ကာမင်စကီ' ဝင်ရောက်ခြင်းကို လွယ်ကူချောမွေ့အောင် လုပ်ပေးသည်။ ဘူရှီရီမှတစ်ဆင့် ရုရှားလူက 'ဗာလီဘေး' (Vali Bay (Yoldashev, also known as Vali Akhun)) ဟုအမည်ရှိသော လှည်းရောင်းချသူ ကက်ရှီဂါရီတစ်ယောက်နှင့် အကျိုးတူ

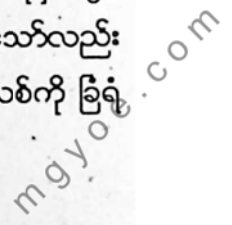
ချင်ပိုင်ချုပ် "ဇူအိုဇောင်တန်" (Zuo Zongtang)

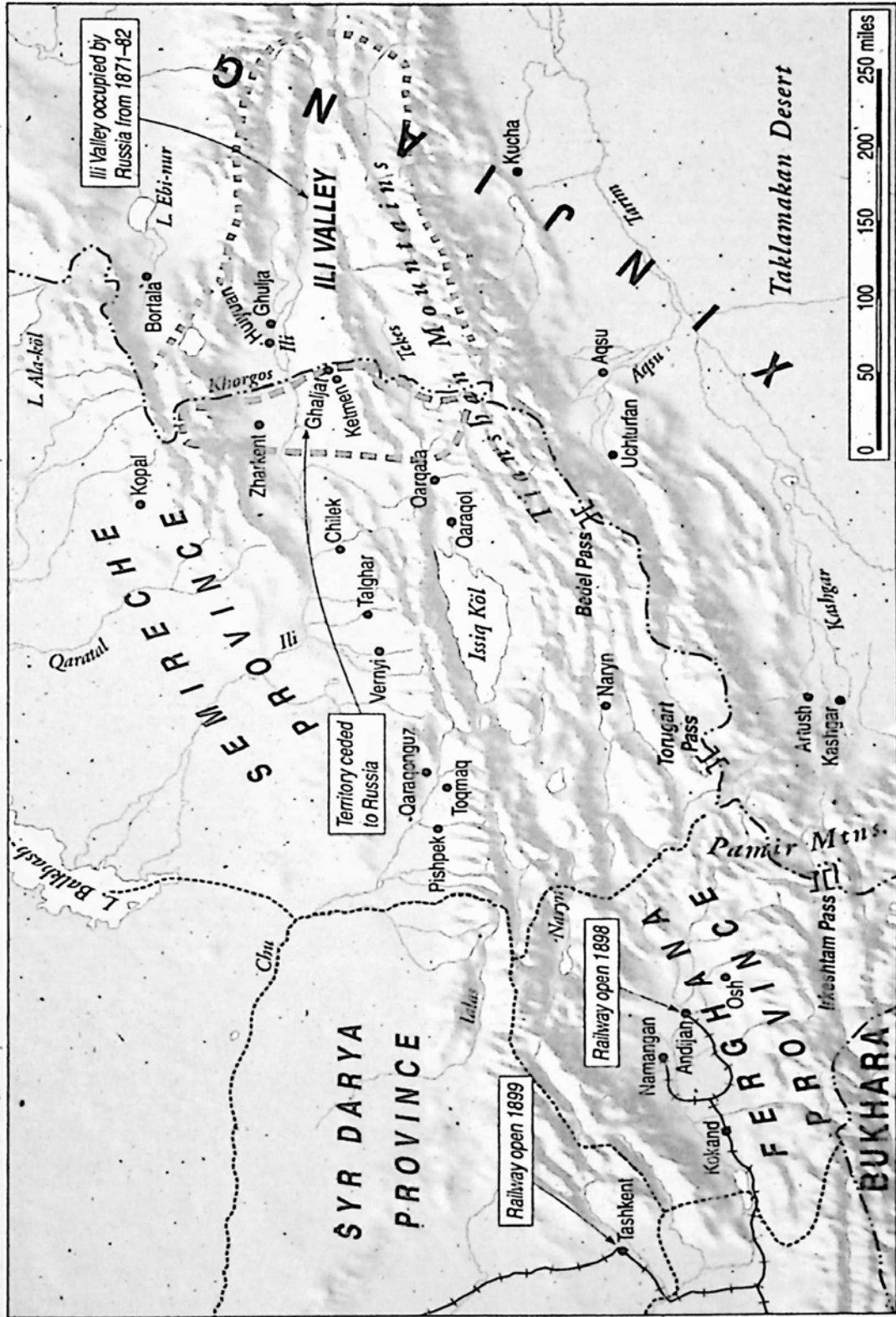
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ဖက်စပ်အလုပ်လုပ်ကိုင်သည်။ သီးနှံနှင့် သယ်ယူပို့ဆောင်ရေးရှိနေပြီး ဆာလော့ဒ်နေသော ချင်စစ်သားများက မာနက်တွင်ရှိသော လမ်းမကြီးနှင့် ခပ်လှမ်းလှမ်းတွင် စခန်းချနေကြသောကြောင့် 'ကာမင်စကီ'၊ 'ဘူရှီရီ'နှင့် 'ဟလီဘေး'တို့မှာ ကြီးမားသည့်အမြတ်အစွန်းတစ်ခု ရရှိမည့်အနေအထား ရှိနေကြသည်။ 'ဇူအို'၏ အရာရှိ 'မန်ချူးဂျင်ရှန်' (Manchu Jin-shun, 1831-1886) နှင့် သူတို့က မူလကန်ထရိုက်စာချုပ်ဈေးနှုန်းထက် ပိုမိုသက်သာသော ဈေးနှုန်းဖြင့် သီးနှံ တန် (၅,၀၀၀) အတွက် အရောင်းအဝယ်အသစ်တစ်ခု ပြုလုပ်ကြသည်။ ပြန်လည်ပြောပြချက်တစ်ခုအရ 'ကာမင်စကီ'က သီးနှံများကို ဒေသတွင်းဈေးကွက်၌ တစ်တင်းလျှင် (၁၅) ကာပက်ဈေးနှုန်းဖြင့် ဝယ်ယူပြီး မာနက်တွင် ရှိသော ချင်စစ်တပ်ကို (၈) ဂူဘယ်ဈေးနှုန်းဖြင့် ရောင်းချရာ အမြတ် (၆,၀၀၀) ရာခိုင်နှုန်း ရရှိသည်။ ဂူဂျာသီးနှံ ရောင်းဝယ်မှုတွင် အဓိကကြားလူတစ်ယောက်အဖြစ် 'ဟလီဘေး'က မကြာခင်၌ မြို့ထဲတွင် အချမ်းသာဆုံးလူဖြစ်လာသည်။

ရုရှား- ချင်သဘောတူစာချုပ် စေ့စပ်ညှိနှိုင်းမှုများနှင့် အီလီပြန်လည်နလန်ထူခြင်း

ချင်စစ်တပ် ရှေ့သို့တိုးလာသောအခါ ၎င်းက ဒုက္ခသည်အဖွဲ့များကို ရုရှားပိုင်နက်နယ်မြေထဲသို့ မောင်းထုတ်ပြီး အင်ပါယာနှစ်ခုအကြား နိုင်ငံရေးရှုပ်ထွေးမှုများကို ဖန်တီးသည်။ ၁၈၇၃-၁၈၇၈ ဆောင်းရာသီတွင် 'ယာကွတ်ဘက်'အား ထောက်ခံသူ ကိုကန်တိုင်းရင်းသားနှင့် ကက်ရှိုဂါရီ ထောင်ပေါင်းများစွာတို့က လမ်းပေါ်ထွက်ဆန္ဒပြကြသည်။ သူတို့က ဖာဂါနာတောင်ကြားက အရေအတွက် အတန်အသင့်ရှိသော ကက်ရှိုဂါရီရွှေပြောင်းအခြေချပြည်သူများနှင့် ပူးပေါင်းကြသည်။ ဤလူများနှင့်အတူ အဝေးက အခြားလူများလည်း ရှိကြသည်။ သူတို့က ရှန်ဒီနှင့် ဂန်ဆူပြည်နယ်များမှ ဒန်ဂန်မူဆလင်အဖွဲ့များဖြစ်ကြသည်။ သူတို့က ၁၈၆၀ ပြည့်နှစ်များကတည်းက ချင်ကို တိုက်ခိုက်နေခဲ့ကြသော ပြည်သူ့စစ်အကြွင်းအကျန်များဖြစ်သည်။ အုပ်စုတစ်စုက ချင် ဆန့်ကျင်သော တော်လှန်ပုန်ကန်မှု၏ ကျောရိုးဖြစ်ခဲ့သော 'ဆူဖီလီနောင်အဖွဲ့'ဖြစ်သည့် 'ဂျာရီယာ'အဖွဲ့ဝင်များဖြစ်ကြသည်။ သူတို့က အက်ဆူမှ ဘက်ဒဲလ်ပတ်ကို ဖြတ်ကျော်ကြပြီး 'အိုင်ဆစ်ကို' ရေကန် (Lake Issiq Köl) ၏ အရှေ့ဘက်ကမ်းစပ်တွင် ရှိသော 'ကာရာကော်' (Qaraqol (Przhevalsk)) ဆီသို့ သွားကြသည်။ အခြားသူများက တောင်ဘက်ကက်ရှိုဂါဆီသို့ ထွက်ပြေးကြပြီး ထိုနေရာမှ ရုရှားပိုင်နက်ဆီသို့ ဦးတည်နေသော လမ်းကြောင်း (၂) ခုထဲမှ တစ်ခုခုနောက်သို့ လိုက်ကြသည်။ လူနည်းစုတစ်စုက အော့ရှ်နှင့် ဖာဂါနာတောင်ကြားသို့သွားသော အာကက်ရှိုတမ်လမ်း (Irkeshtam road) ကို ရွေးချယ်ကြသည်။ ရှန်ဒီမှ ဒန်ဂန် (၃,၀၀၀) ကျော်ပါဝင်သော အကြီးဆုံးအုပ်စုကမူ နာရင်သို့သွားသော တိုရူပတ်တောင်ကြားလမ်းနောက် လိုက်ကြပြီး နောက်ဆုံး၌ 'အိုင်ဆစ်ကို' ရေကန်အနောက်ဘက်ရှိ 'ချူချိုမ့်ဝမ်း' ဆီသို့ သွားကြသည်။ 'ဇူအိုဇောင်တန်'နှင့် သူ၏ လက်ထောက်လူများက အင်ပါယာနယ်စပ်အထိ ဤဒန်ဂန်များကို လိုက်ဖမ်းကြပြီး သူတို့ကို မူလနိုင်ငံဆီ ပြန်ပို့ရန် တောင်းဆိုကြသည်။ ရှန်ဒီသူပုန်ခေါင်းဆောင် 'ဘိုင်ယန်ဟူ' (Bai Yanhu) (၁၈၈၁ ခုနှစ်တွင် ကွယ်လွန်) သွတ်သွင်းသည့်အတွက် 'ဇူအို'က အထူးတလှယ် မခံချိမခံသာဖြစ်မိသည်။ သို့သော်လည်း ရုရှားက ချင်ကို ပြင်းထန်စွာ ဆန့်ကျင်သောအသိုက်အဝန်းတစ်ခုဖြင့် ၎င်း၏ နယ်စပ်အသစ်ကို ခြံရံ

ရုရှား - တရုတ်နယ်စပ်

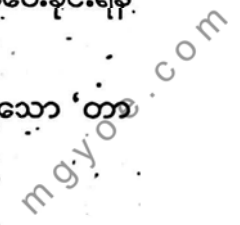
ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

ထားခြင်းအတွက် အကျိုးကျေးဇူးကို တွေ့မြင်ပြီး တရားခံပြန်ပို့ရန် တောင်းဆိုချက်များကို ဆန့်ကျင်သည်။

‘တာရင်ဘက်ဆင်’၏မြို့များမှ ချီတက်လာနေသော ချင်တပ်ဖွဲ့များ၏ လက်ထဲသို့ ကျရောက်နေကြစဉ် ချင်အရာရှိများက ရုရှားသည် ၎င်း၏ ကတိအတိုင်း သိမ်းပိုက်ထားသော အီလီတောင်ကြားကို ပြန်ပေးရမည်ဟု အခိုင်အမာပြောသည်။ စိန့်ပီတာစဘတ်၏ ထိပ်သီးအရာရှိအများစုက ကတိအတိုင်း ပြုလုပ်ဖို့ကို ဆန့်ကျင်ကြပြီး အီလီ၏ကံကြမ္မာနှင့်ပတ်သက်၍ ရုရှားစစ်ဘက်နှင့် သံတမန်ရေးရာအသိုင်းအဝိုင်းထဲတွင် အချေအတင် ဆွေးနွေးမှုများဖြစ်ပေါ်သည်။ အီလီအား ဆက်လက်ရယူထားခြင်းကို ထောက်ခံကြသူများအတွက်မူ တောင်ကြားက ကြွယ်ဝသော တွင်းထွက်ပစ္စည်းများဖြင့် သဘာဝနယ်စပ်တစ်ခု ဖန်တီးပေးနေသည်။ သို့လင့်ကစား ချင်အတွက် ၎င်း၏ကတိကို ရုရှားတို့ ချိုးဖောက်ခြင်းက ပြင်းထန်သော သံတမန်ရေးရာပဋိပက္ခနှင့် တရုတ်ပြည်ထဲက ရုရှားကူးသန်းရောင်းဝယ်ရေးအကျိုးစီးပွားကို ထိုးနှက်ချက်တစ်ခု ဖြစ်ပေါ်စေလိမ့်မည်။ လျော်ကြေးပေးခြင်းကို ထောက်ခံကြသောလူများထဲတွင် လူနည်းစုတစ်စုက များပြားသော လျော်ကြေးပေးမှုအတွက် အပြန်အလှန်အားဖြင့် အီလီတောင်ကြား တစ်ခုလုံးကို ပြန်ပေးရန် ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောကြသည်။ သို့သော် လူများစုက ပိုင်နက်နယ်မြေရယူခြင်းကို သဘောကျကြသည်။ ၁၈၇၉ ခုနှစ်တွင် ဇာဘုရင်၏ စေ့စပ်ညှိနှိုင်းသူများက အခွင့်သာသော လီဟာဒီယာ သဘောတူစာချုပ်ကို ရယူပြီး အီလီတောင်ကြား၏အများစုကို ရုရှားတို့အား လွှဲပေး၍ အီလီတောင်ကြား၏ ကျန်ရှိနေသောအစိတ်အပိုင်းအတွက် ဂူဘယ် (၅) သန်းလျော်ကြေးပေးသည်။ သို့လင့်ကစား ရုရှားများအတွက် အံ့အားသင့်ဖွယ်ကောင်းစွာ ချင်နန်းတော်က သဘောတူစာချုပ်ကို အတည်ပြုရန် ငြင်းဆန်ပြီး ၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်တွင် နှစ်ဖက်စလုံးက စစ်တိုက်ရန် အဆင်သင့်ဖြစ်နေကြသည်။

စိန့်ပီတာစဘတ်နှင့် ဘေဂျင်းအကြား သံတမန်ရေးရာ အငြင်းပွားမှုများက ‘ကာမင်စကီ’၏ သီးနှံအရောင်းအဝယ်နှင့်ပတ်သက်သော ဂူဂျာထဲက ရန်ပွဲများကြောင့် ရှုပ်ထွေးနေသည်။ ချင်အဖွဲ့က ကာလကြာရှည်စွာ ငွေကြေးပြတ်လပ်နေပြီး ဟန်ကို ကာစတန်ဘက်မှ နိုင်ငံခြားငွေလဲလှယ်မှုဖြင့် ကနဦးပေးချေမှုများ ပြုလုပ်သည်။ ‘ကာမင်စကီ’ကမူ သီးနှံများကို အရစ်ကျသာ ပေးပို့နိုင်သည်။ ထို့ကြောင့် နှစ်ဖက်စလုံးက စောဒကတက်စရာအကြောင်းများ ရှိနေကြသည်။ တစ်ချိန်လုံး၌ ချင်စစ်တပ်က ရိက္ခာထောက်ပံ့ရေးလမ်းကြောင်းအသစ်များကို စူးစမ်းရှာဖွေနေပြီး ရုရှားသွင်းကုန်အပေါ် မှီခိုအားထားခြင်းကို လျော့ချနေသည်။ ဂူဂျာတွင်မူ ‘ကာမင်စကီ’၏ ရယူမှုများက သီးနှံဈေးကွက်အပေါ် ဆိုးဝါးသော အကျိုးသက်ရောက်မှုဖြစ်စေပြီး ဈေးနှုန်းများမြင့်တက်ကာ ဆိုးဝါးသောပစ္စည်းပြတ်လပ်မှုများ ဖြစ်ပေါ်သည်။ ၁၈၇၈ ခုနှစ် မတ်လတွင် ဂူဂျာအာဏာပိုင်များက နောက်ဆုံး၌ ချင်ပိုင်နက်နယ်မြေဆီသို့ သီးနှံတင်ပို့ခြင်းကို နှိပ်ကွပ်ပြီး တားမြစ်လိုက်သည်။ အလွန် စိုးရိမ်ပူပန်နေသော ‘ကာမင်စကီ’က ‘စိန့်ပီတာစဘတ်’သို့ အလျင်စလို သွားရောက်သည်။ သူ၏ သဘောတင်ပို့မှုများကို ဆက်လက်ပြုလုပ်ရန် မေတ္တာရပ်ခံချက်မှာ ဖယ်ချခံရသည်။ မကြာခင်၌ ဒေါသဖြစ်နေကြသော ချင်အရာရှိများက သူတို့ကို ပေးရန်ရှိနေသော သီးနှံများအတွက် ဖိအားပေးရန် သို့မဟုတ် သူတို့၏ ပိုက်ဆံကို ပြန်ပေးခိုင်းရန် ‘ဗညီ’သို့ ရောက်လာကြသည်။

၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်တွင် အီလီတောင်ကြားအား ပြန်ပေးခြင်းကို ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲရသော ‘တာ

ကစွတန်' ဘုရင်ခံချုပ်က ရုရှားပိုင်ပစ္စည်းများအား တန်ဖိုးဖြတ်ရန်နှင့် 'ကာမင်စကီ' အပေးအယူများကို စုံစမ်းစစ်ဆေးရန် ကော်မရှင်တစ်ဖွဲ့ကို ဂျာပန်သို့ စေလွှတ်သည်။ ဤအခြေအနေများတွင် ကုန်သည်က ဂရုဏာသက်စွာ ကြားနာမည့်ပုံ မပေါ်ချေ။ အီလီတောင်ကြားကို ချင်အား ပြန်ပေးခြင်းကို ထောက်ခံသော ရုရှားအရာရှိများထံမှတစ်ချို့က စေ့စပ်ညှိနှိုင်းမှုများထဲက လိုက်နာရမည့်အချက်အဖြစ် 'ကာမင်စကီ' ၏ တာဝန်ရှိမှုများကို တွေ့မြင်ကြသော်လည်း ဆုံးဖြတ်ချက်ကို ဆန့်ကျင်ကြသောလူများက 'ကာမင်စကီ' ၏ သီးနှံတင်ပို့မှုများကို ချင်၏စစ်တပ်က 'ဂျန်ဂါရီယာ' အား ကျော်ဖြတ်၍ လျင်မြန်စွာ ချီတက်လာခြင်းနှင့် ဆက်စပ်ကြသည်။ ၎င်းကြောင့် ရုရှားအနေဖြင့် ကိုယ့်ကားယားအခြေအနေသို့ ရောက်ရှိနေသည်။ ကော်မရှင်က သူ့ကို အပြစ်ရှိသည်ဟု ဆုံးဖြတ်သည်။ နောက်နှစ်တွင် 'ကာမင်စကီ' က ပစ်ရိုပက်၌ ကွယ်လွန်သွားသည်။ ရုရှားအင်ပါယာ၏ ဘဏ္ဍာတော်ဌာနက ချင်အား သူပေးဆပ်ရမည့်အကြွေးများထဲမှ ဂူဘယ် (၄၀,၀၀၀) ကို တာဝန်ယူပြီး လအနည်းငယ်အတွင်း၌ စိန့်ပီတာစဘတ် သဘောတူစာချုပ်ကို လက်မှတ်ရေးထိုးသည်။

အခြေမလုံ ရှုံးနိမ့်မှုတွင် 'ကာမင်စကီ' ၏ ဒေသတွင်းအကျိုးတူလူများဖြစ်ကြသော 'ဘူဂိုရီ' နှင့် 'ဗာလီဘေး' တို့ ပါဝင်ပတ်သက်နေကြပြီး ကော်မရှင်က သူတို့နှစ်ဦးစလုံးကို ဆင့်ခေါ်သည်။ 'ဘူဂိုရီ' က 'ကာမင်စကီ' နှင့် ကန်ထရိုက်စာချုပ်တစ်ခု မပြီးပြတ်ဘဲ ရှိနေပြီး ရုရှားလူက သူ၏ လှည်းများအတွက် 'ဗာလီဘေး' ကို အကြွေးပေးရမည်ဖြစ်သည်။ သို့သော်လည်း အဆုံးသတ်တွင် နှစ်ယောက်စလုံး တစ်စုံတစ်ရာ အရေးယူခြင်း မခံကြရပေ။ ပြိုင်ဘက်အင်ပါယာများက အီလီတောင်ကြားထဲက မူဆလင်များ၏ သစ္စာခံမှုကိုရှိရန် ပြင်ဆိုင်နေကြသဖြင့် 'ဘူဂိုရီ' နှင့် 'ဘာလီဘေး' တို့က ရုရှားများအတွက် 'ကာမင်စကီ' ထက် များစွာ ပိုမိုတန်ဖိုးရှိနေကြသည်။

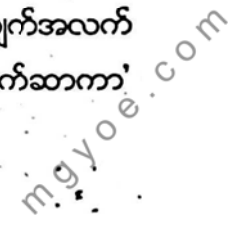
'လီဗာဒီယာသဘောတူစာချုပ်' (Treaty of Livadia) ၏ တတိယစာပိုဒ်က အီလီတောင်ကြား၌ နေထိုင်သူများအနေဖြင့် ဇာဘုရင်၏ နိုင်ငံသားအဖြစ် ရုရှားပိုင်နက်နယ်မြေထဲသို့ ရွှေ့ပြောင်းမလား သို့မဟုတ် ကျင်၏နိုင်ငံသားအဖြစ် ချင်၏နယ်မြေပေါ်တွင် ဆက်လက်ရှိနေမလားဆိုသည်ကို ရွေးချယ်ရန် အတွက် အချိန်ကာလ (၁) နှစ် သတ်မှတ်ပြဋ္ဌာန်းသည်။ တရုတ်ပညာရှင်များက ဤအရာကို အီလီ တောင်ကြားဒေသအား လူဦးရေလျော့ချရန် မကောင်းသော အကြံအစည်အဖြစ် ရှုမြင်ကြသည်။ သို့သော် 'အဲရစ်လိုဟာ' ဆွေးနွေးခဲ့သည့်အတိုင်း အငြင်းပွားနေသော ပိုင်နက်နယ်မြေထဲက နေထိုင်သူ များကို သူတို့၏ အနာဂတ်နိုင်ငံရေးသစ္စာခံမှု ရွေးချယ်ခွင့်ပြုသော အခြေခံသဘောတရားက ဤအချိန် ကာလထဲက သံတမန်အသိုင်းအဝိုင်းတွင် လက်ခံမှုရရှိနေသည်။ အီလီတောင်ကြားအပေါ် ရုရှားတို့၏ ပြုမူဆက်ဆံမှုက အော်တိုမန်အင်ပါယာ၏ အရှေ့ဘက်ပြည်နယ်များဖြစ်သော ကာစ်နှင့် အာဒါဟန် တို့ထဲက ၎င်း၏မူဝါဒကို ထင်ဟပ်ပြနေသည်။ ထိုပြည်နယ်များကို ၎င်းက ၁၈၄၈ ခုနှစ်တွင် သိမ်းပိုက်ခဲ့ သည်။ ထိုနေရာတွင် အော်တိုမန်နိုင်ငံသားများ ဆက်လက်ဖြစ်ချင်ကြသောဒေသခံများကို ထွက်ခွာရန် အချိန်ကန့်သတ်ချက်တစ်ခု ပေးသည်။ အော်တိုမန်နိုင်ငံသားများ ဆက်လက်မဖြစ်ချင်ကြသောလူများက ရုရှားနိုင်ငံသားများ အလိုအလျောက်ဖြစ်လာကြသည်။ အပေးအယူနှစ်ခုစလုံးက ရုရှားကို မျက်နှာသာ ပေးနေသည်။ ကာစ်နှင့် အာဒါဟန်အမှုကိစ္စတွင် အော်တိုမန်ပိုင်နက်နယ်မြေထဲသို့ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချ

သူများကို ရုရှားပိုင်နက်မြေထဲက သူတို့၏ အိမ်များဆီသို့ ပြန်လာခြင်းမှ တားမြစ်သည်။ သို့သော် 'လီဟာဒီယာသဘောတူစာချုပ်' ထဲတွင် ရုရှားက ၎င်း၏ အသစ်စက်စက်ရရှိသော နိုင်ငံသားများသည် ရုရှားနိုင်ငံသားများခံစားရသော အခွင့်ထူးအားလုံးနှင့်အတူ ရှင်ကျန်းသို့ပြန်သွားရန် အခွင့်အရေး ရရှိလိမ့်မည်ဟု အခိုင်အမာပြောသည်။ ဤပြဋ္ဌာန်းချက်က ချင်နန်းတော်က ဆန့်ကျင်ကန့်ကွက်သော 'လီဟာဒီယာသဘောတူစာချုပ်' ထဲက အချက်အလက်များစွာထဲတွင် ပါဝင်ပြီး ၎င်းကို ၁၈၈၁ ခုနှစ်၊ စိန့်ပီတာစဘတ်သဘောတူစာချုပ်ထဲမှ ပယ်ဖျက်ပစ်ကာ ရှင်ကျန်းသို့ ပြန်သွားကြသော ကြားနေရုရှား နိုင်ငံသားများ၏ အဆင့်အတန်းကို အဓိပ္ပာယ် မသေမကွဲထားရှိသည်။ သို့လင့်ကစား အဓိကစာပိုဒ်က ဤကဲ့သို့ ရှိနေသည်။ သဘောတူစာချုပ်၏ တရားဝင် အတည်ပြုချက်အရ ဒေသခံများမှာ ရုရှားပိုင်နက် နယ်မြေထဲသို့ ရွှေ့ပြောင်းမလာ၊ မရွှေ့ပြောင်းဘူးလားဆိုသည်ကို ဆုံးဖြတ်ရန် တစ်နှစ်အချိန် ရရှိသည်။

ချင်၏ လက်တံ့ပြန်မှုကို ကြောက်လန့်ခြင်းက 'တာရန်ချီ' ရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှုကို တွန်းအား ပေးသည်ဟု ရုရှားပညာရှင်များက ကာလကြာရှည်ကျိုးကြောင်းသင့် ပြောခဲ့ကြသည်။ သိမ်းပိုက်ထားသော စစ်တပ်တစ်ခု၏ အလားအလာကြောင့် မူဆလင်များအကြားတွင် ကြောက်ရွံ့ထိတ်လန့်မှု ဖြစ်ရလိမ့်မည်။ စောစောပိုင်း (၅) နှစ်က 'ဇူအိုဇောင်တန်' က 'ဂျင်ရှန်' ကို 'ဂူလီယာ' ၏ အရှေ့ဘက်၌ 'မာနက်' အား တိုက်ခိုက်ရာတွင် သွေးထွက်သံယိုဖြစ်လွန်းမှုအတွက် ပြစ်တင်ကြိမ်းမောင်းခဲ့သည်။ ချင်စစ်သားများကို လစာအစား 'ဂူလီယာ' အား လုယက်ရန် ခွင့်ပြုချက်ပေးထားသည်ဟုသော ကောလဟာလများက ယခုအခါ ပျံ့နှံ့နေသည်။ သို့လင့်ကစား ကောင်းစွာ ဆည်မြောင်းဖောက်ထားသော 'ဂူလီယာ' ပတ်ဝန်းကျင် ကို ခြောက်သွေ့ဖုန်ထူသော အီလီရေအားအောက်ပိုင်းဒေသနှင့် အလဲအလှယ်ပြုလုပ်ခြင်းက တာရန်ချီ လယ်သမားများအတွက် ဆွဲဆောင်မှုရှိသော အလားအလာတစ်ခု မဟုတ်နိုင်ပေ။ ယနေ့အခါတွင် တရုတ်ပညာရှင်များက ရုရှားတွေကို သူတို့၏ ဆန္ဒနှင့်ဆန့်ကျင်လျက် ရှင်ကျန်းမှ ထွက်ခွာခိုင်းသည်ဟု စွပ်စွဲကြသည်။ ဤပြဿနာထဲတွင် ပါဝင်နေကြသော နှစ်ဖက်စလုံးက ဒေသတွင်းနိုင်ငံရေး သက်ဝင် အင်အားကို စေ့စေ့စပ်စပ် ကြည့်ကြသည်။ 'ဂူလီယာ' တွင် 'ဆီမီရီချီ' သို့ ရွှေ့ပြောင်းရန် ဆုံးဖြတ်ချက်က ၁၈၈၁ ခုနှစ်၊ ဇွန်လတွင် တာရန်ချီဘာသာရေးခေါင်းဆောင် ကြီးကြပ်ကွပ်ကဲသော ပြည်သူ့အစည်း အဝေးပွဲတစ်ခု၌ ပြုလုပ်သော စုပေါင်းဆုံးဖြတ်ချက်တစ်ခု ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ဘူဂိုရီနှင့် 'ဗာလီဘေး' တို့ ကဲ့သို့ ဩဇာအရှိန်အဝါရှိသော လူများ၏ အကျိုးကျေးဇူးများကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားလျက် ပြည်သူများ အစုလိုက်အပြုံလိုက်ထွက်ခွာခြင်းကို ပြန်လည်စစ်ဆေးခြင်းက အဓိပ္ပာယ်ရှိသည်။

ရုရှားအရာရှိများက ၎င်း၏ပြန်လည်ပေးအပ်ခြင်းမူဝါဒကို ပထမဆုံးအကြိမ် ကြေညာသော အချိန်ဖြစ်သည်။ ၁၈၇၉ ခုနှစ်၊ အောက်တိုဘာလမှစ၍ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှုအတွက် တံခါးဖွင့်ထားခြင်းကို နောက်ဆုံးပိတ်လိုက်သည့်အချိန်ဖြစ်သည့် ၁၈၈၃ ခုနှစ်အထိ ဂူဂျာထဲက နိုင်ငံရေးအခြေအနေက လျှို့ဝှက်ကြံစည်မှုများနှင့် အငြင်းပွားမှုများအတွက် အခြေအနေကောင်းများ ဖန်တီးပေးသည်။ သတင်း အချက်အလက်က ရှားပါးသော ပစ္စည်းတစ်ခုဖြစ်ပြီး ရုရှားအရာရှိများနှင့်တွေ့ဆုံရန်အတွက် ဂူဂျာနှင့် 'ဗာညီ' အကြား သွားလိုက်၊ ပြန်လိုက်လုပ်နေကြသော 'ဘူဂိုရီ' ကဲ့သို့ လူများက သတင်းအချက်အလက် ကို လက်ဝါးကြီးအုပ်ထားကြသည်။ ၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်တွင် ဒေသတွင်းမူဆလင်များက 'အက်ဆာကာ'

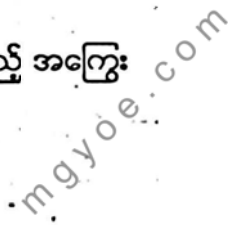
(aqsaqal) သည် ဤမသေချာမရေရာမှုမှ အမြတ်ထုတ်နေသည်ဟု တိုင်တန်းကြသည်။ 'ဘူရှီရီ'က ရှုရှားများအပေါ် ရန်လိုပြီး ရွှေပြောင်းအခြေချခြင်းအပေးအယူကို သူတို့ ကတိဖျက်၍ ပြည်သူတစ်ရပ်လုံးကို ချင်အား ပြန်လည်လွှဲပြောင်းပေးမည်ဖြစ်ကြောင်း ကောလဟာလများ ဖြန့်ဝေနေသည်ဟု သူတို့က စွပ်စွဲကြသည်။ သူ၏အမြင်တွင် 'တာရန်ချီ' များက ချင်နှင့် ပိုမိုအဆင်ပြေကြလိမ့်မည်ဟု သူထင်နေကြောင်း သူတို့က ပြောသည်။ ထိုအတောအတွင်း၌ 'ဗာလီဘော' က သူ၏အကျိုးစီးပွားအား ချဲ့ထွင်ခြင်းကို အာရုံစိုက်နေသည်။ ၁၈၈၀ ပြည့်နှစ်တွင် စစ်ဖြစ်မည့်ကောလဟာလများအကြား၌ သူက ရှုရှားစစ်သားများကို ရွှေပြောင်းသော သဘောတူညီချက်ကို ရယူသည်။ စစ်ဖြစ်မည့်ကောလဟာလ ငြိမ်သွားသောအခါ 'ဗာလီ' က သူ၏ သီးနှံများကို လာနေသော ချင်မြို့စောင့်တပ်အား ရောင်းချသည်။ ခဏတဖြုတ်ရရှိသော ဤအခွင့်အလမ်းဖြင့် သူက သူ၏ ရင်းနှီးမြှုပ်နှံမှုကို အမျိုးအစားများပြားအောင် စတင်ပြုလုပ်ပြီး ရှုရှားတို့ သိမ်းပိုက်ထားသော အီလီ၏ အနောက်ဘက်အစွန်းတစ်လျှောက်တွင် မြေယာများကို ဝယ်ယူသည်။ သူ၏ သီးနှံရောင်းဝယ်ခြင်းလုပ်ငန်းအပြင် ချင်စစ်သားများအတွက် အဝတ်အစားနှင့် သူတို့၏ မြင်းများအတွက် မြင်းစာများ ထောက်ပံ့ပေးရန် ကန်ထရိုက်တွေကို သူရရှိသည်။ ချင်အရာရှိများက ဤရိက္ခာပစ္စည်းများအတွက် ပေးစရာပိုက်ဆံမရှိကြဘဲ ရှန်ဟိုင်း သို့မဟုတ် တီရန်ဂျင်ဘက်များမှတစ်ဆင့် ငွေပေးချေခြင်းကို မနှစ်သက်ကြချေ။ ဤအရာ က ဘေဂျင်းကို အပေးအယူ သဘောတူညီချက်ရအောင် တပ်လှန်လိုက်မည်ဖြစ်သော ကြောင့်ဖြစ်သည်။ ရလဒ်အဖြစ် လာတော့မည့် အီလီစစ်ဘုရင်ခံ 'ဂျင်ရှန်' (Jin-shun) မှာ ဗာလီဘေး၏ အကြွေးထဲတွင် နစ်မြုပ်သွားသည်။ ၁၈၈၂ ခုနှစ်၊ မတ်လတွင် တေအယ် ပိုက်ဆံ (၅) သိန်း သူကြွေးတင်နေသည်ဟု ပြောကြသည်။

'ဂျင်ရှန်' က ကျင်အတွက် အီလီတောင်ကြားကို ပြန်လည်တောင်းဆိုရန် ရောက်လာသောအခါ အောင်နိုင်မှုနောက်ပိုင်း ရှင်ကျန်း၏ ပုံစွာန်ကို သတ်မှတ်ပြဋ္ဌာန်းရဦးမည်ဖြစ်သည်။ လောလောဆယ်၌ သူက အစဉ်အလာလမ်းကြောင်းနှင့်အညီ သူ၏ဒေသတွင်း စီမံအုပ်ချုပ်မှုကို ပြန်လည်တည်ဆောက်သည်။

“ဆီမီရီချီ” သို့ “တာရန်ချီ” များ အစုလိုက်အပြုံလိုက် ရွှေပြောင်းခြင်း

အိမ်ထောင်စုတစ်သောင်းနီးပါးရှိသော တာရန်ချီ (Taranchi) လူဦးရေ၏အများစုက ယခုအခါ၌ ဆီမီရီချီပြည်နယ် (Semireche) ဖြစ်နေသောနေရာထဲသို့ အနောက်ဘက် ဦးတည်သွားမည့်ယာဉ် အုပ်စုတန်းအတွက် စာရင်းပေးကြပြီး မိသားစု (၁၈,၀၀၀) ခန့်ကို ချန်ရစ်ထားခဲ့ကြသည်။ ရှုရှားအရာရှိများ၏ မျက်စိထဲတွင် အီလီကို စွန့်ခွာမှုနှင့်ပတ်သက်၍ ဒေသခံလူများစွာတို့တွင် ရှိနေသော သံသယများကို လွှင့်စင်ပျောက်ကွယ်စေသောအရာက 'ဗာလီဘေး' ၏ ထောက်ခံမှုဖြစ်သည်။ 'ဗာလီဘေး' ကလည်း ရွှေပြောင်းအခြေချသူများကို မိခင်နိုင်ငံပြန်ဖို့ရန် အရေးကြီးသောခြေလှမ်းများ လှမ်းသည်။ ထိုအချိန်၌ တာရန်ချီများစွာတို့မှာ သူထံတွင် ဆိုးဆိုးဝါးဝါးအကြွေးတင်နေကြပြီး အချို့က ချင်အုပ်ချုပ်ရေးအောက်သို့ ရွှေပြောင်းခြင်းကို ဤအကြွေးတင်ခြင်းမှ လွတ်မြောက်ရန် အခွင့်အလမ်းအဖြစ် တွေ့မြင်ကောင်း တွေ့မြင်ကြလိမ့်မည်။

ဤတာရန်ချီများကို ပြန်ခေါ်ရန် ၁၈၈၂ ခုနှစ်တွင် 'ဗာလီဘေး' က သူ့ကိုပေးရမည့် အကြွေး ယဉ်မျိုးစာအုပ်တိုက်

များစွာကို ပယ်ဖျက်ပြီး အီလီက ထွက်ခွာကြမည့် တာရန်ချီများကို သယ်ယူပို့ဆောင်ခြင်းနှင့် အခြား အကူအညီအတွက် ရန်ပုံငွေများ ခွဲဝေပေးရာ စုစုပေါင်းဂူဘယ်ငွေ (၃၀၀၀၀) ကျော်သည်။ နောက်နှစ်တွင် တစ်ဖန် သူက ဆင်းရဲသော ခြေဦးတည်ရာသွားလာသူ အိမ်ထောင်စုရာပေါင်းများစွာကို သယ်ဆောင်ရန် လှည်းများဝယ်ယူဖို့အတွက် နောက်တစ်ကြိမ် ဂူဘယ်သောင်းပေါင်းများစွာ သုံးစွဲသည်။

တာရန်ချီရွှေ့ပြောင်းအခြေချခြင်းက ရုရှားပြည်ရှိ အခြားနေရာများက ဆလာဗစ် (Slavic) ရွှေ့ပြောင်းအခြေချမှုပုံစံနှင့် လိုက်လျောညီထွေမှုရှိသည်။ မရွှေ့ပြောင်းခင်၌ အီလီမှ တာရန်ချီနှင့် ဒန်ဂန်လူမျိုးစုခေါင်းဆောင်များက ဆီမီရီချီပြည်နယ်ကို လှည့်လည်ကြည့်ရှုပြီး သူတို့၏အသိုင်း အဝိုင်းများအတွက် ကုန်းမြေကို စူးစမ်းရှာဖွေကြသည်။ တာရန်ချီများက ပြည်နယ်ခရိုင်နှစ်ခုဖြစ်သော ဗာညီနှင့် ဇာကင် (Vernyi and Zharkent) တို့တွင် အခြေချကြပြီး ဒန်ဂန်များက ရုရှားတို့အား လွှဲပြောင်းပေးသော ပိုင်နက်နယ်မြေမှ အသစ်ဖန်တီးယူကြသည်။ လယ်သမားများက ကောင်းမွန်သော စိုက်ပျိုးမြေကို လူ့ခွဲ၍ ရှာဖွေနေကြစဉ် ဂူဂျာကုန်သည်များနှင့် ဘာသာရေးဆိုင်ရာအထက်တန်းလွှာများက ဇာကင်မြို့တွင် နေထိုင်ကြသည်။ ၁၈၆၆ ခုနှစ်တွင် ဝရန်းသုန်းကားပြေးလွှားနေကြသော တာရန်ချီသူပုန် များက ချင်ကင်းစခန်းကို ပြာကျအောင် မီးရှို့ခဲ့ကြသည်။ ယခု သူတို့က ၎င်းကို ရုရှားနိုင်ငံသား တာရန်ချီအသိုက်အဝန်းအသစ်၏ ဗဟိုအဖြစ် ပြန်လည်တည်ဆောက်သည်။ ရွှေ့ပြောင်းအခြေချခြင်းဖြစ် စဉ်က ဒေသဆိုင်ရာအသိုက်အဝန်းများကို မပျက်မစီးအောင် ထားရှိသည်။ သို့သော်လည်း နေရာအတော် များများတွင် ကာဇက်လှည့်လည်သွားလာသူများနှင့် ကော့ဆက်များနှင့် ဖြစ်ပျက်သောပဋိပက္ခများက တာရန်ချီများကို သတ်မှတ်ပေးထားသော ပိုင်နက်နယ်မြေများအား မယူနိုင်အောင် တားဆီးနေပြီး ဗာညီတစ်ဝိုက်က မြို့များဆီသို့ လွင့်မျောသွားစေသည်။ (၅,၅၀၀) လောက်ရှိသော တာရန်ချီနှင့် ဒန်ဂန်များက ရုရှားအသိုက်အဝန်းများထဲတွင် စာရင်းသွင်းကြပြီး များစွာသော အခြားလူများက နေရာတစ်ခုခုကို တွယ်ကပ်မနေကြဘဲ လက်လုပ်လက်စားများနှင့် ဈေးသည်များအဖြစ် ပြည်နယ်ထဲ လှည့်လည်သွားလာကြသည်။

တာရန်ချီများကို ဆီမီရီချီထဲတွင် အခြေချပေးရာတွင် အခက်အခဲတစ်ခုမှာ သူတို့က ဥပဒေရေးရာထူးခြားနေခြင်း ဖြစ်သည်။ ကာဇက်စတန်မြက်ခင်းက ဆလာဗစ် ကိုလိုနီနယ်ထဲသို့ တစ်စတစ်စကျယ်ပြန့်သွားသောအခါ ဇာဘုရင်အုပ်ချုပ်ရေးက ဆီမီရီချီကဲ့သို့ပြည်နယ်များကို တိုင်းရင်း သားများနှင့် ရွှေ့ပြောင်းအခြေချသူများအကြား နှစ်မျိုးဆန့်ကျင်မှုအနေအထားဖြင့် ကြည့်ရှုလာကြသည်။ တရုတ်ပိုင်နက်နယ်မြေမှ မူဆလင်ကိုလိုနီများအဖြစ် တာရန်ချီများက တိုင်းရင်းသားများမဟုတ်သကဲ့သို့ အခြေချသူများလည်း မဟုတ်ကြဘဲ သူတို့ကိုအမျိုးအစားသတ်မှတ်ရန် ခက်ခဲနေသည်။ ၁၈၈၁ ခုနှစ် စတန်ဥပဒေစည်းမျဉ်းများအရ တိုင်းရင်းသားများထက် နိုင်ငံခြားသားများနှင့် ခရစ်ယာန်မဟုတ်သော နိုင်ငံသားများကို 'ဆီမီရီချီ' တွင် မြေယာပိုင်ဆိုင်ခြင်းကို တားမြစ်ပိတ်ပင်ထားသည်။ ၁၈၉၀ ပြည့်နှစ်များ ရောက်ချိန်တွင် တာကစွတန်ထဲက ဇာကိုလိုနီပြုလုပ်ခြင်းမူဝါဒက ဆလာဗစ်ထောက်ခံသော ချဉ်းကပ် နည်းတစ်ခုအဖြစ်သို့ ရွှေ့ပြောင်းသွားသောအခါ တာရန်ချီများမှာ အခြေချသူများနှင့် ကော့ဆက်တို့၏ ကြီးထွားလာနေသော လူဦးရေအကြားတွင် သိသာထင်ရှားသော လူနည်းစုတစ်ခုဖြစ်လာသည်။ ၁၈၉၉

ခုနစ်တွင် ကေရားအမိန့်တစ်ခုက ဤသဘာဝမကျမှုကို ကိုင်တွယ်ပြီး တာရန်ချီများသည် ဒေသထဲက တိုင်းရင်းသားပြည်သူများနှင့် အခွင့်အရေးတူညီစွာ ရရှိသည်ဟု အခိုင်အမာပြောသည်။ တစ်နည်းပြောရလျှင် သူတို့ကို တိုင်းရင်းသားများကဲ့သို့ ပြုမူဆက်ဆံကြရမည်။ သို့လင့်ကစား ခွဲခြားဆက်ဆံခြင်း ပုံစံတစ်ချို့ ရှိနေသည်။ တာရန်ချီနှင့် ဒန်ကန်ကဲ့သို့ အထိုင်ချနေသော တိုင်းရင်းသားများမှာ 'ဆီမီရီချီ' က လွှတ်တော်ရွေးကောက်ပွဲများတွင် မဲပေးခွင့်မရကြချေ။

ဇာဘုရင်၏ အရာရှိများက တာရန်ချီလူ့အဖွဲ့အစည်းထဲက ပုံမှန်မဟုတ်သော အရာများကို သိပ်ဂရုစိုက်ပုံမပေါ်ဘဲ 'ဗာလီဘေး' ကဲ့သို့ လူများကို အာဏာပိုင်များအားကြားမှ ဆက်သွယ်ပေးသူများဖြစ်လာရန် 'ဗာလီဘေး' ကဲ့သို့ လူများအတွက် အကောင်းဆုံး အခြေအနေများဖန်တီးပေးသည်။ အထူးသဖြင့် တရုတ်နယ်စပ်တစ်လျှောက်တွင် ဇာဘုရင်၏ ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်ရေးအဆောက်အအုံများက ချင်စနစ်၏ ကျေးရွာစီမံအုပ်ချုပ်ခြင်းကို ရှေးပုံစံ ထောက်ပံ့ပေးသည်။ ဥပမာအားဖြင့် ကာမင်ကန်တုန်တွင် ဒေသခံ ရွာသူကြီးများက ဆီမီရီချီထဲက တခြားနေရာများတွင် မတွေ့ရှိရသော ဘွဲ့ထူးများယူကြသည်။ 'ဗာလီဘေး' ၏ မြေယာပိုင်ဆိုင်မှုများထဲမှ များစွာတို့က အသစ်စက်စက်ရယူထားသော ဤရှေးပိုင်နက်နယ်မြေထဲသို့ ကျရောက်နေပြီး သူတို့ ၎င်းတို့အား ဆက်လက် ပိုင်ဆိုင်ခွင့်ပြုထားသည်။ တာရန်ချီများက ထိုနေရာတွင် သူ၏မြေငှားများအဖြစ် နေထိုင်ကြသည်။ 'ဗာလီဘေး' က ရိတ်သိမ်းရရှိသောသီးနှံများ၏ သုံးပုံတစ်ပုံမှ တစ်ဝက်အထိကို ငှားရမ်းခအဖြစ် ယူပြီး ဤအရာထဲမှ အခွန်အကောက်များပေးချေသည်။ သူက ကိုယ်ပိုင်အမှုထမ်းအဖွဲ့များကို ခန့်အပ်ပြီး ၎င်းတို့က ဆည်မြောင်းရေပေးဝေခြင်းနှင့် သီးနှံကောက်ခံခြင်းတို့ကို ကြီးကြပ်ဆောင်ရွက်ကြသည်။ ဤပုံမှန်မဟုတ်မှုများက ရံဖန်ရံခါ၌ ပြစ်တင်ရှုတ်ချစရာဖြစ်သော်လည်း တာရန်ချီခရိုင်ဒေသများက ဆီမီရီချီ၏ ဗာညီဗဟိုဒေသနှင့် အလုံအလောက်ဝေးလံပြီး 'ဗာလီဘေး' တွင် အဆက်အသွယ်ကောင်းကောင်း ရှိနေသည်။ သူတို့ မည်သည့်အခါမှ မေးခွန်းထုတ်မခံကြရပေ။

နယ်စပ်၏ ရှေးဘက်အခြမ်းပေါ်ရှိ သူ၏ အခြေစိုက်စခန်းမှ 'ဗာလီဘေး' က ချင်စစ်တပ်ကို သူ၏ စည်းကမ်းသတ်မှတ်ချက်များဖြင့် သီးနှံများ ဆက်လက်ရောင်းချသည်။ ဂူဂျာသို့ သီးနှံများ သင်္ဘောတင်ပို့ဖို့အတွက် သူက ပြည်ပြေးဖြစ်နေသော ပိုလန်အင်ဂျင်နီယာ 'ဂျန်ဂျေပိုလီစကီကိုဇီရယ်' (Jan J. Poklewski-Koziell) နှင့်ပူးပေါင်းပြီး တာကာစွတန်မြစ်များထဲတွင် ခေါက်တုံခေါက်ပြန်သွားမည့် ပထမဆုံးမီးသင်္ဘောကို ဗြိတိန်မှ အော်ဒါမှာယူသည်။ ၁၈၈၃ ခုနှစ်၊ မေလတွင် စတင်ပြေးဆွဲသော မီးသင်္ဘောကို သူတို့က အီလီအား ရှေးသိမ်ပိုက်ခြင်းကို ခေါင်းဆောင်ခဲ့သော လူကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် 'ကိုပါကိုစကီ' (Kolpakovskii) ဟု အမည်ပေးကြသည်။ 'ဗာလီဘေး' က သူ၏စီးပွားရေးလုပ်ငန်း ရည်ရွယ်ချက်ကို ထိန်းချုပ်ထားပြီး ဂူဂျာမြို့စွန်မြို့များတွင် အမှုန်ကြိတ်စက်ရုံ ဆောက်လုပ်သည်။ 'ဗာလီဘေး' က သီးနှံအပြင် ဝါဂွမ်းစိုက်ပျိုးခြင်းကိုလည်း ပြုလုပ်ပြီး အမေရိကန်ဝါဂွမ်းမျိုးစုံကို ခြောက်သွေ့သော ရာသီရှိသည့် ဇာကင်ခရိုင်တွင် အောင်မြင်စွာ စိုက်ပျိုးသည်။ ကျောက်မီးသွေးကိုလည်း သူစိတ်ဝင်စားပြီး ဂူဂျာတစ်ဝိုက်က ကြွယ်ဝသော ကျောက်မီးသွေးသိုက်များကို မျက်စိကျနေသော ရှေးအရာရှိများအတွက် အကြံပေးလုပ်သည်။ ဤအမျိုးမျိုးသော နည်းလမ်းများဖြင့် 'ဗာလီဘေး' က

ယဉ်မျိုးစားအုပ်တိုက်

mgyoe.com

သူ၏အိမ်နီးချင်းတစ်ယောက်ယောက်၏ အရင်းအနှီးကို သေးသိမ်အောင်လုပ်ရန် အရင်းအနှီးများ စုဆောင်းသည်။ ၁၈၉၉ ခုနှစ်တွင် ဇာကင်ခရိုင်အတွက် ရေးဆွဲထား ဆန္ဒမဲပေးပိုင်ခွင့်ရှိသူစာရင်းတစ်ခုက 'ဗာလီဘေး'၏ ကိုယ်ရေးကိုယ်တာ ကြွယ်ချမ်းသာမှုကို ဂူတယ် (၄၀,၀၀၀) ရှိသည်ဟု မှတ်တမ်းတင်ထားသည်။ ၎င်းက စာရင်းထဲတွင်ရှိသော နောက်လူ (၁၁) ယောက်၏ စုစုပေါင်းကြွယ်ဝချမ်းသာမှုထက် ပိုများသည်။

“ရှင်ကျန်းပြည်နယ်” ဇန်တီးခြင်း

'တာရန်ချီ' တို့က ရုရှားမြေပေါ်တွင် ဘဝအသစ်တစ်ခုကို ကျင့်သားရအောင် လုပ်နေကြစဉ် ရှင်ကျန်းတွင် ချင်ထိန်းချုပ်မှုကို ပြန်လည်ရယူနေသည်။ ဗြိတိန်တော်တံတိုင်းအသစ်များနှင့် စီမံအုပ်ချုပ်ရေး အဆောက်အဦအသစ်များကို တည်ဆောက်ပြီး တူးမြောင်းများတူးဖော်ကာ ကာလကြာရှည်စွန့်ပစ်ထားသော စိုက်ပျိုးရေးမြေယာများကို ပြန်လည်ဖော်ထုတ်သည်။ ဤအလုပ်ထဲမှ အများစုကို 'ဇူအိုဇောင်တန်' ၏ ဟုနန်စစ်တပ်မှ စစ်ပြန်များနှင့် ဆင်းရဲသော တရုတ်ရွှေ့ပြောင်းအခြေချသူများအား လွှဲအပ်သည်။

ရှင်ကျန်းတွင် အင်ပါယာဆိုင်ရာအမိန့်အာဏာ ပြိုကွဲခြင်းက များစွာသော အရာရှိများကို မင်းမဲ့စိုးမဲ့အနာဂတ်ဖြစ်ခြင်းမှကာကွယ်ရန် ပြင်းထန်သောပြုပြင်ပြောင်းလဲမှုများ လိုအပ်ကြောင်း သတိပေးနေသည်။ တရုတ်ဦးဆောင်သော ဤပြန်လည်တည်ဆောက်ရေးကြိုးပမ်းမှုများက ရှင်ကျန်းတွင် ပိုမို ဦးဆောင်တက်ကြွသော ကိုလိုနီမူဝါဒတစ်ခု၏ ရှင်သန်ရပ်တည်နိုင်မှုကို သက်သေပြနေသည်။

'ဇူအို' နှင့် သူ၏ပညာရှင်များက ရှင်ကျန်းတွင် ယခင်က တည်ရှိခဲ့သောဒေသတွင်း ကိုယ်ပိုင်အုပ်ချုပ်မှုအား ပြန်လည် အသက်သွင်းခြင်းကို ဆန့်ကျင်ကြပြီး ချင်ဆန်ကျင်စိတ်ဖြစ်ခြင်းအတွက် ၎င်းကို အပြစ်တင်ကြသည်။ သူတို့က ဒေသထဲက အဆင့်မြင့်ရာထူးများအတွက် မန်ချူး သို့မဟုတ် မွန်ဂိုအရာရှိများကိုသာလျှင် ခန့်အပ်သောအစဉ်အလာကို အလားတူ ဝေဖန်ကြသည်။ 'ဇူအို' က ဗဟိုနှင့် ရှင်ကျန်း၏ ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာစည်းနှောင်မှုများကို သန်စွမ်းအောင် ပြုလုပ်ရမည့် လိုအပ်ချက်ကိုလည်း အသိအမှတ်ပြုသည်။ ဒေသတွင်း မူဆလင်ကလေးများအား ကွန်ဖြူးရှပ်အခြေခံစာသင်ကြားပေးရန် သူ တိုက်တွန်းသည်။ အဆိုပြုချက်များနှင့် တန်ပြန်အဆိုပြုချက်များ ခဏကြာပလူပျံ့ပြီးနောက် ၁၈၈၄ ခုနှစ်တွင် ရှင်ကျန်းကို ပြင်ပအုပ်ချုပ်ခံနယ်မြေမှ တရုတ်ဗျူရီကရက်များ အုပ်ချုပ်သောပြည်နယ်တစ်ခုအဖြစ်သို့ အသွင်ပြောင်းရန် ဆုံးဖြတ်ကြသည်။

ပြည်နယ်ဖြစ်လာသော 'ရှင်ကျန်း' က တရုတ်လွှမ်းမိုးကြီးစိုးသောကိစ္စတစ်ရပ်ဖြစ်ပြီး မညာရှင်များက ပြည်နယ်ပြုလုပ်ခြင်းမူဝါဒ၏ ပေါင်းစည်းခြင်း တွန်းအားအပေါ် အာရုံစိုက်ကြသည်။ ရှင်ကျန်းက ပြည်နယ်တစ်ခုဖြစ်သည်ဟုသောအမြင်ကို နောက်ပိုင်း ကျင် ရှင်ကျန်းတွင် ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် ခံယူကြသည်။ သို့လင့်ကစား ပြည်နယ်ဖြစ်လာသော ရှင်ကျန်းကို တရုတ်တိုက်ရိုက်အုပ်ချုပ်မှုဆီသို့ ပြောင်းလဲမှုအဖြစ် ပြုမူရာတွင် ကျွန်တော်တို့သတိထားသင့်သည်။ ရှင်ကျန်းက ဒေသတွင်းစီမံအုပ်ချုပ်မှုနှင့် ပတ်သက်၍ တရားဝင်အတွေးအခေါ်များ အပြောင်းအလဲအကြားတွင် ပြည်နယ်တစ်ခုဖြစ်လာသည်။

ရှင်ကျန်းဆိပ်ကမ်းမြို့များနှင့် ရှရှားအက်ဆာကာများ (Aqsaqals)

ချင်အင်ပါယာ၏ တံခါးဝသို့ ရှရှားများရောက်လာခြင်း၏ လတ်တလောအကျဆုံး အကျိုးဆက်များထဲမှ တစ်ခုကို ရှင်ကျန်းတောင်ပိုင်းတွင် အင်ဒီဂျာနီများ (Andijanls) အကြား၌ ခံစားကြရသည်။ အင်ဒီဂျာနီများက အင်ပါယာနှင့် ယခင်က တစ်ခါမျှ အဆက်အသွယ် မရှိခဲ့ဖူးသော ပြည်သူများဖြစ်ကြသည်။ ကိုကန်အား အောင်နိုင်ပြီးသောအခါ ရှရှားက ဤရွှေ့ပြောင်းအခြေချသူ အင်ဒီဂျာနီများအပါအဝင် ကိုကန်ခန့်၏ နိုင်ငံသားအားလုံးအား ကာကွယ်ရန် တာဝန်ယူပြီး ချင်ပိုင်နက်နယ်မြေထဲတွင် ဘူခါရန်ကုန်သွယ်ခြင်းကို အလားတူ အကာအကွယ်ပေးသည်။ ဟာမီနှင့် ခိုတန်ကဲ့သို့ ဝေးလံနေကြသော အင်ဒီဂျာနီ ထောင်ပေါင်းများစွာတို့မှာ လူဖြူဘုရင်၏ နိုင်ငံသားများ ရုတ်တရက်ဖြစ်လာကြသည်။ ဇာဘုရင်ကို တာကစ္စတန်မူဆလင်များအကြားတွင် လူဖြူဘုရင်ဟု သိရှိကြသည်။

‘လူအိုစောင်တန်’ ၏လက်ထောက် ‘လီယူဂျင်တန်’ (Liu Jintang) က ဤအင်ဒီဂျာနီများကို ရှရှားနိုင်ငံသားများအဖြစ် အသိအမှတ်ပြုရမည့်အယူအဆကို ချုပ်တည်းထားသည်။ ‘အပြီးသတ်မှာတော့ သူတို့ဟာ ရှရှားအစစ်အမှန် မဟုတ်ကြဘူး’ ဟု သူက ကျိုးကြောင်းသင့်ပြောသည်။ ၁၈၇၀ ပြည့်နှစ်များနှောင်းပိုင်း၏ ဖရိုဖရဲဖြစ်မှုများထဲတွင် ‘လီယူ’က ‘ယာကွတ်ဘက်’ နှင့် ပူးပေါင်းသည်ဟု သံသယဖြစ်သော အင်ဒီဂျာနီရာပေါင်းများစွာကို နှင်ထုတ်ပြီး တရုတ်မြေပေါ်တွင် အိမ်ခြံမြေ သို့မဟုတ် မိသားစုရှိသော ရှင်ကျန်းက အင်ဒီဂျာနီနေထိုင်သူများအား နိုင်ငံသားဖြစ်ခွင့်ပေးရန် အကြံပြုသည်။ သို့လင့်ကစား ၁၈၈၁ ခုနှစ်က စိန်ပီတာစဘတ်နှင့် သဘောတူစာချုပ်ရှိသောကြောင့် ထိုကဲ့သို့ ကိုးရိုကားယားနိုင်သောနည်းမျိုးဟာများကို စွန့်လွှတ်ရသည်။ ရှရှားက သဘောတူစာချုပ် စည်းကမ်းချက်များနှင့်အညီ ၎င်း၏ ကောင်စစ်ဝန်ရုံးကွန်ရက်ကို တာဘာဂါတေနှင့် ဂူဂျာမှ ကက်ရှိုဂါနှင့် အူရစ်ချီဆီသို့ ချဲ့ထွင်သည်။ ဇာသံတမန်ရေးရာ၏ အမာခံလူဖြစ်သော ‘နီကိုလိုင်း ဖယ်ထရောစကီ’ (Nikolai Petrovskii) က ၁၈၈၂ ခုနှစ်တွင် ကက်ရှိုဂါသို့ ရောက်ရှိလာပြီး အခြားကောင်စစ်ဝန်များက မကြာခင် လိုက်လာကြသည်။ သဘောတူစာချုပ်က ရှရှားနိုင်ငံသားများကို ရှင်ကျန်းအနွဲ့ လွတ်လွတ်လပ်လပ် ရွှေ့လျားသွားလာခွင့်ပြုပြီး သူတို့၏ ကုန်ပစ္စည်းများအတွက် အခွန်အခ ကင်းလွတ်ခွင့်ပေးသည်။ ထိုကဲ့သို့သော အခြေအနေများကြောင့် မကြာခင် အင်ဒီဂျာနီများက ဒေသတွင်းဈေးကွက်အပေါ် သူတို့၏ လွှမ်းမိုးကြီးစိုးမှုကို ပြန်လည်တည်ဆောက်ကြပြီး ရှရှားကုမ္ပဏီများအတွက် ကြားလူများဖြစ်လာကြသည်။ ဤနေရာမှ စ၍ အင်ဒီဂျာနီများက ရှရှားအရင်းရှင်စနစ်၏ ကိုယ်စားလှယ်များ ဖြစ်လာကြသည်။

‘လီယူဂျင်တန်’ ကဲ့သို့ လူများက ရှင်ကျန်းတွင် အခွန်ကင်းလွတ်ခွင့်ရရှိသော ရှရှားမူဆလင်များအလွန် များပြားစွာရှိနေခြင်းကို ပူဆွေးကြေကွဲနေကြလျှင် အိုအေစစ်နေရာတိုင်းနီးပါးဆီသို့ ပျံ့နှံ့နေပြီး ရာစုနှစ်အလယ်ပိုင်းက ပုန်ကန်ထကြွမှုများတွင် ဖျက်ဆီးခြင်းကဏ္ဍတစ်ခု ပါဝင်ခဲ့သော ကိုကန်အက်ဆာကာများအစား အရေအတွက် ကန့်သတ်ထားသော ရှရှားကောင်စစ်ဝန်များနှင့် သူတို့ဆက်ဆံရသည်ဟူသောအတွေး ဖြင့် သူတို့ ဖြေသိမ့်နိုင်သည်။ ‘လီယူ’က အင်ဒီဂျာနီများအကြားတွင် အက်ဆာကာကွန်ရက် ပြန်လည်ပေါ်ထွက်လာခြင်းကို ဆန့်ကျင်ပြီး ဤကိစ္စတွင် သူက ခိုင်မာသော ရပ်တည်ချက်ရှိသည်။ ‘စိန်ပီတာစဘတ် သဘောတူစာချုပ်’ က ကောင်စစ်ဝန်ကို သူ၏ အလုပ်သမားများအား ကျေးလက်

